

รายงานการวิจัย

วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้าน
บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ดุสิต   รักรักษ์ทอง
จำนงค์   แรกพินิจ
ชัยวุฒิ   พิชะกุล

งานวิจัยนี้ได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ พุทธศักราช 2544

คำนำ

การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง” เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อคนหลายกลุ่ม ทั้งที่เป็นสมาชิกขององค์กรชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง และกลุ่มคนอื่น ๆ ที่อยู่ในพื้นที่และนอกพื้นที่ ที่มีความสนใจสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มกิจกรรมองค์กรชาวบ้านดังกล่าว ทั้งที่เป็นองค์กรระดับชุมชนและองค์กรที่เป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน

การวิจัยครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนในพื้นที่ ได้อำนวยความสะดวกกับผู้วิจัย โดยเฉพาะคณะทำงานแผนแม่บทชุมชนทั้งที่เป็นเครือข่ายภูมิปัญญาไทและมูลนิธิหมู่บ้าน ที่ทำหน้าที่ประสานองค์กรและผู้นำองค์กร ตลอดจนการจัดเวทีเสวนาขององค์กรชาวบ้านอีกด้วย

ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งที่พอจะประมวลให้เห็นการพัฒนาขององค์กรอีกแนวหนึ่งที่เน้น “กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาและการพัฒนาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย” ที่อยู่บนพื้นฐานของการปรับใช้วัฒนธรรมชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้มีส่วนสนับสนุนเป็นอย่างสูงในการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการวิจัยครั้งนี้

คณะผู้วิจัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษา “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง” โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

สถานการณ์ขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เกิดขึ้น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) องค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นเพื่อการจัดการทุน 2) องค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นเพื่อจัดการทรัพยากรและผลผลิต 3) องค์กรที่เกิดขึ้นลักษณะของการผสมผสานเพื่อการจัดการทุน ทรัพยากรและผลผลิต

กระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนาขององค์กร มีการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยวิธีการเรียนรู้ ได้แก่ 1) การเรียนรู้ขององค์กร เช่น การเรียนรู้ของกรรมการ และการเรียนรู้ของสมาชิก เป็นต้น 2) การเรียนรู้ของคณะกรรมการแผนแม่บทชุมชน เช่น การเรียนรู้เพื่อรู้จักตัวเอง การเรียนรู้เพื่อรู้จักโลกภายนอก และการเรียนรู้เพื่อการวิเคราะห์และกำหนดทิศทางชุมชน เป็นต้น 3) เวทีเรียนรู้ที่เป็นเวทีของชาวบ้าน เช่น เวทีแบบมีส่วนร่วม เวทีที่เน้นการเรียนรู้ และเวทีประชาสังคม เป็นต้น โดยมีเครื่องมือเพื่อการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้านและชุมชน ได้แก่ การบันทึก แบบสำรวจและแบบสอบถาม การศึกษาดูงาน และการฝึกอบรม เป็นต้น

โครงสร้างในการบริหารจัดการ แนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่าย และการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สรุปได้ว่า โครงสร้างในการบริหารจัดการองค์กรชาวบ้านประกอบด้วย 1) สมาชิก ที่เป็นสมาชิกสามัญ สมาชิกวิสามัญ และสมาชิกกิตติมศักดิ์ 2) คณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วยคณะบุคคล ได้แก่ ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เภรัญญิกและผู้ช่วย เภรัญญิก เลขานุการ

แนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านสรุปได้ว่า แนวทางในการพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ได้แก่ ต้องพัฒนาการเรียนรู้ให้กับสมาชิกและคณะกรรมการ ต้องไม่สร้างเงื่อนไขเพื่อครอบงำองค์กร ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรได้พัฒนาตามศักยภาพ และต้องไม่จำกัดบุคคลในการเรียนรู้

การพัฒนาองค์กรเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังสรุปได้ว่า ผลการดำเนินงานของเครือข่ายเพียงรวมตัวกันแบบหลวม และเป็นเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านในตำบลต่าง ๆ ของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนา แผนแม่บทชุมชนแต่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน

การปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สรุปได้ว่า วัฒนธรรมเพื่อการผลิต ได้แก่ การผลิตที่อาศัยวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติ และการผลิตที่อาศัยการพึ่งพาแรงงานในครอบครัว ส่วนวัฒนธรรมทางความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อตามระบบอาวูโต และความเชื่อตามกฎแห่งกรรม และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสายโลหิต และความสัมพันธ์ทางกลุ่มอาชีพ

Abstract

This research was a study entitled "Culture and Development: Case Study of People's Organizations around the Pak Phanung River Basin." The researcher collected field data and studied related literature, and then presented the research findings by analytical description. The findings of the study may be summarized as shown below.

By status, the people's organizations around the Pak Phanung River Basin were conceived in three ways: 1) organizations conceived for capital management, 2) organizations conceived for management of resources and products, and 3) organizations conceived for mixed purposes of managing capitals, resources, and products.

Regarding the learning process affecting organizational development, learning took place under a system of man-to-man relations, a system of relations between man and natural resources and environment, and a system of relations between man and the supernatural, by means of the following methods of learning: 1) learning in an organization, e.g., learning by organization committee members and organization members, 2) learning by members of the committee on community master plan, e.g., learning for self-knowledge, learning for knowledge of the outside world, and learning for analysis and determination of community directions, and 3) people's forum as forum for learning, e.g., participatory forum, learning-oriented forum, and forum of civil society, with tools for learning by people's organizations and communities, e.g., recording, survey form and questionnaire form, study and observation tour, and training.

Concerning structure of administration and management, approaches to organization and network development, and application of culture for life-quality development, it may be concluded that the structure of administration and management of people's organizations consisted of 1) members: regular, extraordinary, and honorary, 2) executive committee, consisting of a group of individuals, namely, chairperson, vice-chairperson, treasurer and assistant treasurer, and secretary.

For approaches to organization and network development concerning people's organizations, it may be concluded that learning must be developed for members and committee members, that no conditions must be made for domination of an organization, that efforts must be made to promote development for organizations as would suit their potentials, and to support organizations therein, and that no individuals should be denied access to learning.

In terms of organizational development regarding network of people's organizations in the above-stated area, it may be concluded that the networking resulted in loose grouping and that it was a network of people's organizations in various villages of the area that had undergone the process of learning for development of community master plan that nevertheless affected community development.

With reference to the application of culture for life-quality development, it may be concluded that the culture for production involved the kind of production that relied on the culture of relations between men and of those between man and nature, and the kind of production that relied on family labor. The culture of beliefs involved belief in seniority system and belief in the Law of Karma (cause and effect). And the culture of co-existence involved blood relations and relations of occupational groups.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	บทนำ 1
	ภูมิหลัง 1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย 11
	ขอบเขตของการวิจัย 11
	วิธีวิจัยและการดำเนินการวิจัย 12
	นิยามศัพท์เฉพาะ 13
	ความสำคัญของปัญหาการวิจัย (ประโยชน์และผลที่คาดว่าจะได้รับ) 14
	กรอบแนวความคิดในการวิจัย 15
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 18
	เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มองค์กรชาวบ้าน 18
	เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยาวัฒนธรรม 27
	เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม 32
	เอกสารที่เกี่ยวกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำปากพอง งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 40
3	สถานภาพขององค์กรชาวบ้านและกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนา องค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพอง 46
	สถานภาพขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพอง 47
	กระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนาขององค์กรชาวบ้านบริเวณ ลุ่มน้ำปากพอง 58

4	โครงสร้างในการบริหารจัดการ แนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่าย และการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต	72
	โครงสร้างในการบริหารจัดการขององค์กรชาวบ้าน	72
	ข้อเสนอเชิงนโยบาย	79
	แนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน	81
	การปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต	83
5	บทย่อ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	90
	บทย่อ	90
	สรุปผล	92
	อภิปรายผล	95
	ข้อเสนอแนะ	97
	บรรณานุกรม	98
	บุคคลานุกรม	103

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือชุมชน มีการสร้างสรรค์ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพื่อความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตและมีการสืบทอดวัฒนธรรมกันมาอย่างไม่ขาดสายทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ซึ่งมนุษย์ในแต่ละสังคมหรือชุมชนได้ยึดเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น ๆ ดังที่ กองวิจัยและวางแผน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2529 : 4) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออก ซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและทราบซึ่งร่วมกัน ดังนั้น วัฒนธรรมไทยคือ วิถีชีวิตที่คนไทยได้สั่งสมเลือกสรร ปรับปรุง แก้ไข จนถือได้ว่าเป็นสิ่งดีงามเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในสังคม

วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของกลุ่มชนที่มีการสืบทอดและพัฒนาต่อเนื่องกันมา การพูดถึงวัฒนธรรมไทยไม่สามารถกล่าวแบบรวม ๆ ได้ เพราะคนที่อาศัยอยู่ในชนบทมีมากมายหลายเผ่าพันธุ์ในพื้นที่โดยเฉพาะภาคใต้ เพราะในแต่ละชุมชนจะมีความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม ประเพณี และภาษาเฉพาะของตนที่สืบทอดกันมาของผู้คนในแต่ละรุ่น พัฒนาการของวัฒนธรรมของชาวบ้านในชนบทมีพื้นฐานสำคัญอยู่บนสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และสังคมที่ใกล้เคียงกัน ทำให้มีจุดร่วมในระหว่างวัฒนธรรมเหล่านั้น ซึ่ง สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533 : 12 - 13) ได้ให้ทรรศนะในมุมมองของนักพัฒนาเอกชน องค์การพัฒนาเอกชน เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน สรุปได้ว่า วัฒนธรรมของชุมชนชนบทก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน และจากการที่ต้องอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นสังคมชุมชน การต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกินก่อให้เกิด “วัฒนธรรมทางการผลิต” โดยเฉพาะการผลิตแบบกสิกรรม ซึ่งได้ก่อให้เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น การยกคันนาขึ้นเพื่อการกักเก็บน้ำเพื่อการปลูกข้าว การทำคันไถเพื่อใช้แรงงานสัตว์ในการไถนา เป็นต้น ซึ่งเป็นเทคโนโลยี

ของชาวบ้านในที่ราบลุ่ม การทำเครื่องมือดักสัตว์ในป่า และการทำเครื่องมือการจับสัตว์น้ำต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านที่อาศัยที่ราบลุ่มน้ำหรือริมทะเล

การต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอดที่ต้องอยู่กับธรรมชาติและสิ่งพาทธรรมชาติ ทำให้เกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ประกอบกับความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาล โลกและชีวิต พัฒนาขึ้นเป็น “วัฒนธรรมทางความเชื่อ” เกิดระบบคุณค่าและเกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชนพร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ

นอกจากนี้การที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติก่อให้เกิด “วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันสัมพันธ์กัน” เกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่าง ๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดถือปฏิบัติ

วัฒนธรรมการผลิตมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นอยู่กับวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน การเพาะปลูกผลทางการเกษตรนอกเหนือจากจะมีปัจจัยที่เกี่ยวกับดินและน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว จำเป็นจะต้องจัดระบบแรงงานในครอบครัวและชุมชนในการเพาะปลูก การปักดำ และการเก็บเกี่ยว ทำให้เกิดเป็นประเพณีการทำงานรวมหมู่ที่เรียกกันว่า “การออกปาก”, “การขอมือ”, “การลงแขก”, และ “การแฮร์แรงงาน” ในภาคใต้ เป็นระบบ กฎเกณฑ์ และประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดและอยู่ร่วมกันได้ดี

ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนในความหมายดังกล่าวข้างต้น จึงมีมิติด้านลึกที่เป็นเรื่องราวของคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสั่งสมสืบทอดและมีพัฒนาการจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพราะมนุษย์ก็เป็นเช่นเดียวกับสรรพชีวิตอื่น ๆ ที่มีสัญชาตญาณแห่งการอยู่รอด การต่อสู้เพื่อรักษาไว้ซึ่งชีวิตและเผ่าพันธุ์ เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ ผ่านการสั่งสมประสบการณ์และกระบวนการไตร่ตรองโดยสติปัญญา ทำให้มนุษย์หาข้อสรุปที่เป็นกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้

วัฒนธรรมจึงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่าวัฒนธรรมเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกของสังคม ซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหา ตลอดจนห้ตอบสนองความต้องการของสมาชิกและสังคมได้ ดังที่ เสรี พงษ์พิศ (2544 : 1) กล่าวไว้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนของสังคมไทยในอดีต สรุปได้ว่า สังคมไทยใน

อดีตเป็นสังคมที่พึ่งตนเองอยู่อย่างพอเพียงในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ไม่มีการสะสม ส่วนเกินไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำเช่นนั้น เพราะ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” “อยากกินเห็ดเข้าป่า อยากกินปลาลงหนอง” ผู้คนในอดีตมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันกับธรรมชาติกับญาติพี่น้องทั้งใกล้และไกล มีอะไรก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแลกข้าวของกัน ด้วยระบบคุณค่าแบบ “เศรษฐกิจคุณธรรม” การแลกข้าวของจึงเป็นการแบ่งปันไม่ใช่การค้าขาย “ไม่ได้ตีค่าข้าวของเป็นเงิน แต่ก้าวข้ามไปถึงความเห็นอกเห็นใจ” เห็นปัญหาความเดือดร้อนและความจำเป็นแบบด้อยที่ด้อยอาศัยกันแบบ “ที่เขา ที่เรา” แต่ชุมชนในอดีตก็ไม่ได้เป็นสวรรค์ เพราะบางปีน้ำท่วม ฝนแล้ง ชาติแคลนข้าวก็ต้องเตรียมเอาสิ่งของที่พอหาได้ไปแลกข้าวกับญาติพี่น้องหรือผู้ที่มากกว่า ใจผู้รัยลักรวัลลัควายก็มี และยังคงต้องทำงานหนักเพื่อหาเงินมาเสียภาษีให้รัฐไม่เช่นนั้นต้องไปทำงานให้หลวงแทน ปัญหาที่เกิดขึ้นสารพัดกับปู่ย่า ตายายของเรา แต่ก็สามารถเอาชีวิตรอดมาได้แม้จะมีปัญหามากมาย เพราะในอดีตนั้นชุมชนยังเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้แม้จะมีปัญหามากมายก็ช่วยกันแก้ไขได้ไม่เช่นนั้นชุมชนก็คงล่มสลายไปนานแล้ว

การพึ่งพาตนเองของชุมชนในอดีตจึง หมายถึง ความสามารถในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง หมายถึงการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติรอบตัว กับแม่ธรณี กับแม่น้ำ กับเจ้าป่า กับเจ้าเขา กับเทพอารักษ์ กับเจ้าฟ้าเจ้าชีวิต กับเจ้ากรรมนายเวร กับผู้คนในชุมชนและระหว่างชุมชน นอกจากการให้คุณค่ากับธรรมชาติและสิ่งรอบตัว การให้คุณค่ากับรากเหง้ากับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ โดยผ่านทางการบูชาผีธรรมชาติและการบูชาผีบรรพบุรุษในแบบต่าง ๆ

ระบบการทำมาหากิน ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน และระบบความเชื่อ เป็นที่มาของ “จารีตประเพณี” ต่าง ๆ ของชุมชน ที่ชาวบ้านถือปฏิบัติซึ่งอาจมีแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นบ้าง แต่โดยทั่วไปแล้วก็มีส่วนที่ร่วมกันอยู่ เพราะสังคมชนบทเป็นสังคมเกษตรที่มีฤดูกาลและวงจรการเพาะปลูกคล้ายกัน มีพัฒนาการของระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และระบบความเชื่อที่คล้าย ๆ กัน

การปลูกฝังวัฒนธรรมเป็นขบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือรูปแบบของพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ของคนรุ่นเก่าให้กับคนรุ่นใหม่ของสังคม ทำให้คนรุ่นใหม่ที่เกิดมาในสังคมหนึ่ง ๆ ตกอยู่ในวัฒนธรรมที่คนรุ่นเก่า ๆ ช่วยกันสร้างขึ้นมาใช้ในวัฒนธรรม ฉะนั้นการใส่วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ เข้าไปในตัวคนแต่ละรุ่นแต่ละยุค ขบวนการปลูกฝังสั่งสอนให้คนอยู่ในกรอบ

ของวัฒนธรรมใด ๆ น่าจะเป็นขบวนการเดียวกับ “ขบวนการขัดเกลาทางสังคม” หรือ “socialization”

ขบวนการปลูกฝังวัฒนธรรมให้แก่บุคคลเป็นขบวนการที่เกิดในวัยต้น ๆ ของบุคคล เริ่มมาตั้งแต่บุคคลเริ่มขบวนการเรียนรู้ และค่อนข้างเข้มข้นในระยะแรก ๆ ของการปลูกฝัง และเบาบางลงในวัยที่บุคคลเติบโตเป็นผู้ใหญ่และค่อนข้างเป็นตัวของตัวเองหรืออาจจะมีการรับวัฒนธรรมใหม่มาทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การถูกปลูกฝังมาแต่อดีต ดังที่ นิชพรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ (2540 : 70 - 71) ได้กล่าวไว้สรุปได้ว่า เมื่อมีสมาชิกรุ่นใหม่เกิดขึ้นในครอบครัว บุคคลผู้นั้นก็จะทำหน้าที่เป็นผู้ปลูกฝังวัฒนธรรมของสังคมให้กับผู้มาใหม่ต่อไป ในวัยผู้ใหญ่ นั้นขบวนการทางวัฒนธรรมที่จะเกิดกับบุคคลใด ๆ จะไม่ใช่ขบวนการปลูกฝังวัฒนธรรม แบบเดิมอีกต่อไป เพราะบุคคลเหล่านั้นได้มีความรู้และประพฤติตามกฎเกณฑ์ของสังคมได้ ถูกต้องหมดแล้ว ขบวนการทางวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นกับผู้ใหญ่ได้ก็จะเป็น “ขบวนการรับ วัฒนธรรมใหม่” การรับวัฒนธรรมใหม่ (acculturation) เป็นขบวนการทางวัฒนธรรมที่เกิดกับ บุคคลได้เสมอ ไม่ชวงใดก็ชวงหนึ่งของชีวิตมนุษย์ การรับวัฒนธรรมใหม่ผิดกับขบวนการ ปลูกฝังวัฒนธรรม (enculturation) ตรงที่ขบวนการรับวัฒนธรรมใหม่จะเกิดในช่วงหลังจากการ เกิดขบวนการปลูกฝังวัฒนธรรมผ่านมาแล้ว และเป็นขบวนการที่อ้างอิงอยู่กับการปลูกฝัง วัฒนธรรมอยู่มาก ขบวนการรับเอาวัฒนธรรมใหม่เป็นการรับเอาความคิด ทักษะคติ หลักความเชื่อ การกระทำ และสิ่งของใหม่ ๆ ที่ต่างจากที่บุคคลได้เคยประสบพบมา มาใช้ แทนที่ระบบเดิมที่ตนเคยยึดถืออยู่

การรับวัฒนธรรมใหม่อิงกับการปลูกฝังวัฒนธรรมอย่างมากตรงที่ ถ้าบุคคลได้รับการ ปลูกฝังวัฒนธรรมมาดีมาก ประพฤติยึดมั่นอยู่กับวัฒนธรรมที่ตนถูกปลูกฝังมาแล้ว การรับวัฒนธรรมใหม่จะเป็นไปได้ค่อนข้างยากมาก ในทางตรงกันข้ามถ้าบุคคลถูกปลูกฝัง วัฒนธรรมเดิมมาอย่างหละหลวม (ที่เรียกว่า “พ่อ - แม่ไม่สั่งสอน”) ไม่ใคร่อยู่ในกรอบของ ระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมเท่าใดนัก การรับวัฒนธรรมใหม่จะเป็นไปได้โดยง่าย

ขบวนการรับวัฒนธรรมใหม่ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (culture change) เพราะเป็นการรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมเก่าเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งที่ละเล็ก ละน้อย และเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป ไม่กระทบกระเทือนโครงสร้าง ใหญ่ ๆ ของวัฒนธรรมและสังคมอย่างชนิดที่จะก่อให้เกิดปัญหาสังคม หรือเกิดความ

ระสำราสายในสังคม “การรับวัฒนธรรมใหม่นั้นเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในสังคมส่วนใหญ่ ซึ่ง นียพวรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ (2540 : 72) ได้กล่าวถึงสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในสังคมส่วนใหญ่ และมีผลถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมบางโครงสร้าง หรือทั้งหมดทุกโครงสร้าง สุดแต่ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นจะเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบใด เช่น เปลี่ยนแบบเปลี่ยนแปลง (Free - Change) แบบนำเปลี่ยน (Directed - change) แบบวางแผนเปลี่ยน (Planned - change) หรือเปลี่ยนทันทีตลอดทุกโครงสร้างของวัฒนธรรมโดยการบังคับเปลี่ยนของผู้นำในการเปลี่ยนแปลง (Forced - change)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งถือว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นค่อนข้างรวดเร็ว และมีผลครอบคลุมไปทั่วทุกภาคและทุกชุมชนของประเทศแม้ว่าผลกระทบจะแตกต่างกันไปบ้างก็ตาม ดังที่ วิชิต นันทสุวรรณ (2539 : 1) ได้วิเคราะห์ถึงวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมไทย และการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาชุมชนและองค์กรชุมชน สรุปได้ว่า ในช่วงเวลากว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมา นับแต่รัฐบาลมีนโยบายให้ความสำคัญกับการเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตเพื่อส่งออก โดยอาศัยความได้เปรียบทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์มาใช้ขยายฐานการผลิต เพื่อสร้างรายได้และการมีงานทำส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนถูกกำหนดจากส่วนกลาง พลังงานและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเสื่อมโทรม ความอยู่รอดของชุมชนในชนบทถูกคุกคามอย่างต่อเนื่อง เกิดภาวะหนี้สินท่วมท้นจำเป็นต้องอพยพแรงงานเข้าไปหางานทำในเขตเมืองและต่างประเทศ ลัทธิบริโภคนิยมครอบงำสังคมไทย ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคมไทย ได้แก่ การเอาใจเอาเปรียบ ขาดระเบียบวินัย การหย่อนในศีลธรรม ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมที่ดั้งเดิมของไทยจางหายไปพร้อม ๆ กับการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแสดงให้เห็น “ความสัมพันธ์” ดั้งเดิมที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้นได้เสื่อมสลายลงไป ผู้คนไม่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติเหมือนเมื่อก่อน ไม่ได้เคารพพระแม่ธรณี พระแม่คงคา เจ้าป่าเจ้าเขา เทวดา เทพารักษ์อีกต่อไป ดินจึงเสื่อม น้ำจึงเสีย ป่าจึงหมดเพราะเป็นการพัฒนาโดยการเอาทรัพยากรไปแลกและแสวงหา “ส่วนเกิน” การพัฒนาที่ผ่านมาจึงก่อให้เกิดผลสำคัญที่สุด

อย่างน้อย 2 ประการ คือ การสูญเสียความเชื่อมั่นในตัวเองของผู้คนในชุมชนชนบท และ การสูญเสียความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับคน คนกับชุมชนหรืออีกนัยหนึ่ง การพัฒนายุคใหม่ได้แบ่งแยกผู้คนออกจากกัน ออกจากธรรมชาติ โดยเดี๋ยวนี้ผู้คนพึ่งพากัน ไม่ได้อีกต่อไป ให้แข่งขันกันผลิต แข่งขันกันมั่งมี แข่งขันกันบริโภค แบ่งแยกคนจากธรรมชาติ จนพึ่งพาธรรมชาติหรืออาศัยธรรมชาติไม่ได้อีกต่อไป เพราะได้ทำลายไปหมดสิ้นแล้ว

การพัฒนายุคใหม่ยุคโลกาภิวัตน์ที่ไม่ได้ส่งเสริมขีดความสามารถของคนในชุมชน ให้บริหารจัดการทรัพยากร การจัดการผลิต การจัดการแปรรูปผลผลิต การจัดการทุน จัดการคน จัดการชุมชน ทุกอย่างจึงถูกจัดการโดยคนที่มีอำนาจ มีเงิน มีความรู้ มากกว่า ชาวบ้านที่เข้าไปจัดการทุกอย่างในหมู่บ้าน ทั้งทรัพยากร โภคทรัพย์ ผลผลิต และชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั้งหมด ไม่เว้นแม้ข้าราชการที่เข้าไปสั่งการและจัดการแทนชุมชน ในการพัฒนา กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ ทุกชีวิตใน ชุมชนจึงขึ้นต่อและพึ่งพาระบบทั้งระบบตลาด ระบบธนาคาร ระบบโรงพยาบาล ระบบ การศึกษา ระบบอุตสาหกรรม เป็นต้น และเมื่อพบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีกฎเกณฑ์ของ ระบบ ก็ต้องหันไปพึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐเพราะไม่อยู่ในฐานะที่จะพึ่งตนเองในการแก้ ปัญหาได้

จนกระทั่งในช่วงครึ่งหลังของปี 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย เป็นเหตุการณ์ที่มีความรุนแรงมาก ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่าง กว้างขวางถึงยุทธศาสตร์การขยายตัวทางเศรษฐกิจในอดีต และจุดมุ่งหมายของการพัฒนา ประเทศในอนาคตระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคเอกชนและภาควิชาการ ทุกฝ่าย เห็นพ้องเป็นเอกฉันท์ที่มีความจำเป็นต้องแก้ไขความไม่สมดุลระหว่างเมืองและชนบทให้กลับ ไปสู่การพัฒนาอย่างสมดุลย์มากขึ้นในอนาคต โดยปรับเปลี่ยนวิธีการวางแผนจากการแยก ส่วนรายสาขาเศรษฐกิจหรือสังคมที่ขาดการเชื่อมโยงเกื้อกูลกัน มาเป็นการพัฒนาแบบ รวมส่วนหรือบูรณาการ เพื่อให้แผนพัฒนาที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้คนไทยส่วนใหญ่ของประเทศอย่างแท้จริง ซึ่งต้องเริ่มจากการพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยมีแนวทางการพัฒนา ที่มีระบบพึ่งพาตนเอง และระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนหรือระหว่าง ชุมชน ซึ่งทั้งสองระบบนี้ต้องไม่แยกส่วนออกจากกัน แต่เป็นกระบวนการที่ชาวบ้านและ ชุมชนร่วมกันพัฒนาระบบการจัดการของชุมชนขึ้น

การพัฒนากระบวนการจัดการใหม่จึงต้องให้ชุมชนเรียนรู้และพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการของตนเอง และการคืนสิทธิของชุมชนในด้านการจัดการ ทั้งการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ผลผลิต การจัดการศึกษา จัดการสุขภาพ จัดการเงินทุน จัดการสวัสดิการ จัดการการพัฒนา และการจัดการชีวิตในสถานการณใหม่ ซึ่งเป็นสถานการณที่ทรัพยากรเสื่อมโทรมลงไป ในประเด็นดังกล่าว วิวัฒน์ คติธรรมนิตย (2536 : 1 - 3) ได้สนับสนุนและแสดงแนวคิดไว้สรุปได้ว่า การให้ "สิทธิชุมชน" ต้องมุ่งเน้นให้เห็นพันธะหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชนที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อม ระบบการจัดการที่เน้นให้เห็นความสำคัญกับคุณค่าของ "คน" และสรรพสิ่งทั้งหลาย อันหมายถึง ทรัพยากรของชุมชนและเทคโนโลยีต่าง ๆ ควบคู่กับการจัดการที่มีประสิทธิภาพซึ่งไม่ได้หมายถึงระบบการจัดการเพียงด้านเดียวแต่มีการพัฒนาความสัมพันธ์ของ "คน" เป็นแกนกลางของการจัดการด้วย

ยุทธศาสตร์ของการพัฒนาใหม่มีหลักสำคัญที่การเรียนรู้เพื่อ "สร้างความเชื่อมั่นฟื้นฟูความสัมพันธ์ และพัฒนาระบบการจัดการใหม่" มีเป้าหมายอยู่ที่การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นการพึ่งตนเองในสถานการณที่แตกต่างจากชุมชนในอดีต เป็นการพึ่งพาตนเองในบริบททางสังคมแบบใหม่ จึงต้องให้ความสำคัญกับครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน

องค์กรชาวบ้านหรือองค์กรชุมชน เป็นระบบการจัดการในระดับชุมชนที่เกิดจากความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชนจากหลาย ๆ ครอบครัวรวมกลุ่มกัน เพื่อจัดการกับผลผลิตส่วนที่เกินจากความจำเป็นพื้นฐานของครอบครัว กระจายความพอเพียงให้กับทุกครอบครัวในชุมชน เป็นการสร้างระบบการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยการสร้างความเชื่อมั่นให้กลับคืนมา คือการเริ่มค้นหาศักยภาพของตนเอง ค้นหาภูมิปัญญา ค้นหา "ทุน" ที่ยังเหลืออยู่ เช่น ทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม เป็นต้น อันหมายถึง คุณค่า ระบบคุณค่า ความเป็นที่เป็นน้อม ความเอื้ออาทรต่อกัน ความเป็นชุมชนตลอดจนทุนทางเศรษฐกิจ ทุนโภคทรัพย์ แม้จะยังเหลืออยู่อย่างจำกัดแต่ก็เป็นทุนที่เพียงพอเพื่อการพึ่งตนเอง

องค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ "อยู่รอด" มาได้ ไม่ว่าจะก่อตั้งโดยหน่วยงานราชการหรือองค์กรพัฒนาเอกชนหรือก่อตั้งกันขึ้นมาเองจากชุมชน ได้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามศักยภาพและความต้องการของสมาชิกในองค์กรนั้น ๆ จนประสบความสำเร็จและเริ่มพัฒนาไปอีกก้าวหนึ่ง คือ การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่างองค์กร

ที่เริ่มด้วยเครือข่ายการเรียนรู้ และทำกิจกรรมหลายอย่างร่วมกันในเครือข่าย ดังที่ เสรี พงษ์พิศ (2544 : 7 - 9) ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ในงานพัฒนาขององค์กรชาวบ้านที่ใช้ฐานทางวัฒนธรรมในการพัฒนา สรุปได้ว่า พวกเขาเริ่มทำการเกษตรผสมผสานเพื่อให้มีกินอย่างพอเพียงที่เหลือขาย เริ่มจัดการสิ่งแวดล้อมของตนเอง ทั้งดิน น้ำ ป่า จัดการแปรรูปผลผลิต จัดการการตลาด จัดการเรื่องสุขภาพ พื้นเรื่องสมุนไพร พัฒนาเรื่องกองทุนและการออมทรัพย์ และสนใจเรื่องอาหารการกินที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อสุขภาพ ตลอดจนการจัดการระบบสวัสดิการของชุมชน จากประสบการณ์ดังกล่าว พวกเขามีข้อสรุป 4 ประการ ดังนี้

1. “เอาความเชื่อมั่นกลับคืนมา” ความเชื่อมั่นในตัวเอง เป็นทุนที่ใหญ่ที่สุดและสำคัญที่สุดของชาวบ้านที่สูญเสียไปเพราะการพัฒนาสมัยใหม่ เพราะความล้มเหลวของการลงทุนตามกระแสหลัก เพราะการครอบงำของระบบการศึกษา สาธารณสุข การเมือง การปกครองและระบบของสังคม วันนี้พวกเขาเอาใจคืนมาได้แล้ว ความเชื่อมั่นที่เกิดจากการค้นพบ “ตัวตน” และพบจุดยืนของตัวเองอย่างชัดเจนและพร้อมจะยืนหยัดอยู่ตรงจุดนั้นอย่างมั่นคง พวกเขาได้ “ศักดิ์ศรี” ของตนเองที่หายไปหลายสิบปีกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

2. “เอาความสัมพันธ์กลับคืนมา” ความสัมพันธ์กับธรรมชาติแบบเคารพและพึ่งพาอาศัยกัน ความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องแบบชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันเป็นทุนทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชาวบ้าน ทุนนี้เริ่มกลับมาชุมชนเริ่มเข้มแข็งมีกลุ่มองค์กรของชาวบ้านที่รวมตัวกันทั้งในหมู่บ้าน ระหว่างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และภาค เป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงและติดต่อประสานกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันดังที่เคยเกิดขึ้นในอดีตในอีกรูปแบบหนึ่ง

3. “การจัดการใหม่” เป็นการจัดการที่เอาทรัพยากร เอาแรงงานของเขาคืนมา เอาดิน น้ำ ป่าไม้ การศึกษา สุขภาพ การพัฒนา และชีวิตของเขาจัดการด้วยตัวของเขาเอง เช่น ดิน น้ำ ป่า วันนี้เสื่อมโทรมและหดหายมากแล้วถ้าไม่จัดการใหม่ก็ไม่มีความหวังพอกับความจำเป็นแม้เพียงเพื่อยังชีพ ทำอย่างไรจึงจะให้ที่ดิน 5 - 6 ไร่ เพียงพอเพื่ออยู่รอดและอยู่ได้อย่างยืน จะจัดการเรียนรู้อย่างไรให้ลูกหลาน พวกเขาจึงเรียนสิ่งที่อยากทำ ทำสิ่งที่อยากเรียน เรียนแล้วทำได้ พึ่งตนเองได้ มีกิน มีศักดิ์ศรี มีความสุข พวกเขาไม่รอให้ใครมาจัดการให้แทนเขาอีกแล้วแต่ต้องจัดการเอง

4. “เรียนรู้ใหม่” เอาความรู้และภูมิปัญญากลับมา เพื่อจะได้ความเชื่อมั่นกลับมา มีกลุ่มมีองค์กรที่เข้มแข็ง และเพื่อจะสามารถจัดการทรัพยากรและทุนที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ใหม่ การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านไม่ใช่เข้าโรงเรียนหรือสถานศึกษา แต่หากเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการได้เห็น ได้สัมผัส ได้ปฏิบัติ ได้ทำด้วยมือของตนเอง เป็นกระบวนการทางปัญญาที่มาจากแรงบันดาลใจ ที่ทำให้ตัดสินใจ “ทวนกระแส” เพื่อเป็นตัวของตัวเอง เป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ และประสบการณ์สากล เป็นการเรียนรู้ที่ผสมผสานและบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม

ชุมชนจำนวนมากได้เริ่มค้นพบว่า แท้จริงแล้วชุมชนต่าง ๆ มีศักยภาพสูงมากเพียงแต่ยังไม่มีโอกาสพัฒนาอย่างเต็มที่ ชุมชนมีศักยภาพสูงที่จะพึ่งตนเองได้ในเกือบทุกเรื่อง เพียงแต่ต้องเรียนรู้ใหม่ ต้องประสานเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายและทำงานร่วมกัน โดยเริ่มต้นที่ชุมชนเองที่จะต้องร่วมมือร่วมใจกันค้นหาและพัฒนาศักยภาพด้านต่าง ๆ ของชุมชน โดยคนในชุมชนเอง

พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จากเอกสารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2543 : 6 - 8) ได้กล่าวถึงบริเวณที่เรียกว่า “ลุ่มน้ำปากพนัง” ครอบคลุมพื้นที่ในเขตอำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอพระพรหม บางส่วนของอำเภอลานสกา บางส่วนของอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช รวมพื้นที่ 1.98 ล้านไร่ จากพื้นที่ 10 อำเภอของจังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบด้วย 71 ตำบล 575 หมู่บ้าน มีจำนวน 125,688 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 591,855 คน ที่เป็นครัวเรือนเกษตรกร 78,128 ครัวเรือน

ในอดีตที่ผ่านมาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเคยเป็นแหล่งผลิตอาหารและผลิตข้าวของภาคใต้ พื้นที่ทั่วไปในลุ่มน้ำนี้เป็นพื้นที่ลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์มาแต่โบราณและมีแม่น้ำปากพนังไหลผ่านจึงมีชื่อว่า “ลุ่มน้ำปากพนัง” ซึ่งเป็นแหล่งอยู่อาศัยของชาวภาคใต้ของประเทศในสมัยก่อน ปัจจุบันพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีการผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในจังหวัด อีกทั้งการผลิตข้าวได้ผลผลิตต่ำเนื่องจากอุทกภัยที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี เมื่อการทำนาไม่ได้ผลทำให้เกษตรกรมีทางเลือกใหม่คือการทำนากุ้ง มีสภาพที่ไม่ยั่งยืนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับผู้ที่ทำนาข้าวเพราะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อผลผลิตต่ำลงและด้อยคุณภาพ นอกจากนี้ยังมีปัญหาน้ำเค็มรุกตัวเข้าพื้นที่นา ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาฝนแล้ง และปัญหาดินเปรี้ยวดินเค็ม เป็นต้น

ส่วนพื้นที่ทางตะวันตกของกลุ่มน้ำปากพองจะมีการใช้พื้นที่เพื่อการทำสวนไม้ผลยืนต้นและการปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่ม

สำหรับการปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพอง เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มพืชหลักในฤดูฝน จึงเป็นการปลูกข้าว ส่วนฤดูแล้งหลังการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว หากมีแหล่งน้ำอาจปลูกข้าวนาปรังหรือพืชไร่ พืชผัก ซึ่งต้องเก็บเกี่ยวให้แล้วเสร็จก่อนนาปี โดยปกติข้าวนาปีจะปลูกช่วงกรกฎาคมและสิงหาคม และเก็บเกี่ยวแต่ช่วงมกราคมถึงมีนาคม ขณะที่นาปรังเริ่มปลูกช่วงเมษายนและเก็บเกี่ยวเดือนสิงหาคม อย่างไรก็ตามฤดูปลูกข้าวในแต่ละท้องถิ่นอาจแตกต่างกันไปบ้างขึ้นอยู่กับวิธีการทำนาและปริมาณฝน

ปัจจุบันเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพอง นิยมการทำนาโดยวิธีหว่านน้ำตมกันมากขึ้น เนื่องจากในช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมา พื้นที่ลุ่มน้ำปากพองมีปริมาณน้ำฝนสมบูรณ์เพียงพอเหมาะสมแก่การทำนาโดยวิธีหว่านน้ำตม แต่ปัญหาที่ยังพบอยู่ในปัจจุบัน คือ เกษตรกรยังขาดความประณีตในการเตรียมดิน ทำให้มีวัชพืชในแปลงนามาก ซึ่งมีผลต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าวและผลผลิตข้าวลดลง ส่วนอัตราเมล็ดพันธุ์กรณีหว่านข้าวแห้งใช้เมล็ดพันธุ์เพียง 8 - 12 กิโลกรัม/ไร่ ส่วนนาหว่านน้ำตมใช้เมล็ดพันธุ์มากกว่า คือ 20 กิโลกรัม/ไร่ การหว่านข้าวแห้งบางปีต้องหว่านซ้ำ เมื่อข้าวที่หว่านครั้งแรกไม่สามารถงอกและตั้งตัวได้

แม่น้ำปากพองในปัจจุบันเป็นแม่น้ำสายสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ ปัจจุบันได้รับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง จึงเป็นสาเหตุให้มีน้ำจืดเพียงปีละ 3 เดือน นอกจากนี้ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพองยังมี "พรุควนเคร็ง" ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดใหญ่ประมาณ 200,000 ไร่ มีน้ำท่วมขังตลอดปีและมีสภาพเป็นดินกรดและน้ำเปรี้ยว ราษฎรไม่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรได้

จากการศึกษากลุ่มองค์กรชาวบ้านที่สามารถพัฒนาศักยภาพขององค์กรให้สามารถจัดการกับทรัพยากรและผลผลิตตลอดจนทุนในชุมชนได้ในลักษณะต่าง ๆ ที่อยู่บนฐานของวัฒนธรรมชุมชน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง "วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพอง" ผลของการวิจัยนอกจากจะเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ตามประเด็นศึกษาแล้ว ยังเป็นการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงองค์กรในพื้นที่ อันจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาองค์กรและชุมชนเข้มแข็ง และเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กรในพื้นที่อื่น ๆ ด้วยที่อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง” ครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อการวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสถานภาพขององค์กรและกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนาขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างในการบริหารจัดการและแนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง
3. เพื่อศึกษาการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เช่น วัฒนธรรมเพื่อการผลิต วัฒนธรรมทางความเชื่อ และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นต้น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยจะเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และใช้แหล่งข้อมูลจากเอกสารประกอบเท่าที่จำเป็น ดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูลภาคสนาม เป็นแหล่งข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากแหล่งที่มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้แก่ อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอชะอวด อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอลานสกา อำเภอพระพรหม อำเภอปากพนัง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช อำเภอร่อนพิบูลย์ และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2 แหล่งข้อมูลเอกสาร เป็นแหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้ประกอบการศึกษา โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เอื้อต่อการวิเคราะห์ตามประเด็นศึกษา จากแหล่งเอกสารต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน และทั้งที่เป็นเอกสารจากในและนอกพื้นที่ศึกษา

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยจะศึกษาขององค์กรชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นและทำกิจกรรมอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ตามขอบเขตเนื้อหาดังต่อไปนี้

2.1 สถานภาพขององค์กรชาวบ้านและการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อพัฒนาการขององค์กรชาวบ้าน ผู้วิจัยจะศึกษากระบวนการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ ขององค์กรชาวบ้าน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีผู้นำองค์กรชาวบ้านเป็น

ศูนย์กลาง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ประเมินศักยภาพของท้องถิ่นและองค์กรชาวบ้าน ในการพัฒนาองค์กรชาวบ้านที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของชุมชน

2.2 โครงสร้าง รูปแบบที่เหมาะสมในการบริหารจัดการและแนวทางในการ ส่งเสริมพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนการพัฒนาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กร บ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ผู้วิจัยจะศึกษารูปแบบการบริหารจัดการในแต่ละองค์กรที่ เกี่ยวกับโครงสร้างขององค์กร การจัดรูปแบบการบริหารจัดการ การจัดการผลประโยชน์ของ องค์กรให้กับสมาชิกและชุมชน และแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ตลอดจน การพัฒนาที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้าน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเน้น การพัฒนาดังกล่าวที่อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางด้านสังคมวัฒนธรรมชุมชน

2.3 การปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบริเวณ ลุ่มน้ำปากพนัง ผู้วิจัยจะศึกษาการปรับใช้วัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันและการพัฒนา คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เช่น วัฒนธรรมเพื่อการผลิต วัฒนธรรมทางความเชื่อ และ วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน เป็นต้น

วิธีวิจัยและการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการใช้วิธีศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Research) และใช้ข้อมูลเอกสารประกอบด้วยความจำเป็นหากข้อมูลนั้นเอื้อต่อการวิเคราะห์ตีความตามประเด็นศึกษา โดยผู้วิจัยจะ ดำเนินการเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและแหล่งพื้นที่ศึกษา โดยการสำรวจและ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ในการกำหนดกรอบ ความคิดและแนวทางในการวิจัย ตลอดจนสำรวจและศึกษากลุ่มองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ ศึกษาดังกล่าวด้วย

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ในพื้นที่ศึกษาเป็นหลักซึ่งผู้วิจัยจะดำเนินการโดยใช้วิธีการต่าง ๆ ดังนี้

2.1 สํารวจและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามของค้กรชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาในการก่อตั้ง สถานภาพ ปัญหา พัฒนาการ และการปรับตัว ของค้กรชาวบ้าน ตลอดจนโครงสร้าง รูปแบบในการบริหารจัดการค้กร โดยการ สัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

2.2 การจัดสัมภาษณ์กรรมการกลุ่มและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปรูปแบบ การบริหารจัดการของแต่ละกลุ่มค้กรที่มีความรู้ในด้านการบริหารจัดการค้กรชาวบ้าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้บันทึกเทปจากการสัมภาษณ์มาประมวลจำแนกประเภทของ กลุ่มค้กรชาวบ้าน รูปแบบการบริหารจัดการ จัดการผลประโยชน์แก่สมาชิกและชุมชน และอื่น ๆ ตามขอบเขตด้านเนื้อหา ที่จะนำเป็นข้อมูลประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำเอาข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งหมดมาจำแนก หมวดหมู่ตามขอบเขตด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ และวิเคราะห์ตีความโดยปรับใช้แนวคิดและ ทฤษฎีต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยา มนุษยวิทยาวัฒนธรรมและจิตวิทยา

4. ชั้นเสนอผลการวิจัย โดยการเสนอผลการวิจัยแบบวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และมีภาพประกอบ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนาของค้กรชาวบ้าน หมายถึง กลุ่มคนที่รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรม ต่าง ๆ ตามความต้องการของสมาชิกกลุ่มนั้น ๆ โดยอาศัยกระบวนการทางสังคม กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิก และร่วมกันทำกิจกรรมของกลุ่มหรือค้กรนั้นให้เจริญ ก้าวหน้า ที่อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นตลอดจนมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ระหว่างค้กรต่าง ๆ ในชุมชนและท้องถิ่นอื่น ที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิก ค้กรและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรี- ธรรมราช

กระบวนการทางสังคม หมายถึง การดำเนินงานในการรวมกลุ่มกิจกรรม ที่มี การจัดองค์ประกอบในการดำเนินงาน เช่น โครงสร้างกลุ่ม การมีส่วนร่วมของสมาชิก ระเบียบการปฏิบัติงาน เป็นต้น เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการและ วิถีการดำเนินชีวิตเพื่อการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมโดยวิธีการทางสังคม คือ การพึ่ง ตนเอง การช่วยเหลือกันและกันส่งผลให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นของสมาชิกองค์กรและชุมชนใน พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กันและกัน ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนภายในกลุ่มและนอกกลุ่มอาชีพ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเอง พัฒนาองค์กร และพัฒนาชุมชนอย่างมีระบบของคนในองค์กร ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

กระบวนการดำเนินงาน หมายถึง วิธีการ ลักษณะงาน ปัญหาและข้อเสนอแนะ ทั้งในการบริหาร เช่น การวางแผน การจัดองค์กร เป็นต้น และการปฏิบัติงาน เช่น งานแปรรูปผลผลิต งานพัฒนาผลผลิต งานอบรมทรัพย์สิน งานเงินกู้ เป็นต้น ขององค์กร ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

เครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน หมายถึง การเชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้และ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่าง ๆ ระหว่างองค์กรในชุมชนและองค์กรระหว่างชุมชน ที่ส่งผลให้ เกิดการพัฒนาเป็นเครือข่ายดังกล่าวและมีการพัฒนาเครือข่ายให้เกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ขององค์กรชุมชนในเครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรี- ธรรมราช

ความสำคัญของปัญหาการวิจัย (ประโยชน์และผลที่คาดว่าจะได้รับ)

การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำ ปากพนัง” เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อคนหลายกลุ่มทั้งที่เป็นสมาชิกขององค์กรชาวบ้านใน พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง และกลุ่มคนอื่น ๆ ที่อยู่ในพื้นที่และนอกพื้นที่ ที่มีความสนใจสังคมและ วัฒนธรรมของกลุ่มกิจกรรมองค์กรชาวบ้านดังกล่าว ทั้งที่เป็นองค์กรระดับชุมชนและองค์กร ที่เป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน ซึ่งพอจะจำแนกความสำคัญของการวิจัยนี้ในมิติต่าง ๆ ได้ ดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญด้านองค์ความรู้ : ทำให้เกิดการจักระบบขององค์ความรู้เกี่ยวกับองค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะที่เป็นองค์ความรู้ด้านกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้าน องค์ความรู้เกี่ยวกับองค์กรชาวบ้านที่สืบเนื่องประเด็นศึกษา เช่น พัฒนาการองค์กรชาวบ้าน โครงสร้างและระบบการบริหารจัดการ การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ และการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นต้น

2. ความสำคัญด้านแนวเรื่องที่ศึกษา : เป็นการศึกษาขององค์กรชาวบ้านอีกแนวหนึ่งที่น่าสนใจ “กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาและการพัฒนาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่อยู่บนรากฐานของการปรับใช้วัฒนธรรมชุมชน”

3. ความสำคัญด้านความเข้าใจและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม : ทำให้นักวิชาการและบุคคลทั่วไปมีความเข้าใจว่าการที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจำเป็นต้องมีการจักระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่างๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดถือปฏิบัติ

4. ความสำคัญด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม : ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งที่สามารถจะนำไปปรับใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยการส่งเสริมให้องค์กรชาวบ้านได้พัฒนาจากความเป็นจริงภายในท้องถิ่นของตนเองและชาวบ้านต้องเป็นผู้นำหลักหรือผู้ปฏิบัติในงานพัฒนาตามศักยภาพของชุมชน

5. ความสำคัญด้านวิชาการ : ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้อ้างอิงทางวิชาการ และนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องในทำนองนี้กับพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

องค์กรชาวบ้านเกิดขึ้นจากการรวมตัวของผู้คนในท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาและเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากร การจัดการทุน การจัดการเงิน โดยอาศัยองค์กรเป็นเวทีการเรียนรู้ที่ใช้ “เงิน” เป็นตัวกลางและใช้เป็นเครื่องมือเป็นสื่อให้คนมาพบกันและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

องค์กรชาวบ้านเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยการที่คนรวมกลุ่มกันและพัฒนาศักยภาพขององค์กรนั้นเพื่อให้มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของชุมชน จัดการผลผลิตของชุมชน จัดการเงินและทุน และการฟื้นฟูความสัมพันธ์ ความเชื่อมั่น

ตลอดจนวัฒนธรรมที่ดั่งามของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความสามารถในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่มาจาก การเชื่อมพลังในท้องถิ่น ซึ่งมีผู้คน กลุ่มองค์กร ที่ดำเนินการด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกันประการหนึ่ง และประสานเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่น ๆ กับท้องถิ่นอื่นภาคอื่นทั่วประเทศ เป็นการสร้างพลังร่วมที่สำคัญของสังคมไทย ที่สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยในชุมชนท้องถิ่นมีกระบวนการทางสังคมที่ซับซ้อนหลากหลายและต่อเนื่องมานาน โดยมีปัจจัยหลายอย่างเป็นพลังเกื้อหนุนต่อกระบวนการทางสังคมดังกล่าว

กระบวนการทางสังคม เป็นกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาที่สลับซับซ้อนมาก เพราะเป็นการปฏิสัมพันธ์หรือการกระทำระหว่างกัน (Interaction) ของบุคคลในสังคมหนึ่งในขณะใดขณะหนึ่ง เพื่อการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม และเพื่อการไปสู่จุดมุ่งหมายตามต้องการ กระบวนการทางสังคมจึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ของคนกับกลุ่มคนและโครงสร้างทางสังคมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นร่วมกันสร้างขึ้นมา ที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งเกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่และสถานภาพของบุคคลในสังคม จึงส่งผลต่อการจัดระเบียบทางสังคมและการเสียระเบียบทางสังคม ในการศึกษาครั้งนี้จึงพิจารณาตัวแปรที่สำคัญสองประการ คือ พิจารณาจากโครงสร้างทางสังคมและกระบวนการเรียนรู้ควบคู่กันไป ในส่วนโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ สถาบันและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ตั้งแต่สถาบันฐานของชีวิตมนุษย์คือ ครอบครัวและสถาบันหรือกลุ่มองค์กรอื่น ๆ ในสังคม เช่น กลุ่มองค์กรชาวบ้านต่าง ๆ ในชุมชน สถาบันศาสนา องค์กรภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน เป็นต้น ในส่วนกระบวนการนั้นจะพิจารณาหลายลักษณะ เช่น การติดต่อสื่อความหมาย การมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การแข่งขันหรือขัดแย้ง การประนีประนอม การร่วมมือสนับสนุน ลักษณะการประกอบอาชีพในชุมชน ประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน เป็นต้น โดยเชื่อมโยงตัวแปรเหล่านี้เข้าด้วยกันซึ่งมีจุดหมายที่การพัฒนาขององค์กรชาวบ้านที่อาศัยวัฒนธรรมชุมชนเป็นฐาน ในการพัฒนาหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า การพัฒนาตามวิถีทางขององค์กรชุมชนนั่นเอง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงไม่อาจใช้แนวคิดและทฤษฎีแนวหนึ่งแนวใดเพียงแนวเดียว ผู้วิจัยจะประยุกต์ใช้แนวคิดและทฤษฎีหลายแนวมาผสมผสานกัน เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ที่ความพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแนวคิดและทฤษฎีทางมานุษยวิทยาสังคมและมานุษยวิทยาวัฒนธรรม และจิตวิทยา เช่น

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีการกระทำทางสังคม ทฤษฎีการแพร่กระจาย ทฤษฎี
สัมฤทธิ์ผลของกลุ่ม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลและคำตอบที่ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดตาม
ประเด็นศึกษาที่กำหนดไว้

บทที่ 2

เอกสารและงานที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มองค์กรชาวบ้าน
2. เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาวัฒนธรรม
3. เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม
4. เอกสารที่เกี่ยวกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มองค์กรชาวบ้าน

1. ความหมายของกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน

ราชบัณฑิตยสถาน (2532 : 164) ได้ให้ความหมายของคำว่า “กลุ่ม” หรือ “องค์กรชุมชน” ไว้ดังนี้

“กลุ่ม” หมายถึง “กลุ่มบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่ได้สร้างแบบอย่างของการกระทำระหว่างกันทางจิตใจขึ้น กลุ่มหรือหมู่คณะนี้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นองค์กรภาวะอย่างหนึ่งทั้งโดยสมาชิกของกลุ่มเองและตามปกติโดยผู้อื่นด้วย ทั้งนี้เพราะกลุ่มนี้จะมีพฤติกรรมร่วมกันในแบบฉบับเฉพาะของตนเอง”

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 287, 271) ได้ให้ความหมายของคำว่า “องค์กรชุมชน” โดยแยกเป็น 2 คำ ได้แก่ คำว่า “องค์กร” หมายถึง “น. ส่วนประกอบการย่อยของหน่วยใหญ่ทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกันและกัน (อ. Organ)” และคำว่า “ชุมชน” หมายถึง “น. หมู่ชน, กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน”

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 266) ได้ให้ความหมายคำว่า “ชาว น กลุ่มชนที่มีเชื้อชาติเดียวกัน เช่น ชาวเมือง ชาวชนบท หรือมีอาชีพอย่างเดียวกัน เช่น ชาวไร่ ชาวนา ชาวประมง หรือนับถือศาสนาด้วยกัน เช่น ชาวพุทธ ชาวคริสต์”

“กลุ่ม” หรือ “องค์กรชาวบ้าน” จึงเป็นการรวมตัวของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน ทำกิจกรรมร่วมกันและมีประโยชน์ร่วมกันในแบบฉบับเฉพาะของตนเองที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน

นอกจากนี้นักวิชาการหลายคนได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับกลุ่มหรือองค์กรชุมชนไว้หลายลักษณะ ซึ่งพอจะประมวลสรุปได้ดังนี้

อาภรณ์พันธ์ จันทรสว่าง (2525 : 54) ได้ให้ความหมายของกลุ่มหรือองค์กรไว้สรุปได้ว่า หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปรวมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสมาชิก มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเดียวกัน มีแรงดลใจอย่างใดอย่างหนึ่งทำให้คนรวมกันทำกิจกรรม มีพฤติกรรมตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิกอย่างมีแบบแผน

ชาญ ัญญาพิทยากุล (2522 : 133) ได้ให้ความหมายของกลุ่มหรือองค์กรไว้สรุปได้ว่า หมายถึง บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปรวมกันโดยมีความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เช่น มีกิจกรรมร่วมกัน มีการปะทะสังสรรค์หรือปฏิสัมพันธ์กัน มีความรู้สึกทางอารมณ์ ความคิด และความเชื่อร่วมกัน

พัทยา สายหู (2526 : 88 - 90) ได้กล่าวถึงความหมายของกลุ่มหรือองค์กรสรุปได้ว่า หมายถึง การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โดยมีการกำหนดบรรทัดฐาน สถานภาพ บทบาท และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับที่ วนิดา เสนีย์เศรษฐ์ และชอบ อินทร์ประเสริฐกุล (2530 : 18 -20) ได้ให้ความหมายของกลุ่มหรือองค์กรไว้สรุปได้ว่าเป็นการรวมตัวกันของบุคคลสองคน หรือมากกว่าเพื่อกระทำหรือปฏิบัติการ โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการกำหนดบทบาทที่แน่นอน ในทำนองเดียวกัน ทวี ทิมขำ (2528 : 291) ได้ให้ความหมายกลุ่มหรือองค์กรสรุปได้ว่า หมายถึง บุคคลสองคนขึ้นไปมารวมตัวกัน มีความสัมพันธ์ทางจิตใจ และสังคม แต่สมาชิกอาจจะมีความคิดเห็นที่ตรงกันหรือขัดแย้งกันได้ และกรองแก้ว อยู่สุข (2535 : 93) ได้ให้ความหมายของกลุ่มหรือองค์กรสรุปได้ว่า หมายถึง บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ร่วมทำกิจกรรมโดยมีเป้าหมายร่วมกัน อาจมีการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ

พรรณณะต่าง ๆ ของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า กลุ่มหรือองค์กร หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมกันเพื่อทำกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเดียวกัน โดยมีการกำหนดบรรทัดฐาน สถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่มขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการควบคุมสมาชิกและมีประโยชน์ร่วมกันที่ส่งผลต่อการพัฒนาคน พัฒนาองค์กรชาวบ้านและชุมชน

2. ลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน

นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรไว้ พอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้ อุทัย บุญประเสริฐ (2532 : 19 - 20) ได้กล่าวถึงลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรสรุปได้ดังนี้

1. มีคนมารวมกันอย่างน้อยสองคนขึ้นไป
2. มีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก
3. มีแรงจูงใจให้มารวมกัน และมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน
4. มีแบบแผนให้สมาชิกกลุ่มปฏิบัติ
5. มีเป้าหมายของกลุ่มซึ่งกำหนดขึ้นเฉพาะ
6. สมาชิกมีความสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ
7. มีกลุ่มย่อยภายใน เชื่อมโยงกันในลักษณะของเครือข่าย

ไพบุลย์ ช่างเรียน และสมปราชญ์ จอมเทศ (2521 : 109 - 110) ได้กล่าวถึงลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรไว้คล้ายคลึงกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มหรือองค์กรจะต้องประกอบด้วยคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป
2. สมาชิกกลุ่มหรือองค์กรจะต้องมีความสัมพันธ์กันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน
3. กลุ่มหรือองค์กรจะต้องมีการแบ่งแยกหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม
4. กลุ่มหรือองค์กรจะต้องมีโครงสร้างของสายการบังคับบัญชาในลักษณะใด

ลักษณะหนึ่ง

5. กลุ่มหรือองค์กรควรมีลักษณะอื่น ๆ ต่อไปนี้คือ แบบอย่างของความสัมพันธ์

สภาพแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า ดุลยภาพ และสภาพการยอมรับตามกฎหมาย

สำเร็จ บุญคำ (2539 : 13 - 14) ได้กล่าวถึงลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรสรุปได้ดังนี้

1. สมาชิกในกลุ่มหรือองค์กรต้องรู้จักกันและสามารถบอกได้ว่าคนไหนเป็นสมาชิกหรือไม่เป็นสมาชิกขององค์กร
2. กลุ่มหรือองค์กรจะต้องมีโครงสร้าง เช่น มีการจัดตำแหน่ง สถานภาพ และบทบาทหน้าที่ของสมาชิกภายในองค์กร
3. สมาชิกมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในองค์กร
4. มีบรรทัดฐานของการประพฤติปฏิบัติที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของสมาชิก
5. มีความเข้าใจและมีค่านิยมบางอย่างร่วมกัน
6. มีกิจกรรมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายขององค์กร

ทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า กลุ่มหรือองค์กรมีลักษณะหรือองค์ประกอบที่สำคัญ คือ จะต้องมีการบริหารจัดการ มีบรรทัดฐาน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของกรรมการและสมาชิกในองค์กร มีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสมาชิกและมีกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่มวลสมาชิกกำหนดไว้

3. ประเภทของกลุ่มหรือองค์กร

นักวิชาการได้จัดแบ่งประเภทขององค์กรหรือกลุ่มไว้หลายประเภท ประมวลได้ดังนี้ สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้ (2539 : 132) ได้กล่าวถึงประเภทของกลุ่มหรือองค์กรไว้ว่ามี 2 ประเภทเช่นเดียวกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มเป็นทางการ เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นและมีกฎหมายรองรับ และเป็นนิติบุคคล จะยุบหรือเลิกหรือดำเนินงานจะต้องเป็นไปตามขั้นตอนและข้อบังคับของกฎหมาย
2. กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เป็นกลุ่มหรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยไม่มีกฎหมายรองรับ จึงไม่เป็นนิติบุคคล เกิดขึ้นตามสภาพปัญหาและความต้องการของสมาชิก กลุ่มแบบนี้จะเปลี่ยนแปลงได้ง่ายตามความต้องการของสมาชิก

ชาญ ธีรพิทยากุล (2522 : 135) ได้กล่าวถึงประเภทของกลุ่มหรือองค์กรซึ่งจำแนกตามลักษณะบทบาทหน้าที่ จำแนกได้ 3 ประเภทสรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มหรือองค์กรปฏิบัติงาน ได้แก่ กลุ่มที่ปฏิบัติงานตามตำแหน่งหน้าที่ที่มีข้อกำหนดหรือระเบียบกำหนดไว้ชัดเจน เช่น หน่วยราชการ รัฐวิสาหกิจ เป็นต้น

2. กลุ่มหรือองค์กรพัฒนา ได้แก่ กลุ่มที่มารวมกันเองด้วยความสมัครใจเพื่อการดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งตามวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มหรือองค์กรมีความเจริญก้าวหน้า เช่น สมาคม ชมรม เป็นต้น

3. กลุ่มมิตรภาพ ได้แก่ กลุ่มที่รวมกันเพื่อความสนุกสนาน เพื่อความรื่นเริง เช่น กลุ่มเล่นกีฬา กลุ่มนันทนาการ เป็นต้น

เกรียงศักดิ์ ปัทมเรขา (2533 : 228) ได้กล่าวถึงประเภทของกลุ่มหรือองค์กรแบ่งได้เป็น 3 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มหรือองค์กรชุมชนในท้องถิ่น สมาชิกอยู่ใกล้ชิดกัน ยึดถือทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และความคุ้นเคย สมาชิกกลุ่มมีบรรทัดฐานทางสังคมที่สอดคล้องกัน

2. องค์กรกลุ่มเครือญาติ ยึดถือความสัมพันธ์ทางสายโลหิต

3. องค์กรกลุ่มเพื่อน มีความสนิทสนมกัน มีความสนใจและความผูกพันกัน

แบบแน่น มีการพบปะและทำกิจกรรมร่วมกันบ่อย

อุทัย บุญประเสริฐ (2532 : 19) ได้แบ่งประเภทของกลุ่มหรือองค์กรไว้ 3 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. องค์กรกลุ่มบัญชาการ ประกอบด้วยผู้บังคับบัญชาและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

2. คณะกรรมการ คือคณะทำงานเฉพาะกิจที่ตั้งขึ้นเพื่อปฏิบัติงานหน้าที่

เฉพาะอย่าง

3. องค์กรกลุ่มไม่เป็นทางการ เกิดขึ้นอย่างตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจในองค์กร

วินิจ เกตุขำ และคมเพชร จัตรสุภกุล (2522 : 14 - 15) ได้กล่าวถึงประเภทของกลุ่มหรือองค์กรจำแนกได้ 2 ลักษณะ สรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มปฐมภูมิ มีลักษณะการพบปะสังสรรค์อย่างเป็นกันเอง มีความใกล้ชิดสนิทสนมเป็นส่วนตัว ร่วมมือทำกิจกรรมโดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อน กลุ่มสถาบัน เป็นต้น

2. กลุ่มทุติยภูมิ เป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษ ร่วมกัน และสมาชิกมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ เช่น กลุ่มการเมือง กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

พรรณนะของนักวิชาการต่าง ๆ ดังกล่าวสรุปได้ว่า กลุ่มหรือองค์กรจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มหรือองค์กรที่ตั้งขึ้นโดยมีกฎหมายรองรับมีสถานภาพเป็นนิติบุคคล เช่น สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร เป็นต้น และกลุ่มหรือองค์กรที่ตั้งขึ้นโดยคนในชุมชนแต่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ซึ่งกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ประเภทนี้มีมาก เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนต่าง ๆ ในชุมชน กลุ่มกิจกรรมแปรรูปผลผลิต และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน เป็นต้น เป็นกลุ่มหรือองค์กรที่ตั้งขึ้นตามสภาพปัญหาและความต้องการของสมาชิกในชุมชน

4. โครงสร้างของกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน

นักวิชาการได้กล่าวถึงโครงสร้างของกลุ่มพอจะประมวลได้ดังนี้

ชบวน พลตรี (2530 : 71 - 80) ได้กล่าวถึงโครงสร้างของกลุ่มว่ามี 4 ประการสรุปได้ดังนี้

1. บรรทัดฐาน หมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมที่ประกอบขึ้นเป็นบทบาทที่บุคคลต้องประพฤติหรือละเว้น หรือระเบียบกฎเกณฑ์ แบบแผนพฤติกรรม หรือค่านิยมที่สังคมกำหนดแนวทางให้บุคคลยึดถือปฏิบัติในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจในหมู่กลุ่มเดียวกัน

2. สถานภาพและบทบาท สถานภาพ หมายถึงสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม เป็นสิ่งเฉพาะตัวบุคคลทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น ส่วนบทบาทเป็นแบบแผนพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการมีสถานภาพนั้น ๆ สถานภาพของบุคคลจำแนกออกได้ 2 อย่าง ดังนี้

2.1 สถานภาพติดตัว เป็นสถานภาพที่บุคคลได้รับโดยกำเนิด เช่น เพศ อายุ ผิวพรรณชาติตระกูล ศาสนา เป็นต้น

2.2 สถานภาพแห่งผลสำเร็จ เป็นสถานภาพที่บุคคลได้รับเนื่องมาจากการกระทำหรือผลสำเร็จจากการกระทำ เช่น ตำแหน่งต่าง ๆ อาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

3. ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่บุคคลยึดถือเป็นหลักในการเลือกเป็นสิ่งที่บุคคลพอใจหรือเห็นว่ามีคุณค่า จึงยอมรับไว้เป็นความเชื่อหรือความรู้สึกของตนเอง วิธีการสังเกตค่านิยมของสังคมดังนี้

- 3.1 ดูจากสิ่งที่คุณเลือกในชีวิตประจำวัน
- 3.2 ดูจากทิศทางของความสนใจ
- 3.3 ดูจากคำพูดที่แสดงออกโดยทั่วไป
- 3.4 ดูจากคำพูดที่ใช้สนทนาและแนวความคิด
- 3.5 ดูจากความคิด การเขียน อุดมการณ์

4. การควบคุม หมายถึงกระบวนการต่าง ๆ ในการวางแผน สั่งสอนอบรม ชักจูง หรือบังคับให้คุณคลปฏิบัติตามบรรทัดฐานของกลุ่ม แสดงบทบาทตามเงื่อนไขและกระทำกิจกรรมประสานสัมพันธ์กัน เพื่อความสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม การควบคุมทางสังคมมีแนวทางหลายวิธีพอสรุปได้ดังนี้

- 4.1 การควบคุมทางกระบวนการเรียนรู้ระเบียบสังคม
- 4.2 การควบคุมด้วยการบังคับทางสังคม

5. เอกภาพในการบังคับบัญชา หมายถึง อำนาจการควบคุมบังคับบัญชารวมอยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือคณะบุคคลหนึ่งอย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดเอกภาพในการบริหารและป้องกันการก้าวร้าวหน้าที่

อุทัย หิรัญโต (2522 : 48 - 57) (2532 : 138 - 139) ได้กล่าวถึงโครงสร้างของกลุ่มพอจะสรุปได้ดังนี้

1. บรรทัดฐาน หมายถึงความประพฤติที่คนประพฤติอยู่เป็นประจำ และเป็นไปตามแบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ เช่น กฎข้อบังคับ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม เป็นต้น

2. สถานภาพ หมายถึงฐานะของคนที่มีอยู่ในความสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบในขอบเขตแห่งความประพฤติของคนในกลุ่ม สถานภาพของคุณแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด ได้แก่ อายุ เพศ เชื้อชาติ สัญชาติ สกุล เป็นต้น และสถานภาพที่ได้มาภายหลังได้แก่ การศึกษา ยศ อาชีพ กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เป็นต้น

3. บทบาท หมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพที่ได้รับสิทธิและหน้าที่ในฐานะเป็นฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่ม

4. การควบคุม หมายถึงวิธีการที่จะควบคุมความประพฤติของสมาชิกในกลุ่ม เพื่อให้คนในกลุ่มทุกคนมีพฤติกรรมเหมาะสม มีความสุข มาตรการที่นำมาใช้ควบคุม ได้แก่ กฎหมาย ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด รองลงมาได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศีลธรรม เป็นต้น

5. ค่านิยม หมายถึงความชื่นชมจนรู้สึกยอมรับ มีอิทธิพลต่อความประพฤติของบุคคลอันมีผลกระทบบถึงความเจริญหรือความเสื่อมของกลุ่ม

6. บรรยากาศในกลุ่ม หมายถึงสิ่งที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของกลุ่ม ซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้กลุ่มดำเนินไปได้หรือทำให้กลุ่มเข้มแข็งขึ้น เช่น การพบปะระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุม การปรับตัว การสร้างกลุ่ม การให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหา สวัสดิการของกลุ่ม เป็นต้น

จตุรพร เชื้อช่วยชู (2541 : 34 - 63) ได้ศึกษาพัฒนาการของ “กลุ่มรักคูซูด” ตำบลคูซูด อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา พบว่าโครงสร้างของกลุ่มมีลักษณะ 5 ประการ พอสรุปได้ดังนี้

1. สถานภาพ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือสถานภาพที่ติดตัวมาก่อนที่จะรวมตัวกัน เป็นกลุ่ม พบว่ามีอาชีพเดียวกัน อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน มีอุดมการณ์เดียวกัน เป็นญาติและเป็นเพื่อนกัน ส่วนสถานภาพหลังการรวมกลุ่มจะมีตำแหน่งต่าง ๆ เช่น หัวหน้าแกนนำ ผู้ช่วยแกนนำ และสมาชิกทั่วไป ต่อมาจะมีสมาชิกเพิ่มขึ้น มีตำแหน่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ได้แก่ ประธาน รองประธาน คณะกรรมการที่ปรึกษาและกรรมการฝ่ายต่าง ๆ

2. บทบาท จำแนกออกได้เป็นบทบาทของหัวหน้าแกนนำ ผู้ช่วยแกนนำ และสมาชิก ต่อมาจะมีบทบาทของคณะกรรมการที่ปรึกษา และบทบาทของคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ

3. การสื่อสาร เป็นไปโดยการพบปะพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เป็นแบบธรรมชาติ ต่อมาจะมี 2 ลักษณะ คือ การสื่อสารภายในกลุ่มและการสื่อสารภายนอกกลุ่ม ซึ่งมีทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

4. บรรทัดฐาน มีข้อตกลงและแนวปฏิบัติร่วมกันตามลักษณะของกิจกรรม

5. บรรยากาศกลุ่ม มีการพบปะระหว่างแกนนำเป็นประจำทุกเดือน ผู้นำให้ความสนใจการแก้ปัญหา ผู้นำชาวบ้านเข้าร่วมประชุมและมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นกันเอง

จากทฤษฎีต่าง ๆ ของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า โครงสร้างของกลุ่มหรือองค์กรประกอบด้วย สถานภาพ บทบาท บรรทัดฐาน การบังคับบัญชา และบรรยากาศในกลุ่ม

5. การมีส่วนร่วมขององค์กรในการพัฒนา

นักวิชาการหลายคนได้ให้ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ตลอดจนเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการพัฒนาองค์กร และชุมชน พอประมวลสรุปได้ดังนี้

ยูวัฒน์ วุฒิมณี (2526 : 20 - 25) ได้ให้ความหมายและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงประชาชนเอง โดยมีขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน คือ 1. การมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม 2. การมีส่วนร่วมในการพิจารณาการตัดสินใจ 3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และในทำนองเดียวกัน เสน่ห์ จามริก และคณะ (2524 : 20) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และยังเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาไปสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่น โดยจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมเริ่มจากการเข้าร่วมกิจกรรมของแต่ละคนที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องและสนใจเป็นเรื่อง ๆ ไป ที่สำคัญ คือ กิจกรรมเหล่านั้นต้องสัมพันธ์กับความต้องการของตนเอง นอกจากนี้ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2527 : 29) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตไว้สรุปได้ว่า คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนมีส่วนเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกันมีส่วนร่วมในการแบ่งปันทรัพยากร ซึ่งจะได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการมีอำนาจและสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการมีความสามารถในการเข้าถึงอำนาจ การมีส่วนร่วมจึงมีความหมายครอบคลุมไปทุก ๆ ส่วนของวิถีชีวิต

ดิเรก ฤกษ์หรรษา (2527 : 6, 71) ได้ให้ความหมายและความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้สรุปได้ว่า เป็นกระบวนการที่สมาชิกของชุมชนมีความสนใจร่วมกันและมีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายทางเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้อิทธิพลต่ออำนาจมติชนไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรืออาจจะเป็นการดำเนินการร่วมในการเพิ่มอำนาจต่อรองทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และการปรับปรุง

สถานภาพของกลุ่มในชุมชน เป็นการช่วยให้ประชาชนหลุดพ้นจากการเอาัดเอาเปรียบ ช่วยให้รายได้และการกระจายรายได้ดีขึ้น ช่วยกระจายผลประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่อย่าง ยุติธรรม ช่วยเพิ่มพลังกลุ่มให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และส่งผลโดยส่วนรวมแก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ

อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 101) เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527 : 272 - 273) ได้กล่าวถึง ทรรศนะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานไว้ในทำนองเดียวกันว่าประกอบด้วย 4 ขั้นตอน สรุปได้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางและร่วมวางแผนเพื่อแก้ปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนงานหรือโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามผลและประเมินผลการดำเนินงาน

จากทรรศนะต่าง ๆ ของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเข้าไปร่วมในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอนด้วยความสมัครใจ ทั้งกิจกรรมที่องค์กรจัดขึ้นและ กิจกรรมที่ชุมชนจัด เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการ แก้ไขปัญหาของตนและชุมชน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมยังมีความสำคัญต่อการดำเนินงานที่ ทำให้ประชาชนยอมรับสามารถทำให้โครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ดำเนินจนบรรลุผลสำเร็จตรง ตามความต้องการ เป็นการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการพึ่งพาตนเองในที่สุด

เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยาวัฒนธรรม

การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำ ปากพอง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ไม่สามารถที่จะนำแนวคิดและทฤษฎีแนวหนึ่งแนวใดเพียง แนวเดียว แต่จำเป็นต้องนำแนวคิดและทฤษฎีหลายแนวมาผสมกัน เพื่อประยุกต์เป็นกรอบ ความคิดในการศึกษาค้นคว้าและการวิเคราะห์ตีความพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาวัฒนธรรม เพื่อนำมา ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ในการพัฒนาสังคม ซึ่งมีนักวิชาการได้ กล่าวถึงไว้พอประมวลสรุปได้ดังต่อไปนี้

การเกิดของกลุ่มและการเข้าร่วมกลุ่ม

ปัญหาที่น่าสนใจอันหนึ่งเกี่ยวกับกลุ่มก็คือ “ทำไมกลุ่มจึงเกิดขึ้น?” เหตุผลที่กลุ่มเกิดขึ้นนั้น มีมากมายหลายอย่าง ซึ่งยากที่จะระบุได้หมด อย่างไรก็ตาม เหตุผลต่อไปนี้กล่าวได้ว่าเป็นเหตุผลเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดกลุ่มขึ้นมา (สถิติฯ นิยมญาติ. 2524 : 103 - 105)

1. บุคคลหลาย ๆ คนที่มีความรู้สึกห่วงใยต่อปัญหาบางอย่างรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อที่จะหาทางแก้ปัญหานั้น หรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งกับปัญหานั้น กลุ่มประเภทนี้เป็นกลุ่มที่ประชาชนพลเมืองดีทั้งหลายตั้งขึ้น โดยความสมัครใจเพื่อช่วยสังคมโดยรวม ตัวอย่างของกลุ่มประเภทนี้ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์สัตว์ป่า ตั้งขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์ป่าถูกทำลาย กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตั้งขึ้นเพื่อรณรงค์ไม่ให้ประชาชนกระทำการใด ๆ ที่ก่อให้เกิดมลภาวะ (pollution) ชนิดต่าง ๆ ขึ้นมา ตลอดจนป่าวประกาศให้ประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม เหล่านี้เป็นต้น

2. บุคคลที่มีความเชี่ยวชาญหรือที่มีความสามารถพิเศษในเฉพาะสาขารวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนเสนอแนวทางแก้ปัญหานั้น แล้วก็ให้ผู้ที่มีอำนาจดำเนินการ ในวงการบริหารบาลก็ดี อุตสาหกรรมก็ดี และธุรกิจก็ดี มักจะมีการสรรหากลุ่มผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อค้นคว้าหาข้อเท็จจริงให้แก่รัฐบาล หรือธุรกิจ ซึ่งการปฏิบัติงานของแต่ละกลุ่มอาจจะเป็นไปในรูปของการร่วมกันคิด หรือร่วมกันศึกษาวิจัยก็ได้ เมื่อคิดค้นได้แล้วก็จะเสนอให้รัฐบาลปฏิบัติ ถ้าเป็นธุรกิจหรืออุตสาหกรรม ผลจากการค้นคิดเหล่านั้นจะช่วยทำให้มีการผลิตหรือปรับปรุงสินค้าใหม่ ๆ เกิดขึ้น ในกรณีที่เป็นรัฐบาล ผลจากการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงช่วยทำให้รัฐบาลสามารถจะปฏิบัติงานด้วยความมีประสิทธิภาพ

3. กลุ่มเกิดขึ้นเนื่องจากการได้รับการแต่งตั้งในลักษณะที่ค่อนข้างถาวร เพื่อให้รับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสาธารณชนหรือคนส่วนมาก ตัวอย่างของกลุ่มประเภทนี้ก็ได้แก่ที่ปรึกษาต่าง ๆ ของรัฐบาล เช่น ที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจ ที่ปรึกษาทางกฎหมาย ที่ปรึกษาทางการศึกษา เป็นต้น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มักจะปรากฏออกมาในรูปของคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการก็ได้ ถ้าเป็นกรณีของมหาวิทยาลัย ก็มีอาทิเช่น สภาอาจารย์ กรรมการส่งเสริมสวัสดิการของข้าราชการและอาจารย์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

4. กลุ่มเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นประจำสม่ำเสมอ และปัญหาเหล่านั้นยากที่แก้ไข หรือตัดสินใจโดยบุคคลคนเดียว กลุ่มประเภทนี้อาจจะเห็นได้ในหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล บริษัท มหาวิทยาลัย ฯลฯ ตัวอย่างของกลุ่มประเภทนี้ได้แก่ สภามหาวิทยาลัย คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน เป็นต้น

5. กลุ่มเกิดขึ้นเพื่อปฏิบัติงานโดยตรง กลุ่มประเภทนี้เป็นกลุ่มที่ไม่เกี่ยวข้องกับ การตัดสินใจใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นกลุ่มที่มุ่งทำงานหรือปฏิบัติงานตามแนวที่ผู้อื่นได้วางไว้แล้ว กลุ่มอาสาสมัครและกลุ่มผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่จัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่ปฏิบัติงาน โดยตรง เพราะเป็นผู้ที่ได้ลงมือทำจริง ๆ หลังจากที่ได้รับอนุญาตหรือส่งเสริมจากผู้มีอำนาจ เรียบร้อยแล้ว

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่เป็นทฤษฎีที่มีแนวคิดมาจากเรื่องหน้าที่นิยม ริชาร์ดสัน นิจเนตร (2528 : 62 - 65) ได้กล่าวถึงทฤษฎีนี้โดยมีหลักการสรุปได้ว่า สังคมทุกสังคม มีโครงสร้างที่ประกอบด้วยระบบย่อยต่าง ๆ ที่ผสมกลมกลืนกันและมีความสืบเนื่องมั่นคง พอสมควร ระบบย่อยทุกส่วนของสังคมต่างก็มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติเพื่อความอยู่รอดของสังคม หากผสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดีก็จะทำให้สังคมอยู่ในสภาพสมดุลเคลื่อนที่ โดยแต่ละสถาบัน จะทำหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อสนองความต้องการของสังคมส่วนรวม และเมื่อ มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในส่วนหนึ่งส่วนใด จะมีผลกระทบไปถึงระบบย่อยอื่น ๆ ด้วย จึงต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้าสู่ภาวะสมดุลต่อไป ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ชี้ให้เห็นถึง ความซับซ้อนของปัญหาในการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาพร้อมกันไปทุกด้าน ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนแม้จะมุ่งปรับปรุงด้านเศรษฐกิจ แต่ควรจะเร่งดำเนินการในด้าน สังคมและวัฒนธรรมควบคู่ไปด้วย

ทฤษฎีการกระทำทางสังคม

ทฤษฎีการกระทำทางสังคม ปัญญา เลิศไกร (ม.ป.ป. : 116 - 118) ได้กล่าวถึง แนวคิดของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เชื่อว่า "การกระทำทางสังคม" หมายถึง พฤติกรรม ของมนุษย์ซึ่งมีลักษณะอันแสดงออกมาทั้งแบบเปิดเผยและลึกลับ ซึ่งบุคคลผู้กระทำกำหนด ขึ้นมาโดยความคิดเห็นส่วนตัว โดยบุคคลภายนอกจะเข้าใจเหตุผลของการกระทำโดยการ

สังเกตการกระทำ และเข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น ๆ การกระทำบางอย่างเกิดจากแรงกระตุ้น ซึ่งสามารถกำหนดขั้นตอนการกระทำออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การกระทำที่มีเหตุผล เป็นการกระทำที่มุ่งเน้นไปในการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การกระทำเกี่ยวกับค่านิยม เป็นการกระทำเช่นนี้มุ่งเน้นไปในด้านจริยธรรม ด้านศาสนา และทางด้านศีลธรรม การกระทำตามประเพณี เป็นการกระทำที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงและยึดเอาแบบอย่างที่ทำกันมาแต่อดีตกาลกระทำต่อ ๆ กัน โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลมากนัก การกระทำที่แฝงด้วยเสน่ห์ เป็นการกระทำที่เกิดจากความผูกพันทางจิตไม่คำนึงถึงเหตุผลนอกจากเรื่องส่วนตัว

ทฤษฎีการแพร่กระจาย

ทฤษฎีการแพร่กระจาย ริชาร์ด นินเนต (2528 : 62 - 65) ได้กล่าวถึงทฤษฎีนี้ตามที่นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันชื่อ เดเนียล เลินเนอร์ (Daniel Lerner) ได้นำแนวคิดจากทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่และทฤษฎีพฤติกรรมนิยมมาผสมผสานกันเพื่อใช้อธิบายการแพร่กระจายของวัฒนธรรมว่า การแพร่กระจายมีลักษณะดังนี้

1. เกิดขึ้นในทุกสังคมที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน
2. เป็นกระบวนการสองทางไปกลับ
3. เป็นกระบวนการคัดเลือก
4. มีการคัดเลือกให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น และตรงกับความต้องการของตนเอง

ทฤษฎีการแพร่กระจายให้ความสำคัญของสื่อสารมวลชนที่จะส่งผลต่อการพัฒนา กลุ่ม นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังช่วยชี้แนะในการนำสิ่งใหม่ ๆ มาสู่ชุมชนโดยผ่านทางกลุ่มผู้นำชุมชน

ทฤษฎีสัมฤทธิ์ผลของกลุ่ม

ทฤษฎีสัมพัทธ์ผลของกลุ่ม ทศนา แซมณี และเยาวภา เตชะคุปต์ (2522 : 13 - 14) ได้กล่าวถึงทฤษฎีสัมฤทธิ์ผลของกลุ่มว่าผู้ที่คิดรวบรวมองค์ประกอบ ทฤษฎีนี้ได้คือ สโตกดิลล์ (Stogdill) ซึ่งอธิบายว่าองค์ประกอบสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่ม มี 3 อย่าง ดังนี้

1. การทุ่มเทของสมาชิก หมายถึงการแสดงออก ปฏิสัมพันธ์ และการคาดหวัง ซึ่งถือว่าเป็นการลงทุนของสมาชิกเพื่อให้เกิดผลจากการรวมกลุ่ม

2. สื่อกลางของการลงทุนของสมาชิก คือ โครงสร้างของกลุ่มซึ่งมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ โครงสร้างอย่างเป็นทางการ คือ สิ่งที่คาดหวังจากการมีปฏิสัมพันธ์ของสมาชิก และโครงสร้างเกี่ยวกับบทบาทของสมาชิก คือ โครงสร้างของกลุ่มที่เชื่อว่าจะมีอยู่ในตัวสมาชิกแต่ละคน บทบาทที่กล่าวถึงนี้คือความรับผิดชอบ และอำนาจในการทำงานตามตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

3. สัมฤทธิ์ผลของกลุ่ม หมายถึงผลที่ได้รับจากการลงทุนของสมาชิก จากการแสดงออก การมีปฏิสัมพันธ์ และการคาดหวังผล โดยผ่านโครงสร้างและการกระทำเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย ผลของกลุ่มที่ได้รับมี 3 ประการ คือ ผลของการทำงานซึ่งเกิดจากความคาดหวังหรือจุดมุ่งหมาย จริยธรรมของกลุ่ม และความสามัคคีของสมาชิกในกลุ่ม

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนพฤติกรรมกลุ่ม

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนพฤติกรรมกลุ่ม สุวกิจ ศรีปัดดา (2528 : 41 - 42) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการแลกเปลี่ยนพฤติกรรมกลุ่มไว้สรุปได้ว่า มีแนวคิดที่สำคัญดังนี้

1. ในการรวมกลุ่มจะมีการแลกเปลี่ยนพฤติกรรม และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกนี้จะเกิดจากการที่สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสื่อสาร แนวคิดนี้สรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

- 1.1 สมาชิกมีความสัมพันธ์กัน
- 1.2 สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กัน
- 1.3 การแสดงปฏิสัมพันธ์เป็นการแสดงพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ
- 1.4 พฤติกรรมที่แสดงออกภายในกลุ่มจะเป็นพฤติกรรมที่เลือกสรรแล้ว

2. การเลือกพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะก่อให้เกิดผลของกลุ่มขึ้น

ทฤษฎีบทบาทของการปฏิสัมพันธ์

ทฤษฎีบทบาทของการปฏิสัมพันธ์ สุเทพ ใสไทยสงค์ (2530 : 30 - 32) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทของการปฏิสัมพันธ์ไว้สรุปได้ว่าหลักการสำคัญของทฤษฎีนี้กล่าวว่าในการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมทุกคนจะต้องมีสถานภาพและบทบาทของตนเอง เนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ถึงวิธีการที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถที่จะแสดงออกในบทบาทของตนได้อย่างเหมาะสม บุคคลจึงต้องเรียนรู้ในบทบาทของตนเอง

และบทบาทของผู้อื่น บุคคลจะต้องเรียนรู้ถึงความคาดหวัง ได้แก่ ความคิด ความรู้สึก ค่านิยม และลักษณะพฤติกรรมซึ่งสังคมได้คาดหวังว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมหรือไม่ และบุคคลจะต้องเรียนรู้ความคาดหวังทั้งในบทบาทที่เป็นของตนและเป็นของผู้ร่วมบทบาท

ทัศนคติของนักวิชาการดังกล่าวแม้จะมีแนวคิดแตกต่างและมีความหลากหลาย แต่การจะนำทฤษฎีใด ๆ ไปใช้ในการพัฒนาสังคมในสภาวะการณ์ปัจจุบันควรพิจารณาในหลาย ๆ ด้านไม่ควรยึดทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ควรนำหลักการของแต่ละทฤษฎีมาประยุกต์ให้เข้ากัน เช่น การพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมพร้อม ๆ กันตามทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ การใช้ประโยชน์จากสื่อสารมวลชนและผู้นำท้องถิ่นตามทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ เพื่อการต่อรองในชุมชน การศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมตามทฤษฎีการกระทำของสังคม หรือการศึกษาความต้องการของคนในสังคมตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยนพฤติกรรมกลุ่ม เป็นต้น

เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม

นักวิชาการหลายคนได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับแนวทางในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไว้พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 5 - 26) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาสังคมว่าในแต่ละสังคมจะประกอบด้วยสถาบันสังคมจำนวนหนึ่ง สถาบันสังคมเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อการคิดและการกระทำของสมาชิกในสังคม สรุปได้ดังนี้

1. ครอบครัว คือ แบบในการคิดการกระทำระหว่างบุคคลเกี่ยวกับการแต่งงาน เลี้ยงดูและอบรมลูก ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ
2. เศรษฐกิจ ได้แก่ แบบในการคิดการกระทำเกี่ยวกับการทำมาหากินเพื่อการดำรงชีพ การผลิต การจำหน่ายสินค้าและบริการ เป็นต้น
3. การศึกษา ได้แก่ แบบในการคิดการกระทำเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนหรือถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม เป็นต้น
4. ศาสนา ได้แก่ แบบในการคิดการกระทำเกี่ยวกับตัวมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในส่วนของมนุษย์ไม่รู้ไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง
5. การเมืองการปกครอง ได้แก่ แบบในการคิด การกระทำเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การตัดสินใจร่วมกันทำงานร่วมกัน เป็นต้น

6. ภาษาและการสื่อสาร ได้แก่ แบบในการคิดการกระทำเกี่ยวกับการสื่อความหมาย ซึ่งประกอบด้วย ระบบสัญลักษณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ระหว่างกันของคนในสังคม เป็นต้น

7. ศิลปะและนันทนาการ ได้แก่ แบบในการคิดการกระทำเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ การสร้างความสวยงาม ความไพเราะ เช่น วรรณกรรม การละเล่น เป็นต้น

8. อนามัย ได้แก่ แบบในการคิด การกระทำ เกี่ยวกับการบำรุงรักษาสุขภาพอนามัยร่างกายให้มีความแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

9. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้แก่ แนวในการคิดการกระทำเกี่ยวกับการค้นคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ความรู้เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ แร่ธาตุต่าง ๆ เป็นต้น

10. การขนส่งและคมนาคม ได้แก่ แบบในการคิดการกระทำเกี่ยวกับการสัญจรไปมา การเคลื่อนย้ายสิ่งของ เป็นต้น

ฟ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2525 : 20 - 21) ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไว้ว่า สามารถศึกษาได้จากคติชาวบ้าน เพราะคติชาวบ้านเป็นเครื่องสะท้อนภาพของสังคมและวัฒนธรรมสรุปได้ดังนี้

1. คติชาวบ้านสนับสนุนความเชื่อ ทศนคติและสถาบันต่าง ๆ ที่มีในสังคมให้การศึกษแก่คนที่ไม่รู้หนังสือ ทำให้ทราบถึงความต้องการของความเชื่อและทศนคติบางอย่างในสังคม

2. คติชาวบ้านมีบทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นเรื่องควบคุมสังคมให้เป็นไปตามปทัสถาน

3. คติชาวบ้านเป็นวิธีการทางจิตวิทยาอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านใช้เพื่อหนีความกดดันทางสังคมแบบต่าง ๆ ดังนั้นการศึกษาคติชาวบ้านจึงเท่ากับเป็นการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของสังคมไปด้วย

ดักลาส โอลิเวอร์ (2528 : 177) กล่าวถึงแนวความคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาสรุปได้ว่า ควรมีการศึกษาสังคมด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. สภาพแวดล้อม เช่น ระดับความสูงต่ำของพื้นที่ ภูมิอากาศ เนื้อดิน ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

2. ประชากรและเชื้อชาติ รวมถึงจำนวนและคุณสมบัติของประชากรในสังคมนั้นด้วย

3. เทคโนโลยี ได้แก่ การประดิษฐ์ การใช้เครื่องมือต่าง ๆ

4. อุดมการณ์ ได้แก่ นิสัยในการคิดกระทำ หลักความเชื่อ จริยธรรม ศีลธรรม
ค่านิยม ปรัชญา โลกทรรศน์ เป็นต้น

5. ภาษา เป็นเครื่องมือสื่อสารของคนในสังคมนั้น

6. ความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว เครือญาติ และความสัมพันธ์
ด้านอื่นของคนในสังคม

7. วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ผลการศึกษาเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม

ดังกล่าว ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางในการเขียนรายงานการวิจัย แนวทางในการตีความ
อธิบายความในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำ
ปากพอง

เอกสารที่เกี่ยวกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำ ปากพอง

“ลุ่มน้ำปากพอง” มีพื้นที่ครอบคลุม 10 อำเภอของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่
อำเภอหัวไทร อำเภอปากพอง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอ
จุฬาภรณ์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอพระพรหม บางส่วนของอำเภอลานสกา บางส่วน
ของอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช รวมพื้นที่ 1.98 ล้านไร่ จากพื้นที่ 10 อำเภอของจังหวัด
นครศรีธรรมราช ประกอบด้วย 71 ตำบล 575 หมู่บ้าน มีจำนวน 125,688 ครัวเรือน
มีประชากรทั้งสิ้น 591,855 คน ที่เป็นครัวเรือนเกษตรกร 78,128 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตร
และสหกรณ์จังหวัดนครศรีธรรมราช. 2543 : 6 - 8)

สภาพพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพอง มีลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่ราบ พื้นราบริมฝั่งทะเล
พื้นที่ภูเขาและเนินเขา จากลักษณะความหลากหลายของพื้นที่และความหลากหลายทาง
ชีวภาพ จึงส่งผลต่อการประกอบอาชีพของคนในแต่ละชุมชน คือ ชุมชนหรือหมู่บ้านที่ตั้งอยู่
บริเวณพื้นที่ราบและที่ราบลุ่ม มักประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเพาะปลูก โดยมีผลผลิตที่เป็น
ธัญพืชและผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการผลผลิตของตนมาใช้ ที่อาศัยวัสดุ
ในท้องถิ่น ชุมชนหรือหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งทะเล อาศัยทรัพยากรในทะเลหรือทรัพยากร

ทางน้ำ ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการประมง ทำให้คนในชุมชนบริเวณดังกล่าวเรียนรู้และผูกพันอยู่กับทะเลและถือว่าทะเลเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต กิจกรรมต่าง ๆ จึงสัมพันธ์กับทะเลหรือแม่น้ำแต่ไม่ได้หมายความว่าจะไม่ประกอบอาชีพอื่น ๆ อีก และชุมชนหรือหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนเนิน หรือที่ราบสูง (ควน) มักจะประกอบอาชีพเกี่ยวกับการทำสวนไม้ผล สวนยางพารา หรือหาประโยชน์จากผลผลิตในป่า เช่น สัตว์ป่าต่าง ๆ ผลไม้ และสมุนไพรต่าง ๆ เป็นต้น ผู้คนในชุมชนนี้จึงมักผูกพันอยู่กับสวนและป่า และถือว่าป่าและผลผลิตที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

นอกจากนี้ชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำหรือชุมชนที่เป็นชุมทางของสายน้ำ ซึ่งเป็นจุดรวมของเส้นทางคมนาคมทางน้ำมักเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าต่าง ๆ ด้วย เช่น ปากน้ำปากพอง ชุมชนชะอวด ชุมชนหัวไทร เป็นต้น ชุมชนบริเวณนี้มักประกอบอาชีพค้าขายและอาชีพบริการในลักษณะต่าง ๆ โดยใช้โอกาสให้เป็นประโยชน์กับตนเอง

ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต

การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพองมีลักษณะความสัมพันธ์ 2 ลักษณะ ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางการผลิต และความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม แต่ไม่ได้หมายถึงความสัมพันธ์ในลักษณะอื่น ๆ ไม่มี การแยกลักษณะความสัมพันธ์ออกให้ชัดเจนไม่ถนัด เพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์เราเป็นเรื่องของการเชื่อมโยงกัน วิถีชีวิตกับวิถีการผลิตและการดำรงชีวิตเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะครอบครัวเป็นหน่วยของสังคมและเป็นหน่วยกำลังในการผลิตด้วย งานหรือการประกอบอาชีพเป็นวิถีชีวิตของครอบครัว (สังคมเกษตร) และวิถีการผลิต การดำเนินชีวิตก็เป็นวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และสังคม เป็นเรื่องของคนทั้งหมดในชุมชนหรือสังคม ซึ่งมีความเชื่อและเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ในครอบครัว ในชุมชน และระหว่างชุมชน จึงเป็น “ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนผลผลิต และความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม” ซึ่งพอจะประมวลสรุปได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนผลผลิต

สังคมของคนในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพองตั้งแต่อดีต เป็นสังคมเกษตรกรรมและเป็นเกษตรกรรมขนาดเล็ก แรงงานในการผลิตจึงอาศัยสมาชิกในครอบครัวที่ช่วยกันแบ่งงาน

กันทำตามความสามารถของวัยสมาชิกในครอบครัว การผลิตและการก่อตั้งของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนังจึงได้รับอิทธิพลของสภาพภูมิประเทศ เช่น วิธีการผลิตของชุมชนชาวนา วิธีการผลิตของชุมชนชาวสวน และวิธีการผลิตการใช้ทรัพยากรของชุมชนชาวประมง เป็นต้น ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีวิธีการผลิตและความสัมพันธ์กันทางการผลิตสรุปได้ดังนี้

1.1 ชุมชนชาวนา ชุมชนชาวนาจะมีลักษณะการผลิตและกิจกรรมที่สืบเนื่องในชุมชนจะมีลักษณะแบบบูรณาการ เป็นการผลิตการแปรรูปและการจัดการทรัพยากรแบบครบวงจรชีวิตและมีแบบแผนการสร้างความสัมพันธ์ตลอดจนการแบ่งปันหน้าที่ การแบ่งปันผลผลิต โดยเฉพาะการแบ่งปันหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวที่ลงตัว ชาวนาในอดีตใช้แรงงานในการผลิตจากสมาชิกในครอบครัว ประกอบด้วย สามี ภรรยา และลูก ๆ ร่วมกันทำงาน เช่น การไถ หว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว ตกแต่งคันนา ถอนต้นกล้า บักดำกล้า และการเก็บเกี่ยวผลผลิต เป็นต้น

ชุมชนชาวนาไม่ได้ประกอบอาชีพทำนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีอาชีพเสริมระหว่างฤดูทำนา หรือมีกิจกรรมอื่นควบคู่กันไปด้วย เช่น การเลี้ยงสัตว์ หัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต (เครื่องมือเครื่องใช้) การหาปลา ทำตาลโตนด และรับจ้างในชุมชน เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวมีการแบ่งหน้าที่แบบหลวมแต่สามารถเคลื่อนเปลี่ยนหน้าที่แทนกันได้ไม่ว่าชายหรือหญิง โดยเรียนรู้ร่วมกันในบรรยากาศของความสัมพันธ์ทางสายเลือด เครือญาติ เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์แก่สมาชิกตามระดับของวัยที่จะเรียนรู้ในแต่ละเรื่อง และสามารถทำหน้าที่แทนในแต่ละเรื่องได้เช่นกัน

นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างครอบครัวในชุมชนชาวนา พบว่ามีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กันในวิถีชีวิตชุมชน เพื่อให้ความช่วยเหลือกันและกัน โดยมีผู้รู้เป็นต้นแบบในแต่ละเรื่องซึ่งได้รับการยอมรับของคนในชุมชนและมีการสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ให้กับคนในชุมชนรุ่นต่อไป

1.2 ชุมชนชาวประมง ชุมชนชาวประมงเป็นชุมชนที่มีการจัดการเอาทรัพยากรธรรมชาติทางน้ำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และพืชน้ำต่าง ๆ เป็นต้น อาชีพประมงชายฝั่งหรือประมงพื้นบ้านของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะชุมชนที่อาศัยอยู่ชายฝั่งทะเลของอำเภอหัวไทรและปากพนัง เป็นการประกอบอาชีพที่อาศัยแรงงานจากสมาชิกในครอบครัว และพบว่าชุมชนประมงบริเวณนี้ไม่ได้ประกอบอาชีพประมงเพียงอย่างเดียวแต่อาศัยการทำอาชีพเสริมด้วยที่เกี่ยวข้องกับประมงและ

ลักษณะพื้นที่ เช่น การเลี้ยงเปิด เลี้ยงไก่ โดยใช้เศษปลาหรือลูกปลาขนาดเล็ก ทำนาในพื้นที่ราบบริเวณที่อาศัยเพื่อไว้บริโภค ปลูกผักเอง และทำสวนมะพร้าว เป็นต้น

การใช้แรงงานในครอบครัวของชุมชนชาวประมง การออกหาปลาเป็นแรงงานผู้ชาย ส่วนผู้หญิงและผู้สูงอายุจะทำหน้าที่ขายผลผลิตหรือแปรรูปผลผลิตในลักษณะต่าง ๆ จากที่หามาได้เพื่อนำไปขายให้กับชุมชนชาวนาและชาวสวน นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ช่วยในการซ่อมแซมอุปกรณ์และเครื่องมือประมง เช่น การถักซ่อมอวนและแห ไซดักปลา ลอมดักปู และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ เป็นการช่วยกันแบ่งเบาภาระหน้าที่ในครอบครัวตามความถนัดและความสามารถของสมาชิกครอบครัวแต่ละคน

การประกอบอาชีพประมงของชุมชนชาวประมงจะเรียนรู้ร่วมกันในการประกอบอาชีพเพื่อการทำประมงแบบยั่งยืน เช่น การจับปลาที่ได้ขนาด การใช้เครื่องมือที่เหมาะสมกับการจับสัตว์น้ำแต่ละประเภท และการดูแลแหล่งน้ำที่เป็นสมบัติส่วนรวมเพื่อเป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำแบบยั่งยืน เป็นต้น ลักษณะการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้บนความสัมพันธ์ตามวิถีการผลิตของชุมชนประมง และมีการสืบทอดภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรในลักษณะนี้โดยมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพและเทคโนโลยี

1.3 ชุมชนชาวสวน ชุมชนชาวสวนเป็นชุมชนที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานเดิมในการผลิต และการปรับปรุงพัฒนาสวนที่ส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจกับครอบครัวของตนเอง นอกเหนือจากการหาของหรือผลผลิตจากป่าแบบดั้งเดิมแต่จัดพื้นที่ทำเป็นสวนลักษณะต่าง ๆ เช่น สวนยางพารา สวนไม้ผล สวนปาล์ม สวนสมรม เป็นต้น ชุมชนชาวสวนกระจายอยู่ตามพื้นที่ที่เป็นที่ราบสูงเนินเขาหรือเชิงเขา และพื้นที่ที่เป็นที่ราบแต่ปรับปรุงเป็นสวนไม้ผลหรือสวนผสมผสาน ชุมชนลักษณะนี้ก็อาศัยแรงงานของสมาชิกในครอบครัวและเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการพัฒนาสวนของตน ตลอดจนการจัดการผลผลิตของตนหรือครอบครัว ในทำนองเดียวกันชุมชนอื่น ๆ คือ ชุมชนชาวสวนก็จะมีการทำอาชีพเสริมไปด้วย เช่น การแบ่งพื้นที่บางส่วนทำนา เลี้ยงสัตว์ และการรับจ้างในชุมชน เป็นต้น

วิถีการผลิตของชาวสวนจึงมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง เช่น การเก็บเกี่ยวผลผลิตและการแปรรูปผลผลิต เป็นต้น การเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนชาวสวนและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงผลผลิตในชุมชนจึงเป็นความร่วมมือของทุกคนเพื่อจัดการกับผลผลิตของตนเอง

ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในอดีตถึงปัจจุบันโดยอาศัยผลผลิตของตนเองหรือในชุมชนของตนเองเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างชุมชนด้วยการรวบรวมแรงงานไปช่วยระหว่างชุมชน เช่น การออกปากเกี่ยวข้าว การแชร์แรงงานถางสวนยางพารา เป็นต้น จนกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ลักษณะการช่วยเหลือกันและกันดังกล่าวเป็นวิถีปฏิบัติของคนในสังคมกิจกรรมที่อาศัยคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียงกัน เรียกว่า “ออกปาก” “ขอแรง” หรือ “ขอมือ” เป็นการขอให้เพื่อนบ้านมาช่วยกันลงแรงทำงาน โดยผู้ที่มาจะนำเครื่องมือกันมาเอง เพื่อให้งานที่ตนไม่สามารถจัดการได้ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ทั้งนี้เจ้าบ้านเป็นผู้จัดเลี้ยงอาหาร

วิถีการผลิตที่สร้างความสัมพันธ์ที่เป็นหน่วยการผลิตคือครอบครัว และความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนนั้น เป็นบรรยากาศของความผูกพันทางจิตใจ เกิดความรู้สึกอบอุ่นในการอยู่ร่วมกัน การต่อสู้ร่วมกัน และร่วมกันชื่นชมกับผลผลิตที่ได้จากแรงงานในครอบครัวที่ไม่มีการตำหนิกันว่าใครทำมากหรือน้อยกว่ากัน และครอบครัวไหนมาช่วยมากหรือน้อยกว่าอีกครอบครัว ตลอดจนชุมชนไหนพึ่งพาได้มากหรือน้อยกว่ากัน ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นบรรยากาศที่เอื้อต่อการปลูกฝัง ถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการเรียนรู้วิถีปฏิบัติในสังคมของตนเอง ร่วมมือกันสืบทอดวิถีปฏิบัติต่าง ๆ เหล่านี้ต่อกัน ทั้งที่เป็นวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับอาชีพ ค่านิยม ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับความเชื่อเหล่านั้นได้แก่ ชุมชนชาวนาก็จะเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติของการทำนา เช่น การแรกนา การทำขวัญข้าว การดูแลที่นาและการทำนา เป็นต้น ชุมชนชาวประมงก็จะเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติของการทำประมง เช่น การดูแลเรือ (แม่ย่านาง) ลมฟ้าอากาศ และวิธีการทำประมง เป็นต้น ชุมชนชาวสวนก็จะเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติของการทำสวน เช่น การดูแลสวน การไถ่เจ้าที่สวน เป็นต้น ซึ่งวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนส่งผลต่อการเรียนรู้และเลียนแบบมาเป็นการเล่นของเด็กในแต่ละชุมชนที่เป็นการสะท้อนวิถีชีวิตของเยาวชนในชุมชน

2. ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจร่วมกันได้ มีการสั่งสม เลือกรร ปรึบปรุง เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับ

สภาพแวดล้อม และใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันเพื่อดูแลรักษาชุมชน วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของความเชื่อมโยงกับมนุษย์ สิ่งแวดล้อมและสังคม ซึ่งเป็นเรื่องของคนทั้งหมดในชุมชนหรือสังคมที่มีความเชื่อ ระบบคุณค่าและการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งการปฏิบัติร่วมกันเป็นทั้งเรื่องของเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม และจิตใจ ที่เป็นเรื่องเดียวกันและมีลักษณะผสมผสานสอดคล้องกันดังกล่าว

การก่อตั้งชุมชนในอดีตผู้นำจะชักชวนลูกหลานและเครือญาติ เพื่อมาช่วยกันหักล้างถางพงใช้เป็นที่ทำกิน ก่อนที่จะถางก็ต้องปักแบ่งพื้นที่ตามที่คิดว่ามีกำลังพอจะถางได้รวมถึงสมาชิกในครอบครัวด้วยการ “ปักกำ” เป็นเครื่องหมายว่ามีคนเอาแล้วหรือจองแล้วเมื่อคนอื่นมาเห็นก็จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว คนที่ขยันหรือทำมากก็สามารถจับจองหรือครอบครองพื้นที่ได้มาก คนที่กำลังน้อยก็จับจองและขยายพื้นที่ได้น้อย เมื่อจัดการเกี่ยวกับพื้นที่ได้แล้วก็จะทำกินบนพื้นที่ของตนเองและเมื่อมีลูกมีหลานหากต้องการที่เพิ่มก็สามารถขยายพัฒนาพื้นที่ที่ใกล้เคียงและไม่มีเจ้าของหรือไม่มีผู้จับจองระบบเครือญาติจึงเป็นสังคมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ของสังคมเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันสูง ลักษณะของความสัมพันธ์เช่นนี้ก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อและมีวิถีการปฏิบัติในลักษณะต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมา ได้แก่ การนำผลผลิตที่ได้ไปไหว้หรือเยี่ยมผู้สูงอายุ เช่น เมื่อเสร็จฤดูทำนาจะนำข้าวที่แปรรูปเป็นข้าวสารแล้วในอดีตโดยใช้ครกสีและใช้ครกช้อมมือเรียกว่า “สารข้าวใหม่” ไปฝากผู้สูงอายุหรือผู้มีพระคุณ หรือช่วงฤดูปลูกรวงจะวิดหนองและจับปลาก็จะเลือกปลาและทำตากแห้งไว้เพื่อไปฝากผู้มีพระคุณ ชาวประมงหากออกทะเลได้ปลาหรือปลาหมึกงาม ๆ ก็จะทำเป็นปลาหมึกตากแห้งหรือปลาเค็มไปเยี่ยมผู้มีพระคุณ และชาวสวนเมื่อมีผลผลิตใหม่ ๆ ในแต่ละฤดูกาลก็จะเตรียมผลไม้เหล่านั้นใส่ “ชะลอม” ไปฝากผู้มีพระคุณยั้งที่ต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นต้น การปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการสร้างความผูกพันในเครือญาติ และวิถีปฏิบัติลักษณะนี้ยังขยายไปสู่กลุ่มที่ไม่ใช่เครือญาติ แต่มีลักษณะของความสัมพันธ์กันใกล้ชิดเสมือนญาติ

นอกจากนี้วิถีปฏิบัติดังกล่าวยังมีการโยงไปสู่การปฏิบัติภายใต้ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ของผี หรือวิญญาณและความศักดิ์สิทธิ์ของพระอย่างเข้มงวด และแสดงให้เห็นถึงความสำคัญต่อความเชื่อดังกล่าวที่ให้กับเครือญาติ คือ ประเพณีรับ - ส่งตายาย และประเพณีในราโรงครุ (ในราลงครุ)

ประเพณีรับ - ส่งตายาย เป็นประเพณีที่สำคัญของภาคใต้มักเรียกกันว่า “สารทเดือนสิบ” เชื่อกันว่าผีหรือวิญญาณของปู่ย่าตายายและญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว จะได้รับการปล่อยตัวจากเมืองผีให้มาพบญาติและลูกหลานของตนในเมืองมนุษย์ในช่วงวันแรมค่ำหนึ่งเดือนสิบ และหมดเขตต้องส่งตัวกลับในวันแรม 15 ค่ำเดือนสิบ ซึ่งจะอยู่ในช่วงประมาณเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม ในช่วงดังกล่าวชาวบ้านจะจัดหาอาหารชนิดต่าง ๆ ไปทำบุญที่วัดเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับเหล่านั้น และในช่วงเวลาดังกล่าวลูกหลานทั้งที่อยู่ใกล้และไกลก็จะเดินทางกลับบ้านเพื่อไปร่วมทำบุญตามประเพณีที่บ้านเกิดของตน มีการจัดสำรับเรียกว่า “หมุ่รับ” ซึ่งจะมีข้าวปลาอาหารทั้งหวานและคาว รวมทั้งขนมที่ช่วยกันทำขึ้นตามความเชื่อ ประเพณีนี้เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณในบรรพชน เป็นประเพณีที่ญาติพี่น้องจะได้พบกัน แสดงความรัก มีโอกาสได้สอบถามทุกข์สุขกันและกัน อย่างน้อย ๆ คนไกล ๆ จะได้พบกันปีละครั้ง ประเพณีนี้ถือว่าเป็นประเพณีที่รักษาครอบครัวและเครือญาติ

วิถีปฏิบัติเกี่ยวกับเครือญาติ ความเชื่อ และการจัดให้มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเหล่านั้น มีการสืบทอดการปฏิบัติดังกล่าวจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการรวมคนของชุมชนให้มีความสัมพันธ์กันโดยอาศัยสังคมและวิถีปฏิบัติที่เป็นวัฒนธรรม โดยไม่มีผลผลิตที่เกี่ยวข้อง

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข และเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา โดยเฉพาะเมื่อมีการประดิษฐ์คิดค้นพบสิ่งใหม่ ๆ หรือวิธีใหม่ขึ้นมา ที่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาได้และตอบสนองความต้องการของสังคมส่วนใหญ่ได้ดีกว่าเดิม ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมนั้นเกิดความนิยมและเลิกใช้ของเดิมได้ เช่น การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำนาและเลิกใช้แรงงานคนหรือสัตว์ การทำประมงที่นำเทคโนโลยีมาใช้แทนการใช้แฉวหรือพาย เป็นต้น เพราะฉะนั้นการรักษาวัฒนธรรมเดิมจึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคตามสมัย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง” ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนว โสติพันธุ์ (2532 : ก - ข) วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา” ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนด้านร่วมปฏิบัติการตามโครงการด้านร่วมคิด ด้านร่วมตัดสินใจ อยู่ในระดับปานกลาง และด้านติดตามผลประเมินผลอยู่ในระดับต่ำ

2. เพศชายมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมากกว่าเพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า ป.6 และ ป.4 - ป.6 มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนสูงกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำกว่า ป.4 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ส่วนผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า ป.6 กับ ป.4 - 6 ไม่พบความแตกต่าง ผู้ที่รายได้เฉลี่ยเดือนละ 5,000 บาทขึ้นไป และ 3,000 - 5,000 บาท มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนสูงกว่าผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนไม่เกิน 3,000 บาทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ส่วนผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,001 บาทขึ้นไป กับ 3,001 - 5,000 บาท ไม่พบความแตกต่าง ผู้ที่เป็นหรือเคยเป็นสมาชิกกลุ่มพัฒนาหรือกลุ่มพลังต่าง ๆ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้ที่ไม่เป็นหรือไม่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มพัฒนาหรือกลุ่มพลังต่าง ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ผู้ที่เป็นผู้นำหรือเคยเป็นผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้ที่ไม่เป็นผู้นำหรือไม่เคยเป็นผู้นำท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการพัฒนาชุมชนมากมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการพัฒนาชุมชนปานกลางและน้อยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ผู้ที่มีความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลักที่ปฏิบัติงานในท้องถิ่นมากมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้ที่มีความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลักที่ปฏิบัติงานในท้องถิ่นปานกลางและอย่างน้อยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 อายุ ขนาดของครอบครัว ความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่างกันมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน

3. ในการพัฒนาชุมชนนั้นควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากทั้ง 4 ด้าน คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการและร่วมติดตามผล ประเมินผล กิจกรรมการพัฒนาชุมชนนั้นควรเน้นการให้ความรู้ การเพิ่มรายได้ การเสริมสร้างพลังกลุ่มและการสร้างความคุ้นเคยกับนักพัฒนา

พรรณณี ธรรมโชติ (2532 : ก - ข) วิจัยเรื่อง “ปัจจัยบ่งชี้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต” ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. เพศ จำนวนสมาชิกในครอบครัว สถานะทางเศรษฐกิจ และความรู้ความเข้าใจในหลักการ วัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ไม่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติจึงไม่เป็นตัวบ่งชี้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

2. อายุและเจตคติของสมาชิกที่มีต่อกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นปัจจัยบ่งชี้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ = .2412

3. อายุ ความรู้ความเข้าใจในหลักการ วัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และเจตคติของสมาชิกที่มีต่อกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต สามารถร่วมกันบ่งชี้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P < .0001$ โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ = .6036

นริยา ตั้งอยู่ดี (2541 : 173) วิจัยเรื่อง “การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรขนาดใหญ่ จำกัด จังหวัดสงขลา” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรขนาดใหญ่ จำกัด จังหวัดสงขลา โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงาน กระบวนการดำเนินงานและผลกระทบจากการดำเนินงาน ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์ สังเกต และใช้แบบเก็บข้อมูล แล้วเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์โดยมีตารางและภาพประกอบบางตอน ซึ่งปรากฏผลการศึกษารูปได้ว่า

องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงาน ของสหกรณ์ออมทรัพย์เกษตรขนาดใหญ่ จำกัด จังหวัดสงขลา จำแนกได้ 4 ด้าน คือ ด้านคน ได้แก่ คณะกรรมการดำเนินการ ผู้จัดการและพนักงานสหกรณ์ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์ เจ้าหน้าที่ตรวจบัญชีสหกรณ์ และสมาชิกสหกรณ์ ด้านทุน ได้แก่ จำนวนเงินทุน และแหล่งเงินทุน ด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ ที่ตั้งสำนักงาน เครื่องใช้สำนักงาน ทรัพยากรทางการเกษตร ด้านการจัดการ ได้แก่ แผนงานและโครงการ การจัดองค์กร การประสานงาน และการควบคุมด้านอื่น ๆ ได้แก่ นโยบายรัฐบาล ภาวะเศรษฐกิจ สภาพสังคมและวัฒนธรรม

กระบวนการดำเนินงาน จำแนกได้ 2 ด้าน คือ การบริหารงาน ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร การอำนวยความสะดวก การประสานงาน และการควบคุม การปฏิบัติงาน ได้แก่ งานการให้สินเชื่อ งานการรับฝากเงิน งานการซื้อการขาย งานการให้การศึกษา งานสวัสดิการ และงานส่งเสริมอาชีพ ผลกระทบจากการดำเนินงาน จำแนกได้ 2 ด้าน คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การส่งเสริมเงินทุนในการประกอบอาชีพ การส่งเสริมนิสัยการออม การส่งเสริมการพัฒนาอาชีพ และการส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การส่งเสริมการช่วยเหลือตนเอง การส่งเสริมการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย การส่งเสริมความสัมพันธ์ในสังคม และการส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรม

สมคิด รัตนวงศ์ (2542 : 146) วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกรรมการกลุ่มเกษตรกรในภาคใต้” ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกรรมการกลุ่มเกษตรกรในภาคใต้ อยู่ในระดับปานกลาง
2. การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกรรมการกลุ่มเกษตรกรในภาคใต้ ตามตัวแปรอิสระปรากฏว่า กรรมการกลุ่มเกษตรกรที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป สมาชิกในครอบครัว 5 คนขึ้นไป อาชีพหลักทำนา รายได้ของครอบครัวสูงกว่า 120,000 บาทต่อปี ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง 5 ปีขึ้นไป และดำรงตำแหน่งทางการอื่น ๆ มีส่วนร่วมมากกว่า กรรมการกลุ่มเกษตรกรที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปี สมาชิกในครอบครัวต่ำกว่า 5 คน อาชีพหลักทำสวน รายได้ของครอบครัว 120,000 บาทต่อปีลงมาตามลำดับ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนตัวแปรด้านเพศ ระดับการศึกษา และสถานภาพสมรส ไม่แตกต่างกัน
3. ปัญหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกรรมการกลุ่มเกษตรกรที่สำคัญ เช่น กรรมการบางคนขาดความรู้และทักษะ กลุ่มเกษตรกรขาดเงินทุนไม่มีค่าตอบแทนให้กรรมการ เป็นต้น ส่วนข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานที่สำคัญ เช่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนความรู้ โดยฝึกอบรมหรือดูงาน และสนับสนุนงบประมาณให้มากขึ้น

ศุภฤกษ์ วจนธรรม (2532 : 94 - 101) ได้วิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการสาธารณสุขมูลฐาน : ศึกษาเฉพาะหมู่บ้านสาธารณสุขมูลฐานดีเด่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง” ผลการวิจัยสรุป

ได้ว่าประชาชนที่มีรายได้สูงมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการสาธารณสุขมูลฐานมากกว่าประชาชนที่มีรายได้ต่ำ ประชาชนที่มีระดับการศึกษาสูงมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการสาธารณสุขมูลฐานมากกว่าประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่ำ ประชาชนที่เป็นกรรมการหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการสาธารณสุขมูลฐานมากกว่าประชาชนที่ไม่เป็นกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนที่ได้รับความรู้ด้านสาธารณสุขมูลฐานมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการสาธารณสุขมูลฐานมากกว่าประชาชนที่ไม่ได้รับความรู้ด้านสาธารณสุขมูลฐาน

ไชย พรหมศรี (2533 : 78 - 82) ได้วิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อเนื่องของสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบล อำเภอมาบตาพุด จังหวัดปัตตานี” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลที่มีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของศูนย์เยาวชนตำบลมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อเนื่องของสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลสูงมากกว่าผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ต่ำ สมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลที่ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อเนื่องของสมาชิกศูนย์เยาวชนสูงกว่าผู้ที่ไม่เคยรับการสนับสนุน สมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่มากมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อเนื่องสูงกว่าผู้ที่เคยติดต่อกับเจ้าหน้าที่ด้วย สมาชิกศูนย์ตำบลที่มีความคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์สูงมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อเนื่องของสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลมากกว่าผู้ที่มีความคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์ต่ำ สมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลที่มีโอกาสในการฝึกอบรมมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อเนื่องสูงกว่ากลุ่มที่ไม่เคยผ่านการฝึกอบรม สมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลที่มีความผูกพันกับศูนย์เยาวชนสูงมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อเนื่องของสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลมากกว่ากลุ่มที่มีความผูกพันกับศูนย์เยาวชนต่ำ

จ่านง ไพโรจน์ (2533 : 79 - 81) ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อโครงการสันตินิมิตในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาสูงมีส่วนร่วมต่อโครงการสันตินิมิตสูงกว่าประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่ำ ประชาชนที่มีรายได้ของครอบครัวมากกว่า 10,000 บาทต่อปีมีส่วนร่วมต่อโครงการสันตินิมิตสูงกว่าประชาชนที่มีรายได้ของครอบครัว 5,000 - 10,000 บาทต่อปี ประชาชนที่ได้รับข่าวสารมากกว่ามีส่วนร่วมต่อโครงการสันตินิมิตสูงกว่าประชาชนที่ได้รับข่าวสารน้อย ประชาชนที่มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากกว่ามีส่วนร่วมต่อโครงการสันตินิมิตสูงกว่า

ประชาชนที่มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกน้อย ประชาชนที่ได้รับการฝึกอบรมมากกว่ามีส่วนร่วมต่อโครงการสันติमितสูงกว่าประชาชนที่ได้รับการฝึกอบรมน้อย ประชาชนที่เข้าร่วมประชุมมากกว่ามีส่วนร่วมต่อโครงการสันติमितสูงกว่าประชาชนที่เข้าร่วมการประชุมน้อย ประชาชนที่เป็นผู้นำกลุ่มมีส่วนร่วมต่อโครงการสันติमितสูงกว่าประชาชนที่ไม่เป็นผู้นำกลุ่ม ประชาชนเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมมีส่วนร่วมมากกว่าประชาชนที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม ประชาชนที่ได้รับผลประโยชน์มากกว่ามีส่วนร่วมสูงกว่าประชาชนที่ได้รับประโยชน์น้อย

ผลการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเป็นเอกสารที่ให้ความรู้พื้นฐานในการวิจัย และนำมาใช้เป็นแนวทางหรือกรอบคิดในการศึกษาวิจัย ตลอดจนเป็นแนวทางในการเขียนรายงานการวิจัย แนวทางในการตีความ อธิบายความในการวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มองค์กรชาวบ้าน เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาวัฒนธรรม เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม เอกสารที่เกี่ยวกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำปากพองและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ข้อมูลและผลการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ดังกล่าว จะส่งผลต่อการวิเคราะห์และตีความในการวิจัยให้เป็นไปตามประเด็นศึกษาที่กำหนดไว้

บทที่ 3

สถานภาพขององค์กรชาวบ้านและกระบวนการเรียนรู้ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำปากพนัง

นโยบายหรือแนวทางการพัฒนาประเทศที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันนี้ เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสการพัฒนาแบบยั่งยืน ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีพื้นฐานมาจากการศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่มีองค์ประกอบหลักเกี่ยวข้องกับคน ความรู้ และทรัพยากร ในชุมชนท้องถิ่นนั้น เป็นการพัฒนาที่มุ่งให้เกิดความยั่งยืนในทุก ๆ ด้าน

กระแสของการพัฒนาชุมชนเป็นการให้ความสำคัญต่อคุณค่าของความเป็นคน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มีพื้นฐานมาจากการพึ่งตนเอง สังคมวัฒนธรรม และความยั่งยืนเข้ามาแทนที่ มูลเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว 2 ประการคือ ผลการพัฒนาแบบเดิมที่เน้นการผลิตจำนวนมากและให้รายได้เงินมาก ๆ นั้น ส่งผลต่อการละเลยคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ชาวบ้านหรือเกษตรกรจำนวนมากที่เข้าสู่ระบบการผลิตดังกล่าวกลับมีปัญหาในการดำรงชีวิต คนเหล่านี้มีหนี้สินมากและยากจนลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากการกู้ยืมเงินลงทุนในการผลิตและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นแหล่งที่มาของปัจจัยสี่ รวมทั้งปัญหาสุขภาพที่ติดตามมาจากผลกระทบจากการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อการเกษตร ที่สำคัญการขายผลผลิตในราคาที่ถูกมีรายได้เพียงพอที่จะซื้อหาเครื่องอุปโภคและบริโภค มูลเหตุสำคัญประการที่สองคือ กระแสความเคลื่อนไหวของชุมชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และสังสมประสบการณ์ชีวิตที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าการพัฒนาระดับชาติในรอบหลายสิบปีมานี้ ได้หันมาเอาอย่างนานาประเทศในยุโรปและอเมริกา แต่ชุมชนจำนวนมากยังไม่ละทิ้งจุดเด่นของตน โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันและการพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งเป็นฐานสำคัญที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองของบุคคลและครอบครัว มีชุมชนจำนวนมากได้พิสูจน์ให้เห็นศักยภาพหรือความสามารถในการปรับใช้ หรือผสมผสานคุณค่าเท่าที่ปรากฏอยู่ในสังคมวัฒนธรรมของตนที่เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ที่รับมาจากภายนอก ส่งผลให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

การเปลี่ยนแปลงกระแสการพัฒนารวมชนดังกล่าวนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสที่เกิดขึ้นจากชุมชนที่ช่วยให้คนมีหลักประกันและมีความมั่นคงในชีวิตมากขึ้น ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของงานพัฒนาชุมชน โดยการพัฒนาที่ใช้กลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านที่มีอยู่ในชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

สภาพภาพขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง

องค์กรชาวบ้านเป็นกลุ่มคนในชุมชนที่รวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ต่อคนต่ออาชีพของผู้คนในชุมชน การเกิดกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านของชุมชนต่าง ๆ เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสการพัฒนาที่หน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิด ภายใต้เงื่อนไขของงบประมาณในการพัฒนาเพื่อการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาในรูปของกลุ่มองค์กร

การเกิดขององค์กรชาวบ้านในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เป็นกลุ่มหรือองค์กรที่เกิดจากแนวคิดของหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมและการพัฒนาชุมชน เช่น สำนักงานส่งเสริมการเกษตร สำนักงานพัฒนาชุมชน ปศุสัตว์ ประมง เป็นต้น โดยเฉพาะกองทุนหรือกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับแนวคิดจากกรมการพัฒนาชุมชน และเป็นการเกิดองค์กรแรก ๆ ในชุมชนและติดตามมาของการส่งเสริมหรือสนับสนุนให้เกิดกลุ่มของหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ มากมาย พอประมวลสรุปได้ดังนี้

ประเภทขององค์กรชาวบ้าน

การเกิดขององค์กรชาวบ้านในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เป็นการเกิดตามสภาพของพื้นที่ตั้งของชุมชน ตามลักษณะอาชีพในชุมชน เกิดขึ้นเพื่อการจัดการทุนและการแปรรูปผลผลิตของชาวบ้านเอง ซึ่งกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นการส่งเสริมของหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน แบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มหรือองค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อการจัดการทุน องค์กรลักษณะนี้จะเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นกลุ่มองค์กรที่ได้รับแนวคิดหลักในการสะสมหรือออมทรัพย์จากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย โดยมีแนวคิดในการสะสมทุนแบบพึ่งพากันและกันชุมชน โดยเฉพาะในช่วงปี 2518 - 2520

เป็นช่วงที่กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้ให้นโยบายกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ประจำตำบล ประชาสัมพันธ์ชี้แจงแนวคิดเพื่อออมทรัพย์โดยหวังว่าจะเป็นกองทุนให้สมาชิก ได้มีเงินออมและกู้ยืมกันไปใช้ในการลงทุนเพื่อการผลิต กลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นในภาคใต้ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่เกิดขึ้นในช่วงแรก ๆ จะอยู่ในปี พ.ศ. 2520 เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอน ตำบลเขาพังไกร อำเภอหัวไทร กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ บ้านบนโพธิ์ ตำบลท่าดี อำเภอลานสกา เป็นต้น

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อให้สมาชิกได้ฝึกนิสัยการออม และมีการให้กู้ให้ยืมเพื่อนำไปลงทุนในการประกอบอาชีพแบบพึ่งพา โดยใช้เงินเป็นสื่อหรือเป็นเครื่องมือในการพบปะเรียนรู้หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันและกันระหว่างสมาชิก ที่สำคัญเป็นการรับรู้ความเคลื่อนไหวของเพื่อนสมาชิก ตลอดจนเรียนรู้ในการแก้ปัญหาาร่วมกันของสมาชิก กลุ่มที่เกิดขึ้นในระยะแรก ๆ (2520) และสามารถยั่งยืนหยัดอยู่ได้ ถือว่าเป็นการดำเนินงานที่เข้มแข็งของคณะกรรมการบริหารที่เห็นประโยชน์และความสำคัญขององค์กร

หลังปี 2540 เป็นต้นมาเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจและรัฐบาลเห็นว่าสถาบันการเงินอื่น ๆ ล้มแต่องค์กรชาวบ้านที่เป็นกลุ่มออมทรัพย์ยังยืนหยัดและทวนกระแสของวิกฤตอยู่ได้ ส่งผลให้รัฐมีนโยบายผลักดันให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ทุกหมู่บ้าน ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ระดับตำบลจำนวนมากที่มีพี่น้องกระจายตัวตามหมู่บ้านเป็นสมาชิก ต้องถอนตัวออกมาตั้งกลุ่มใหม่ระดับหมู่บ้านเพียงเพื่อสนองตอบนโยบายรัฐบาลและสร้างผลงานให้เครือข่ายที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน นโยบายดังกล่าวทำให้กลุ่มใหญ่แตก แต่เกิดกลุ่มย่อยในชุมชน กลุ่มที่เกิดขึ้นมาตามหมู่บ้านกำลังพิสูจน์ตัวเองว่าจะอยู่ได้มั่นคงหรือไม่ แต่บทพิสูจน์ความเข้มแข็งไม่ทันปรากฏกลับเกิดนโยบายกองทุนหมู่บ้าน (หมู่บ้านละล้าน) โดยมิได้เตรียมความพร้อมของชุมชน (เตรียมคน)

ความสับสนจึงเกิดขึ้นระบบของการจัดการของกลุ่มที่ยังไม่ได้พัฒนา (พัฒนาหรือทำลาย) องค์กรการเงินในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ยังคงดำรงอยู่ได้และพัฒนาได้เพราะมีปัจจัยหลักที่เกิดจากสมาชิกศรัทธาผู้นำและคณะกรรมการกลุ่ม นอกจากนั้นอยู่ได้เพื่อการกู้ยืมเงิน ส่วนเหตุปัจจัยด้านอื่นที่ทำให้กลุ่มพัฒนาขึ้นยังไม่มี แต่อย่างไรก็ตามระดับที่กลุ่มยั่งยืนอยู่ได้ถือเป็นผลของพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ในชุมชนได้พึ่งพาและเอื้ออาทรกันนั่นเอง

2. กลุ่มหรือองค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อการจัดการทรัพยากรและผลผลิต

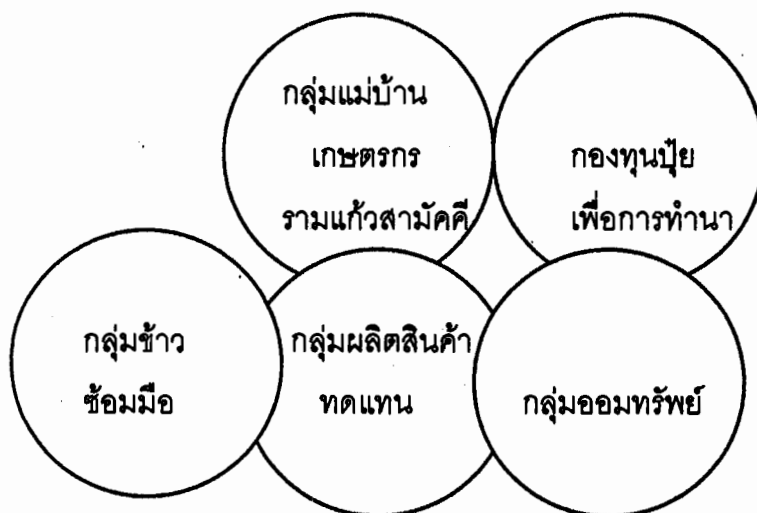
องค์กรลักษณะนี้เป็นกลุ่มเกษตรกรทำนา กลุ่มเกษตรกรทำสวน กลุ่มผลิตภัณฑักระจุต กลุ่มเย็บจากสาคุ เป็นต้น มักจะเกิดขึ้นเพื่อการรวมตัวกันร่วมกันในการจัดการผลผลิตหรือสร้างผลิตภัณฑัเพื่อเป็นการสร้างรายได้เสริม การเกิดกลุ่มลักษณะนี้จะเกิดตามเงื่อนไขของการสนับสนุนเงินทุนหรืออุปกรณ์การผลิต ตลอดจนการสนับสนุนปุ๋ยให้กับเกษตรกร เป็นต้น

การสนับสนุนเงินทุนจะเป็นสาเหตุของการผูกขาดในการเข้ามาดูแลกลุ่มองค์กรที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนและการสนับสนุนอุปกรณ์ต่าง ๆ เพราะหน่วยงานหรือองค์กรที่เข้ามาส่งเสริมจะไม่ให้ออกาสกลุ่มที่ตนส่งเสริมร่วมกิจกรรมกับองค์กรอื่นอีก (ในอดีต) ปัจจุบันบรรยากาศดังกล่าวได้คลี่คลายลง ส่งผลให้กลุ่มองค์กรลักษณะนี้ได้มีโอกาสเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสามารถสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรกิจกรรมได้อีกด้วย

3. กลุ่มหรือองค์กรที่เกิดขึ้นผสมผสานเพื่อการจัดการทุน ทรัพยากร และผลผลิต

องค์กรลักษณะนี้จะเป็กลุ่มหรือองค์กรที่เกิดจากผู้นำในชุมชนจัดตั้งขึ้นมา โดยมีเป้าหมายการระดมทุนเป็นเป้าหมายแรกของความต้องการถือเป็นกิจกรรมหลัก และเมื่อเกิดต้องการแก้ปัญหาในแต่ละเรื่องก็จะเกิดกลุ่มกิจกรรมซ้อนกลุ่มเดิมขึ้น เช่น กลุ่มเกษตรกรทำนาดอนขลิก กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรามแก้วสามัคคี เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้กลุ่มใหญ่จะส่งผลต่อรายได้และสวัสดิการของสมาชิกด้วยเหมือนกัน

ลักษณะการซ้อนกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านรามสามัคคี

ประเภทของกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน เป็นการติดตามลักษณะการส่งเสริมและ กิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งไม่ถือเป็นประเด็นสำคัญ แต่ทำอย่างไรที่จะปรับความคิดของผู้คนที่เป็น สมาชิกเพื่อให้ทราบว่า การรวมกลุ่มองค์กรไม่เพียงแต่การฝากเงิน กู้ยืมเงิน หรือการรวมกัน เพื่อแปรรูปผลผลิต ตลอดจนการจัดการทรัพยากรเท่านั้น แต่ทำอย่างไรที่จะให้ความคิดได้ ก้าวข้ามไปสู่การจัดการแผนชีวิตของผู้คนในชุมชน ที่มีระบบจัดการที่ครบวงจรชีวิตตั้งแต่ ต้นทุน การผลิต การจัดการผลผลิต การตลาด (ในชุมชน) เองได้ และสำคัญไปกว่านั้น การยอมรับในผลิตภัณฑ์ทดแทนที่องค์กรในชุมชนผลิตขึ้นมาทดแทนการนำเข้าจากภายนอก ที่ชุมชนไม่มีแต่ต้องซื้อจากภายนอกเป็นการจัดการที่ป้องกันเงินไหลออกนอกชุมชน การปรับแนวคิดของชุมชนในระดับองค์กรจึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยชุมชนจะมีอิสระเป็นตัวของตัวเองไม่เป็นเครื่องมือของบุคคลและหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ส่งผลต่อการลดการทุจริต งบประมาณของหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐได้อีกด้วย

จากตารางที่แสดงให้เห็นเป็นกรณีตัวอย่างของกลุ่มองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำ ปากพั้ง จากอำเภอต่าง ๆ ได้จัดไว้เป็นอำเภอและแยกประเภทให้เห็น เพียงเพื่อบอกให้ ทราบสถานการณ์ของกลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้น และยังมีการบริหารจัดการอยู่ในพื้นที่

จากข้อมูลด้านการเงินที่เห็นในวันก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน พอจะบอกได้ว่ากลุ่มมี พัฒนาการเพียงใด กลุ่มที่มีกองทุนคงที่ และกลุ่มที่มีกองทุนเพิ่มขึ้นจะมีรูปแบบการบริหาร จัดการที่แตกต่างกัน และที่มาของทุนต่างกัน โดยเฉพาะการสนับสนุนการก่อตั้งกลุ่มโดย หน่วยงานของรัฐจะมีเงินเพิ่มน้อยหรือคงที่ และบางกลุ่มลดลง และกลุ่มองค์กรเหล่านี้จะ เป็นกลุ่มที่จัดการทรัพยากรและผลผลิตเป็นส่วนใหญ่

ข้อมูลองค์กรชาวบ้าน อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปีก่อตั้ง	เงินทุนปีก่อตั้ง	สมาชิกปัจจุบัน	เงินทุนปัจจุบัน	สถานที่ตั้ง	ชื่อประธานกลุ่ม/ หัวหน้าองค์กร	ประเภทองค์กร
1- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิที่บ้านควนป้อม	- การออมทรัพย์ รับฝาก/ให้กู้ยืม	2541	50	80,00	150	700,000	ม.1 ต.เคร็ง	นางกัลยา ภิรมย์รักษ์	①
2- กลุ่มผลิตภัณฑ์กระดาษบ้านควนป้อม	- แปรรูปกระดาษ	2542	32	200,000	32	40,000	ม.1 ต.เคร็ง	นางกัลยา ภิรมย์รักษ์	②
3- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านโทรห้วม้า	- รับฝากเงิน - ให้กู้ยืม	2532	60	30,000	230	1,200,000	ม.1 ต.เคร็ง	นายสมบุรณ์ คงสุด	①
4- กลุ่มเย็บจากสาตุบ้านโทรห้วม้า	- รวบรวมผลิตภัณฑ์ ขายส่ง	2544	10	20,000	15	10,450	ม.2 ต.เคร็ง	นายอุบาย คงสุด	②
5- กลุ่มผลิตภัณฑ์กระดาษบ้านควนยาว	- แปรรูปผลิตภัณฑ์กระดาษ	2544	9	5,000	10	6,500	ม.3 ต.เคร็ง	นางจำตอง ทับทอง	②
6- กลุ่มผลิตภัณฑ์กระดาษบ้านขนาดอนตก	- แปรรูปผลิตภัณฑ์กระดาษ	2544	10	5,000	12	15,000	ม.3 ต.เคร็ง	นางเจลา เขียดเกลี้ยง	①
7- กลุ่มออมทรัพย์พัฒนาบ้านควนเคร็ง	- รับฝากเงิน - ให้กู้ยืม	2543	98	37,500	108	47,500	ม.4 ต.เคร็ง	นายเกษม ยอดแก้ว	①
8- กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งไคร	- รับฝากเงิน - ให้กู้ยืม	2542	102	200,000	102	240,000	ม.5 ต.เคร็ง	นายสมพร โตตเกิด	①

ข้อมูลองค์กรชาวบ้าน อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปีก่อตั้ง	เงินทุนปีก่อตั้ง	สมาชิกปัจจุบัน	เงินทุนปัจจุบัน	สถานที่ตั้ง	ชื่อประธานกลุ่ม/ หัวหน้าองค์กร	ประเภทองค์กร
9- กลุ่มกระจุบ้านควนราย	- ซื้อขายผลิตภัณฑ์	2543	30	6,000	30	6,000	ม.6 ต.เคร็ง	นางอรทัย หนูเพ็ง	②
10- กลุ่มออมทรัพย์บ้านนอกอ่าว	- รับฝาก - ให้อู่	2544	71	7,300	71	112,000	ม.8 ต.เคร็ง	นายบุญเดือน บัวทอง	①
11- กลุ่มทำนาข้าวบ้านควนริง	- ทำนา/พันธุ์ข้าว - กองทุนปุ๋ย	2545	19	20,000	14	25,000	ม.9 ต.เคร็ง	นายประจัญ กาญจนะถาวร	③
12- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิที่บ้านบางน้อย	- รับฝาก - ให้อู่	2532	42	800	200	50,000	ม.10 ต.เคร็ง	นายไพฑูย์ คงแก้ว	①
13- กลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุบ้านบางน้อย	- แปรรูปผลิตภัณฑ์ กระจุ	2544	25	40,950	25	40,950	ม.10 ต.เคร็ง	นางวรรณมา ชัยชนะ	②
14- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิที่บ้านไสหมูน	- รับฝาก - ให้อู่ - ฌาปนกิจศพ	2540	36	3,000	125	410,450	ม.11 ต.เคร็ง	นายสุทัศน์ สังขาว	①
15- กลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุบ้านไสหมูน	- ผลิตแปรรูป	2542	35	-	35	35,653	ม.11 ต.เคร็ง	นางเพ็ญศรี ชุมคำ	②

ข้อมูลองค์กรชาวบ้าน อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปีก่อตั้ง	เงินทุนปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปัจจุบัน	เงินทุนปัจจุบัน	สถานที่ตั้ง	ชื่อประธานกลุ่ม/หัวหน้าองค์กร	ประเภทองค์กร
16- กลุ่มเกษตรทำนาบ้านชอนหาด	- รวบรวมผลผลิตข้าว - แปรรูปข้าว - จัดซื้อและขายปุ๋ยให้สมาชิก	2534	44	3,500	252	732,000	ม.3 ต.ชอนหาด	นายแสวง จ้อยน้อย	③
17- ธนาคารหมู่บ้านเกาะตะ	- รับฝาก - ให้กู้ยืม - สวัสดิการ	2541	37	30,600	150	700,000	ม.3 ต.ชอนหาด	นายสมพงษ์ เรืองแก้ว	①

ข้อมูลองค์กรชาวบ้าน อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปีก่อตั้ง	เงินทุนปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปัจจุบัน	เงินทุนปัจจุบัน	สถานที่ตั้ง	ชื่อประธานกลุ่ม/หัวหน้าองค์กร	ประเภทองค์กร
18- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตรายบ้านตนเอง ฟังไกร	- รับฝากเงิน - ให้กู้ยืม	2520	48	3,500	1,400	12,120,000	ม.1 ต.เขาพังไกร	นายทองศักดิ์ พิทักษ์เสาวภาคย์	①
19- กลุ่มเกษตรกรทำนา ควนชะลิก	- รวบรวมผลผลิต - จัดซื้อปุ๋ยราคาถูก ให้สมาชิก - แปรรูปผลผลิต - ออมทรัพย์	2537	48	2,400	361	417,000	ม.3 ต.ชะลิก	นายเที่ยง ศรีสุข	③
20- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร รามแก้วสามัคคี	- ข้าวหอมมีอ - ออมทรัพย์ - ผลิตภัณ์สหคแทน - จัดกองทุนนุ้ย	2526	18	-	44	150,000	ม.2 ต.รามแก้ว	นางสมจิตร พรหมฤทธิ์	③

ข้อมูลองค์กรชาวบ้าน อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปีก่อตั้ง	เงินทุนปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปัจจุบัน	เงินทุนปัจจุบัน	สถานที่ตั้ง	ชื่อประธานกลุ่ม/หัวหน้าองค์กร	ประเภทองค์กร
21- ธนาคารผู้นำบ้านกลาง	- รับฝากเงิน - ปล่อยกู้ - ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน - บริหารงานผู้นำ	2534	12	7,000	567	5,040,000	ม.6 ต.ท่าขนาน	นายฝาก ตริถวัลย์	③

ข้อมูลองค์กรชาวบ้าน อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปีก่อตั้ง	เงินทุนปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปัจจุบัน	เงินทุนปัจจุบัน	สถานที่ตั้ง	ชื่อประธานกลุ่ม/หัวหน้าองค์กร	ประเภทองค์กร
22- กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลคลองกระบือ	- รับฝากเงิน - ปล่อยกู้ - จัดสวัสดิการ - อุดหนุนการผลิต	2533	30	3,000	298	1,750,000	ม.7 ต.คลองกระบือ	นายชนะ สุดตาพงศ์	①

ข้อมูลองค์กรชาวบ้าน อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปีก่อตั้ง	เงินทุนปีก่อตั้ง	สมาชิกปัจจุบัน	เงินทุนปัจจุบัน	สถานที่ตั้ง	ชื่อประธานกลุ่ม/ หัวหน้าองค์กร	ประเภทองค์กร
23- กลุ่มออมทรัพย์ บ้านใหญ่	- รับฝากเงิน - ให้อุ๋ยืม - อุดหนุนการเกษตร	2544	70	4,000	129	75,000	ม.2 ต.นาพรุ	นายสมศักดิ์ ฉิมภักดี	①
24- กลุ่มพัฒนาปุ๋ยชีวภาพ	- การเรียนรู้ - ผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ - สิ่งแวดล้อม	2544	7	700	15	11,500	ม.5 ต.นาพรุ	นายสำเริง อาการส	②
25- ธนาคารหมู่บ้าน (กลุ่มรวมใจไทย เกษตร)	- รับฝากเงิน - ให้อุ๋ยืม - พัฒนาการเกษตร	2541	38	3,800	180	172,000	ม.5 ต.ช้างซ้าย	นายวิรัตน์ ดำเนินผล	①
26- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อ การผลิต	- รับฝากเงิน - ให้อุ๋ยืม - พัฒนาการเกษตร	2541	56	5,700	136	98,300	ม.6 ต.นาพรุ	นายโสต ผสม	①
27- ธนาคารหมู่บ้าน สาธุเหนือ	- รับฝากเงิน - ให้อุ๋ยืม - พัฒนาการเกษตร	2542	100	16,750	289	1,012,000	ม.10 ต.ช้างซ้าย	นายสมภาส กดอนสม	①

ข้อมูลองค์กรชาวบ้าน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อกลุ่ม/องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	สมาชิกปีก่อตั้ง	เงินทุนปีก่อตั้ง	สมาชิกปัจจุบัน	เงินทุนปัจจุบัน	สถานที่ตั้ง	ชื่อประธานกลุ่ม/ หัวหน้าองค์กร	ประเภทองค์กร
27- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อ การผลิต	- รับฝากเงิน - ให้อู๋ยืม - พัฒนาการอาชีพ	2529	14	1,400	607	1,012,000	ม.6 ต.ท่าดี	นายเจริญ ศรีประมวล	①
28- กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ บ้านบนิโพธิ์	- รับฝากเงิน - ให้อู๋ยืม - พัฒนาการอาชีพ	2521	70	5,600	980	15,107,000	ม.5 ต.ท่าดี	นางสาวพัชรินทร์ ชินเดช	①
29- กลุ่มสัจจะบ้าน ม่วงทอง	- รับฝากเงิน - ให้อู๋ยืม - พัฒนาการอาชีพ	2541	22	4,000	196	221,370	ม.4 ต.ท่าดี	นายประจวบ เพชรพรหม	①
30- กลุ่มออมทรัพย์บ้าน ไทรชิง	- รับฝากเงิน - ให้อู๋ยืม - พัฒนาการอาชีพ	2544	87	14,400	153	270,700	ม.1 ต.ท่าดี	นายประเสริฐ คงฤทธิ์	①
31- ธนาคารหมู่บ้าน ในบริก	- รับฝากเงิน - ให้อู๋ยืม - พัฒนาการอาชีพ	2544	67	9,740	289	422,000	ม.3 ต.ท่าดี	นายพงษ์ศักดิ์ ยอดผกา	①
32- กลุ่มคอกไม้เงิน	- ผลิตคอกไม้เงิน - สวัสดิการ	2544	10	20,000	10	32,000	ม.1 ต.ท่าดี	นางทวน ชูณะ	②

กระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลการพัฒนาขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง

การเรียนรู้เป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานของชุมชน จากอดีตถึงปัจจุบันชุมชนได้สืบทอดการเรียนรู้ของตนไว้ที่เป็นวิถีของชุมชน อาจมีสะดุดบ้างในบางช่วงของเวลาเพราะกระแสการพัฒนาจากภายนอกที่โหมกระหน่ำเข้ามา แต่เมื่อตั้งตัวหรือกลับลำได้ การเรียนรู้ตามวิถีทางของชุมชนก็จะถูกหรือฟื้นกลับขึ้นมา ชุมชนจำนวนมากได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า “การเรียนรู้ได้ช่วยให้ชุมชนหลุดพ้นจากการครอบงำของภายนอก”

การทำความเข้าใจการเรียนรู้ของชุมชนโดยยึดเอาการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นเป้าหมาย คงหนีไม่พ้นที่จะต้องเริ่มต้นจากการแสวงหาและทำความเข้าใจปรัชญาการเรียนรู้ของชุมชน เพราะปรัชญาดังกล่าวเป็นตัวบ่งชี้ว่าชุมชนเข้าใจการเรียนรู้อย่างไร ชุมชนใช้การเรียนรู้เชื่อมโยงกับสรรพสิ่งทั้งหลายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างไร และปรัชญาการเรียนรู้เป็นตัวกำหนดว่าชุมชนต้องเรียนรู้อะไร และเรียนรู้อย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายของชีวิต

ในวิถีของชุมชน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนอันประกอบด้วยระบบสำคัญ 3 ระบบ ดังนี้

1. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ระบบครอบครัวและเครือญาติ การควบคุมทางสังคมและการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับคน

2. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การผลิต การแปรรูป รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ทางเศรษฐกิจ

3. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้สิ่งที่เป็นคุณค่า ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

การเรียนรู้ของชุมชนที่เกิดจากความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่เป็นเอกภาพระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติหรือระหว่างแนวคิดกับวิถีชีวิต ต่างไปจากการเรียนรู้ของระบบการศึกษาในปัจจุบันที่ทฤษฎีกับการปฏิบัติ หรือแนวคิดกับวิถีชีวิตถูกแยกจากกัน ทำให้เอกภาพของการเรียนรู้ขาดหายไป ความรู้จึงถูกแยกเป็นส่วน ๆ เป็นความรู้เฉพาะเรื่องไม่สามารถเชื่อมโยงกันได้เพราะการเรียนรู้ที่ดีต้องสามารถเชื่อมโยงความคิดได้

เมื่อการเรียนรู้เป็นเรื่องความสัมพันธ์ ถ้าความสัมพันธ์เปลี่ยนการเรียนรู้ก็จะเปลี่ยนไป และในทางกลับกัน ถ้าการเรียนรู้เปลี่ยนความสัมพันธ์ก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย เพื่อการรักษาความสมดุลของชุมชน ส่วนความสัมพันธ์และการเรียนรู้จะเปลี่ยนมากหรือน้อยแค่ไหนเร็วหรือช้าเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่เข้ามากระทบ

องค์กรชาวบ้านในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เป็นรูปแบบการเรียนรู้ตามหลักข้างต้น ที่มีองค์ประกอบของการเรียนรู้ในชุมชน คือ คน หมายถึง สมาชิกขององค์กร นำทรัพยากรอาจเป็นเงิน พืช สัตว์ มารวมกันและใช้ความรู้มาจัดการกับทรัพยากรเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกและชุมชน หลักสำคัญอยู่ที่การเชื่อมโยงคน ความรู้ และทรัพยากรเข้าด้วยกัน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและค่อย ๆ สะสมประสบการณ์และความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมชุมชนหรือ “วิถีชุมชน”

วิธีการเรียนรู้ของชุมชน

วิธีการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง การจัดระบบหรือการจัดการของชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ภายใต้ปรัชญาและกระบวนการที่กำหนดขึ้น

วิธีการหรือการจัดการก่อให้เกิดรูปแบบการเรียนรู้ เมื่อวิธีการหรือการจัดการเปลี่ยนไป รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนก็จะเปลี่ยนไปด้วย ดังนี้

1. องค์กรชุมชน หรือองค์กรชาวบ้าน เป็นรูปแบบหนึ่งของการเรียนรู้ที่เกิดจากการเชื่อมโยงคน ความรู้ และทรัพยากรของชุมชน องค์กรชุมชนจึงเป็นองค์การเรียนรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน เป็นการสะท้อนให้เห็นหลักเบื้องต้นของการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชน ไม่แยกออกเป็นคนละส่วนเหมือนการเรียนรู้ของระบบการศึกษาในปัจจุบัน

ภายในองค์กรชุมชนหนึ่ง ประกอบด้วยคณะกรรมการ สมาชิก และกฎระเบียบที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ระหว่างคณะกรรมการกับองค์กร เพื่อให้บุคคลต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ในส่วนของคณะกรรมการ อาจมีตำแหน่งต่าง ๆ มากมาย เช่น ประธาน รองประธาน เหนียวญิก ปฏิคม ประชาสัมพันธ์ และเลขานุการ เป็นต้น แต่ถ้าพิจารณาจากการปฏิบัติงานจริงแล้ว อาจกล่าวได้ว่า องค์กรชุมชนส่วนใหญ่มีผู้นำ (ซึ่งอาจจะเป็นคนละคนกับประธาน) และผู้ช่วยผู้นำ ซึ่งหมายถึงกรรมการในตำแหน่งต่าง ๆ คอยช่วยเหลือผู้นำ ทั้งนี้เพราะองค์กรชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมการยกย่องและให้เกียรติผู้นำยังคงเป็นหัวใจของการบริหารจัดการองค์กรแบบนี้

อาจมีข้อสงสัยว่าตำแหน่งที่องค์กรชุมชนต่าง ๆ ตั้งไว้มากมาย และมีสายบังคับบัญชาตามลำดับชั้นเหมือนอย่างองค์กรราชการ ถ้าเป็นสิ่งไม่มีประโยชน์หรือไม่สามารถแบ่งงานกับทำอย่างมีประสิทธิภาพแล้วตั้งไว้ทำไม คำตอบก็คือ การจัดตำแหน่งต่าง ๆ นั้น เป็นความต้องการของหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานราชการที่เข้าไปส่งเสริม ไม่ใช่ความต้องการของชุมชน เมื่อหน่วยงานต่าง ๆ อยากรได้แบบนี้ ชุมชนก็จัดตำแหน่งแบบนี้ไว้เพื่อติดต่อกับหน่วยราชการหรือหน่วยงานภายนอกที่มีวิธีคิดมีวิธีจัดการแบบนี้ ส่วนสมาชิกย่อมรู้ดีว่าถ้าต้องการติดต่อกับองค์กรเขาควรจะไปหาใคร ที่ไหน และเมื่อไร

องค์กรชุมชนในฐานะองค์กรเรียนรู้เพื่อการจัดการทรัพยากร มีวิธีการหรือการจัดการเรียนรู้ที่สำคัญ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก การเรียนรู้ของคณะกรรมการ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสเรียนรู้มากกว่ากลุ่มอื่นเพราะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติ มีประสบการณ์ตรง องค์กรชุมชนมีวิธีจัดการให้คณะกรรมการเหล่านี้ได้พบปะกันเป็นประจำ เช่น เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อสรุปงานและบทเรียนร่วมกัน คนเหล่านี้ได้นำข้อมูล ข้อเท็จจริง ปัญหา และผลการดำเนินงานมาแลกเปลี่ยนกันร่วมกันแก้ไขและพัฒนาองค์กรของตน นอกจากนี้คณะกรรมการยังมีโอกาสมากกว่าคนกลุ่มอื่นในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคลและองค์กรภายนอก ความต่อเนื่องของการเรียนรู้ที่เกิดจากวิธีการนี้ ช่วยให้คณะกรรมการสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นความรู้ขององค์กร แต่ละองค์กรจึงมีลักษณะเด่นเฉพาะตัว

สิ่งที่คณะกรรมการต้องเรียนรู้ ไม่เฉพาะความรู้ด้านเทคนิค หรือเรียนรู้วิธีการจัดการเงิน ผลผลิตอย่างไรเท่านั้น สิ่งสำคัญคือ การเรียนรู้ด้านคุณธรรม คุณค่า และสังคมวัฒนธรรมชุมชน เพื่อเชื่อมโยงองค์กรให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไม่แปลกแยกจากชุมชน

ประการที่สอง การเรียนรู้ของสมาชิก สมาชิกเป็นคนส่วนใหญ่ขององค์กร ติดต่อสัมพันธ์กับองค์กรผ่านกิจกรรม และเรียนรู้จากกิจกรรมเหล่านั้น เช่น สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ต้องร่วมกิจกรรมของกลุ่มตั้งแต่ฝากเงิน กู้เงิน ส่งคืนเงินกู้ รับเงินปันผลและสวัสดิการ เป็นต้น ในทุกขั้นตอนของกิจกรรมสมาชิกจะได้เรียนรู้จากคณะกรรมการ กฏระเบียบ และระหว่างสมาชิกด้วยกันผ่านประสบการณ์ที่แต่ละคนได้รับจากองค์กร

ในหลายกรณีพบว่า สมาชิกสามารถเรียนรู้การบริหารจัดการองค์กร และ/หรือ การจัดการทรัพยากรได้ดี มีความรู้ ความคิดแหลมคม ชัดเจน คนเหล่านี้ก็อาจได้รับการ คัดเลือกให้เข้าไปเป็นคณะกรรมการบริหารองค์กรต่อไป นี่คือการสร้างคนรุ่นใหม่หรือผู้นำ รุ่นใหม่ขององค์กร นี่คือการสร้างความแตกต่างระหว่างองค์กรชุมชนกับองค์กรธุรกิจ ซึ่งแยกผู้บริหาร และลูกค้ายออกจากกันอย่างชัดเจน และไม่มีช่องทางใดให้ลูกค้ายก้าวสู่ระดับบริหาร

การเรียนรู้ของชุมชนในรูปองค์กรดังกล่าวนี้ เป็นวิธีการหรือการจัดการแบบหนึ่ง ที่แทบทุกชุมชนนำมาใช้ และแพร่หลายมากในช่วง 20 ปีมานี้ ที่น่าสังเกตคือ ชุมชนจำนวน หนึ่งได้พัฒนาวิธีการนี้ให้ก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง โดยชุมชนได้วิเคราะห์โอกาสในการเรียนรู้ของคน ทั้งหมดในองค์กร และเห็นว่าคณะกรรมการจะได้รับโอกาสนี้มากกว่าสมาชิก เพราะเป็นกลุ่ม คนที่รับผิดชอบองค์กรโดยตรง มีข้อมูลและข้อเท็จจริงมากกว่าคนอื่น จึงต้องเรียนรู้มากกว่า และเข้มข้นกว่าชุมชนที่มีฐานคิดแบบนี้จึงพยายามตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนของตนให้ มากที่สุด หรือแยกย่อยองค์กรให้เล็กลงและกระจายอยู่เต็มพื้นที่ เพราะเชื่อว่าถ้าองค์กรหนึ่ง มีคณะกรรมการ 10 คน การตั้งองค์กรเพิ่มขึ้นก็จะทำให้มีคณะกรรมการเพิ่มขึ้นด้วย เช่น ถ้ามี 3 องค์กรต่อชุมชน คนที่จะเรียนรู้และพัฒนาอย่างรวดเร็วก็จะมีถึง 30 คน ดีกว่ามี องค์กรเดียวเพราะโอกาสที่คนจะได้เรียนรู้มีเพียง 10 คนเท่านั้น การเรียนรู้ให้แก่องค์กรที่มีอยู่ เพียงฝ่ายเดียวได้อีกต่อไป เพราะองค์กรชุมชนส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ดังนั้น วิธีการหรือการจัดการเรียนรู้ใหม่ในรูปคณะทำงานที่ประกอบด้วยตัวแทนของทุกองค์กร กลุ่มอาชีพ ผู้รู้ และผู้นำในชุมชน ตลอดจนหน่วยงานและองค์กรปกครองในท้องถิ่น จะทำให้เกิดการเรียนรู้รอบด้าน เรียนในสิ่งที่ต้องรู้และเรียนในสิ่งที่ควรรู้

2. คณะทำงานแผนแม่บทชุมชน เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดจากวิธีการหรือ การจัดการใหม่ตามที่กล่าวข้างต้น ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการจัดการเรียนรู้แบบนี้เป็นสิ่งที่ มีและเกิดขึ้นในพื้นที่หลายร้อยตำบลทั่วประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มที่เรียกตัวเองว่าเครือข่าย ภูมิปัญญาไท คณะทำงานฯ ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากส่วนต่าง ๆ มีการจัดระบบภายใน กำหนดบทบาทและภารกิจของคณะทำงานแต่ละระดับไว้อย่างชัดเจน เช่น ระดับตำบล และ ระดับหมู่บ้าน เป็นต้น เพื่อให้ระบบและภารกิจบทบาทเหล่านี้เชื่อมโยงกับคนทั้งหมดในชุมชน อันจะนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ที่เป็นการเรียนรู้แบบใหม่ ต่างจากแบบเดิมที่ ก่อนข้างจำกัดอยู่ในแวดวงของสมาชิกองค์กรเป็นหลัก ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกต้องอยู่นอกวง

คณะทำงานฯ ได้วางระบบหรือการจัดการหลายทาง เพื่อให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างกว้างขวางและทั่วถึงทั้งชุมชน ระบบที่สำคัญมีดังนี้

- 1) ระบบเก็บและสำรวจข้อมูล ข้อเท็จจริงของชุมชน
- 2) ระบบวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งข้อมูลเกี่ยวกับตัวเองและโลกภายนอก
- 3) ระบบวิเคราะห์แผนแม่บทชุมชน บนพื้นฐานข้อมูลตัวเลข และข้อเท็จจริงของชุมชน
- 4) ระบบประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน
- 5) ระบบปฏิบัติการ หรือการนำแผนที่ได้ไปสู่การปฏิบัติ

ผลจากการวางระบบหรือการจัดการเหล่านี้ ทำให้ชุมชนจำนวนมากได้รู้จักตัวเอง และรู้จักโลกมากขึ้น โดยการเรียนรู้จากข้อมูล ตัวเลข ข้อเท็จจริงของตนเอง และสามารถวิเคราะห์หาทิศทางของตนในอนาคต

3. เวที หรือเวทีชาวบ้าน เป็นรูปแบบการเรียนรู้อีกแบบหนึ่งที่เกิดจากการจัดการของชุมชน และเป็นรูปแบบที่ได้รับการนำเสนอผ่านสื่อมวลชนมากที่สุด ทำให้การเรียนรู้แบบนี้ของชุมชนเป็นที่รู้จักแพร่หลาย

โดยทั่วไป เวทีชาวบ้านเป็นคำรวม ๆ ที่สื่อให้เห็นการรวมตัวของคนเพื่อระดมความคิดเห็นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ถ้าพิจารณาอย่างรอบคอบและลงลึกในเนื้อหาแล้ว อาจมองและแยกเวทีชาวบ้านได้ 3 แบบ ดังนี้

1) เวทีชาวบ้านแบบมีส่วนร่วม เน้นให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะกว้าง ๆ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้คนจำนวนมากและหลากหลายทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ชาย - หญิง ได้มีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน เวทีแบบนี้พบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ และบางครั้งเวทีแบบนี้ได้กลายเป็นข้อบังคับของหน่วยงานราชการให้ทุกชุมชนต้องนำมาใช้ในงานพัฒนา และการเสนอของบประมาณต่อรัฐบาล

2) เวทีชาวบ้านเน้นการเรียนรู้ เวทีแบบนี้จะมีขนาดเล็กหรือจำนวนผู้เข้าร่วมน้อยกว่าเวทีแรก เพราะผู้เข้าร่วมต้องมีความรู้ ข้อมูลและข้อเท็จจริงในเรื่องที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เวทีแบบนี้จึงใช้ข้อมูลเชิงลึก มีลักษณะเชิงเทคนิคค่อนข้างมาก เช่น การบริหารจัดการองค์กร การผลิตและการตลาด เป็นต้น คำถามที่ใช้ในเวทีประเภทนี้มีลักษณะเจาะจงมากกว่าคำถามในเวทีประเภทแรกและจะเป็นเวทีระดับผู้นำ

3) **เวทีชาวบ้านแบบประชาสังคม** เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการกำหนดทิศทางหรืออนาคตของตนเอง เช่น กำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น เป็นเวทีที่เน้นความเข้มแข็งของสังคมพลเมือง ผลักดันให้ภาคพลเมืองก้าวขึ้นไปมีส่วนร่วมร่วมกับภาครัฐและภาคทุน ในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรหรือกำหนดทิศทางในการพัฒนา คำถามหรือประเด็นในเวทีแบบนี้จึงไม่ใช่เพียงเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ไม่ใช่เทคนิคแต่ต้องร่วมกันกำหนดทิศทาง ลงมือปฏิบัติ และนำผลที่ได้ไปผลักดันเชิงนโยบาย แต่เกิดขึ้นค่อนข้างน้อยและเป็นการขึ้นมาจากภาครัฐมากกว่า

พัฒนาการด้านการเรียนรู้ของชุมชนในช่วงที่ผ่านมา เวทีชาวบ้านยังคงได้รับความสำคัญในฐานะการจัดการแบบหนึ่ง และเวทีทั้งสามแบบนี้ถูกชุมชนนำมาใช้อย่างเหมาะสม เช่น นำเวทีเรียนรู้มาใช้ในการเก็บสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูล นำเวทีแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการประชาพิจารณ์ และนำเวทีประชาสังคมมาใช้ในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ เป็นต้น หากนำเวทีชาวบ้านมาใช้ถูกตามประเด็น ตรงตามวัตถุประสงค์แล้ว การเรียนรู้แบบนี้จะมีประสิทธิภาพและชุมชนจะได้ประโยชน์ ตรงข้ามถ้าชุมชนจัดเวทีตามระบบสั่งการ หวังเพียงเพื่อให้ได้งบประมาณ เวทีเหล่านี้ก็จะไม่มีประโยชน์ต่อคนและชุมชน

เครื่องมือเรียนรู้ของชุมชน

พัฒนาการด้านการเรียนรู้ของชุมชนทั้งในด้านปรัชญา กระบวนการ และวิธีการ ตามที่กล่าวข้างต้น ได้ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนเครื่องมือเพื่อใช้ในการเรียนรู้ของชุมชนให้สอดคล้องกับสถานการณ์และมีประสิทธิภาพมากขึ้น

แม้ว่าการเรียนรู้ของชุมชนจะต่างจากการศึกษาในระบบอื่นอยู่บ้าง ตรงที่ชุมชนเรียนรู้จากการปฏิบัติ จากสถานการณ์จริงในชีวิต แต่สิ่งที่เหมือนกัน คือการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูลของตนเอง ซึ่งไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใดสามารถรวบรวมข้อมูลประเภทนี้ให้ชุมชนได้อย่างครบถ้วน ชุมชนจึงต้องสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บและรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ให้มากที่สุด ด้วยเหตุนี้ เครื่องมือเรียนรู้ของชุมชน จึงหมายถึง วิธีการอุปกรณ์ รวมทั้งสิ่งอื่น ๆ ที่จะทำให้ชุมชนได้มาซึ่งข้อมูลสำหรับพัฒนาตนเอง

เมื่อหันมาพิจารณาการเรียนรู้ของชุมชนตลอดช่วงพัฒนาการที่ผ่านมา พบว่าชุมชนได้นำเครื่องมือหลายอย่างมาใช้ในการเรียนรู้ตนเองและโลกภายนอกตลอดเวลา เครื่องมือสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

1. **บันทึก** ปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้ของชุมชนเริ่มต้นจากกิจกรรมง่าย ๆ ที่ไม่ซับซ้อน และสอดคล้องกับความต้องการของตนเอง เช่น การออมทรัพย์ การแปรรูปผลผลิต และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นต้น การปฏิบัติงานตามเนื้อหาของกิจกรรมรวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจะถูกบันทึกไว้ ทั้งในรูปของลายลักษณ์อักษรและความทรงจำ ซึ่งจะกลายเป็นข้อมูลที่มีค่าต่อการเรียนรู้ของชุมชนในขณะนั้นและในช่วงเวลาต่อมา

ข้อมูลที่พบในบันทึกทั้งสองแบบนี้ มักประกอบด้วยรายละเอียดของกิจกรรม เช่น ประวัติการก่อตั้ง คณะกรรมการ ระเบียบข้อบังคับ สมาชิกภาพ และผลการดำเนินงาน เช่น จำนวนสมาชิก เงินและทุนประเภทอื่น ๆ การแบ่งปันผลกำไร หรือการกระจายผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกและชุมชน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการทำงาน หลายชุมชนได้บ่งบอกเหตุการณ์และความสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรภายนอกไว้ด้วย

ข้อมูลที่ถูกบันทึกไว้นี้ชุมชนได้นำมาใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นความรู้ใช้แก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง

คณะกรรมการจัดทำแผนแม่บทชุมชนซึ่งเป็นวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้นำข้อมูลจากบันทึกครัวเรือนเหล่านี้มาประมวลภาพของชุมชน ซึ่งเป็นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การจัดทำแผนงานโครงการที่จะช่วยให้ชุมชนผลิตและแปรรูปเพื่อลดรายจ่าย และสร้างกระแสการไหลเวียนของเงินทุนในพื้นที่ของตน

2. **แบบสำรวจและแบบสอบถาม** เป็นเครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่ชุมชนนำมาใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ของตนเอง เป็นเครื่องมือที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านทั่วไปคุ้นเคย และมีประสบการณ์ในการใช้เครื่องมือแบบนี้ร่วมกับหน่วยงานรัฐและเอกชนมาก่อน

หลักสำคัญในการนำแบบสำรวจและแบบสอบถามมาใช้ คือชุมชนเป็นผู้กำหนดเนื้อหาหรือประเด็นที่ต้องการ และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจ แก้ไข และพัฒนาชุมชนของตน หากจะเปรียบเทียบกับแบบสำรวจหรือแบบสอบถามที่ชุมชนเคยร่วมกับบุคคลและองค์กรภายนอก ก็จะเป็นความแตกต่างในประเด็นนี้ เพราะแบบสำรวจหรือแบบสอบถามที่ลงสู่ชุมชนก่อนหน้านี้นี้ถูกกำหนดเนื้อหาที่ต้องการหรือประเด็นคำถามโดยบุคคลหรือองค์กรภายนอก และบุคคลหรือองค์กรภายนอกจะนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์นอกชุมชน ชุมชนไม่มีโอกาสเรียนรู้จากชุมชนของตนเอง และแทบจะไม่ได้ประโยชน์จากแบบสำรวจหรือแบบสอบถามในช่วงที่ผ่านมา

นับจากช่วงวิกฤตเศรษฐกิจเป็นต้นมา ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังจำนวนมากที่สร้างกระบวนการเรียนรู้และจัดทำแผนแม่บทชุมชน ได้นำแบบสำรวจและแบบสอบถามตามหลักข้างต้นมาใช้ โดยมีเนื้อหาและประเด็นต่าง ๆ จำนวนมากที่ชุมชนอยากรู้ อยากเห็น ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเอง เช่น แบบสอบถามเรื่องราวรายได้ ที่มาของรายได้ หนี้สินและแหล่งเงินทุน แบบสำรวจทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน องค์กรชุมชน ผู้รู้ และความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน เป็นต้น

ชุมชนนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและแบบสอบถามมาใช้ในการจัดทำแผนและโครงการพัฒนาตนเอง เช่น นำข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้และภูมิปัญญาที่มีมาจัดทำโครงการวิสาหกิจชุมชน แปรรูปหรือสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มรายได้ และทดแทนการซื้อหาจากภายนอก เป็นต้น

3. การศึกษาดูงาน เป็นเครื่องมือที่ชุมชนใช้เรียนรู้โลกภายนอก เรียนรู้เพื่อนบ้าน เพื่อนำสิ่งที่ได้มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับตนเอง

การศึกษาดูงาน เป็นเครื่องมือที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน นิยมใช้ในงานพัฒนาชุมชนทั้งเมืองและชนบทในช่วง 20 กว่าปีมานี้ และยังคงเป็นที่นิยมในปัจจุบัน ในส่วนของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนมักใช้การศึกษาดูงานเป็นเครื่องมือให้ชุมชนเกิดความคิดริเริ่มในการพัฒนาตนเองหรือพัฒนากิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการอยู่ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาดูงานจะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น การเตรียมการ เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นหรือข้อมูลทั่วไปของชุมชน จุดเด่นหรือประสบการณ์เด่นของชุมชน และเตรียมคำถามที่เหมาะสมกับชุมชนที่จะไปศึกษาดูงาน การจัดการในระหว่างศึกษาดูงานมีวิธีการอย่างไร มีใครเป็นที่เล็งเป็นผู้สรุปเชื่อมโยงประสบการณ์ระหว่างผู้ศึกษาดูงานและชุมชนที่ถูกศึกษา และข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาดูงานในแต่ละครั้งซึ่งต้องสรุปให้ตรงประเด็น

การเรียนรู้ของชุมชนในปัจจุบัน โดยเฉพาะกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน การศึกษาดูงานยังคงได้รับความสนใจจากชุมชนในฐานะเครื่องมือการเรียนรู้ แต่วัตถุประสงค์ของการศึกษาดูงานได้รับการปรับเปลี่ยนไปบางส่วน ที่สำคัญคือ การศึกษาดูงานถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างและปรับระบบคิด การบริหารจัดการ และกำหนดบทบาทของชุมชน ไม่ใช่เพียงเพื่อให้เกิดความคิดริเริ่มหรือพัฒนากิจกรรมโดยใช้ความรู้หรือเทคนิคที่ได้จากการศึกษาดูงาน

การศึกษาดูงานในความหมายนี้ จึงให้ความสำคัญกับการจัดการเป็นพิเศษ กล่าวคือการเตรียมการประชุม ระยะเวลาที่เหมาะสมที่ดูงานแล้วจะเกิดการเรียนรู้ ไม่ใช่เลียนแบบ การวิเคราะห์และสรุปผลการดูงาน ตลอดจนการนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับตนเอง และเพื่อให้การศึกษาดูงานมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า ชุมชนจึงสมมติให้มีชุมชนต้นแบบ ในด้านต่าง ๆ ขึ้น เช่น ด้านการจัดการทุน สวัสดิการ วิสาหกิจชุมชน สุขภาพ พื้นบ้าน และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และศึกษาชุมชนเหล่านี้อย่างจริงจัง ใช้เวลามาก แต่พื้นที่น้อย ลงรายละเอียดได้มาก และเรียนรู้จริง คือรู้สิ่งที่เป็นแก่นสาร

4. การฝึกอบรม เป็นเครื่องมือเรียนรู้ที่ให้ข้อมูลเชิงลึกหรือเทคนิคเฉพาะด้านในเรื่องใดเรื่องหนึ่งทั้งในด้านการผลิต แปรรูป และบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น

เดิมทีการฝึกอบรมเป็นเครื่องมือที่หน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนนำไปใช้กับชุมชน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในระบบส่งเสริมและพัฒนาชนบท อย่างไรก็ตามการใช้เครื่องมือประเภทนี้ผู้ใช้หรือผู้จัดการฝึกอบรมมีบทบาทสูงในการกำหนดเนื้อหาหรือประเด็น และวิธีการ ซึ่งมักเป็นไปตามนโยบายที่แต่ละองค์กรสั่งการลงไป การจัดการในลักษณะนี้จะก่อให้เกิดการรับรู้มากกว่าการเรียนรู้ในหมู่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม และหลายครั้งพบว่าการฝึกอบรมไม่ประสบผลสำเร็จเพราะเนื้อหาหรือประเด็นไม่ใช่สิ่งที่ชุมชนต้องการเรียนหรือต้องการทำ

การเปลี่ยนแปลงแนวคิดการทำงานพัฒนาชนบทในช่วงหลัง ที่เน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของงานพัฒนา การฝึกอบรมเริ่มเป็นเครื่องมือของชุมชน ชุมชนเป็นผู้กำหนดเนื้อหาหรือประเด็นและวิธีการ ตลอดจนช่วงเวลาที่เหมาะสมในการจัดกิจกรรมนี้ การฝึกอบรมจึงกลายเป็นเครื่องมือเรียนรู้ของชุมชนตามปรัชญา เรียนในสิ่งที่ต้องการทำ และทำในสิ่งที่ต้องการเรียน

ในช่วง 4 - 5 ปีที่ผ่านมา ชุมชนมีความต้องการที่จะเรียนรู้มากขึ้น กว้างและครอบคลุมกว่าเดิม ปรัชญาใหม่ คือ “เรียนในสิ่งที่ต้องการรู้ และเรียนในสิ่งที่ควรรู้” การฝึกอบรมก็ยิ่งมีความจำเป็นมากขึ้น และมีวิธีการหลากหลายขึ้น ไม่เพียงเท่านั้น เนื้อหาหรือประเด็นในการฝึกอบรมก็ได้พัฒนาขึ้นด้วย การฝึกอบรมไม่จำกัดอยู่ที่เทคนิคการผลิตเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงเทคนิคการเรียนรู้ เช่น ฝึกอบรมการจัดทำแผนแม่บทชุมชน การทำแผนที่ทางความคิด และค้นหาอนาคต

นอกจากเครื่องมือการเรียนรู้ที่กล่าวมาแล้ว ปัจจุบันยังมีเครื่องมืออื่น ๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะเครื่องมือที่ผ่านมาจากองค์กรเอกชน ทำให้ชุมชนมีโอกาสมากขึ้นในการนำมาใช้ เพียงแต่ต้องรู้จักและเข้าใจธรรมชาติของเครื่องมือแต่ละชนิด ไม่ติดยึดเทคนิคหรือเล่นตามกระแส

วิธีการหรือการจัดการเรียนรู้ของแผนแม่บทชุมชนจึงมุ่งเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมตามความถนัด ความสามารถของตน เช่น คนที่มีความคล่องตัวเก่งในการประสานงานจะมีบทบาทในคณะกรรมการทำแผนในแต่ละระดับ ผู้รู้เฉพาะเรื่อง ผู้อาวุโสของชุมชนจะมีบทบาทในการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของชุมชนในเวทีระดับหมู่บ้าน ชาวบ้านทั่วไปนอกจากจะให้ข้อมูลที่เป็นจริงแล้วก็จะมีส่วนร่วมในโครงการและการพัฒนาที่จะเกิดตามมาภายหลังจากการทำแผนฯ สิ้นสุดลง ด้วยวิธีการจัดการแบบนี้ ทำให้การเรียนรู้ของชุมชนง่าย ใช้เวลาน้อย และตรงต่อความต้องการ

การเรียนรู้แบบใหม่ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง พบว่าในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง 9 อำเภอ ทำแผนแม่บทชุมชน ตามโครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนแม่บทชุมชน โดยมีหน่วยงานและองค์กรสนับสนุน ได้แก่ สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน เครือข่ายภูมิปัญญาไทย และสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม มีจำนวนอำเภอและตำบลที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1. อำเภอปากพนัง ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ดังนี้

1.1 ตำบลคลองน้อย	1.7 ตำบลบ้านเทิง
1.2 ตำบลปากพนังฝั่งตะวันตก	1.8 ตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก
1.3 ตำบลบ้านใหม่	1.9 ตำบลแหลมตะลุมพุก
1.4 ตำบลขนานขนาด	1.10 ตำบลหูล่อง
1.5 ตำบลบางตะพง	1.11 ตำบลคลองกระบือ
1.6 ตำบลบางศาลา	

2. อำเภอชะอวด ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ดังนี้

2.1 ตำบลบ้านตูน	2.6 ตำบลวังอ่าง
2.2 ตำบลควนหนองหงษ์	2.7 ตำบลเกาะขัน
2.3 ตำบลชะอวด	2.8 ตำบลนางหลง

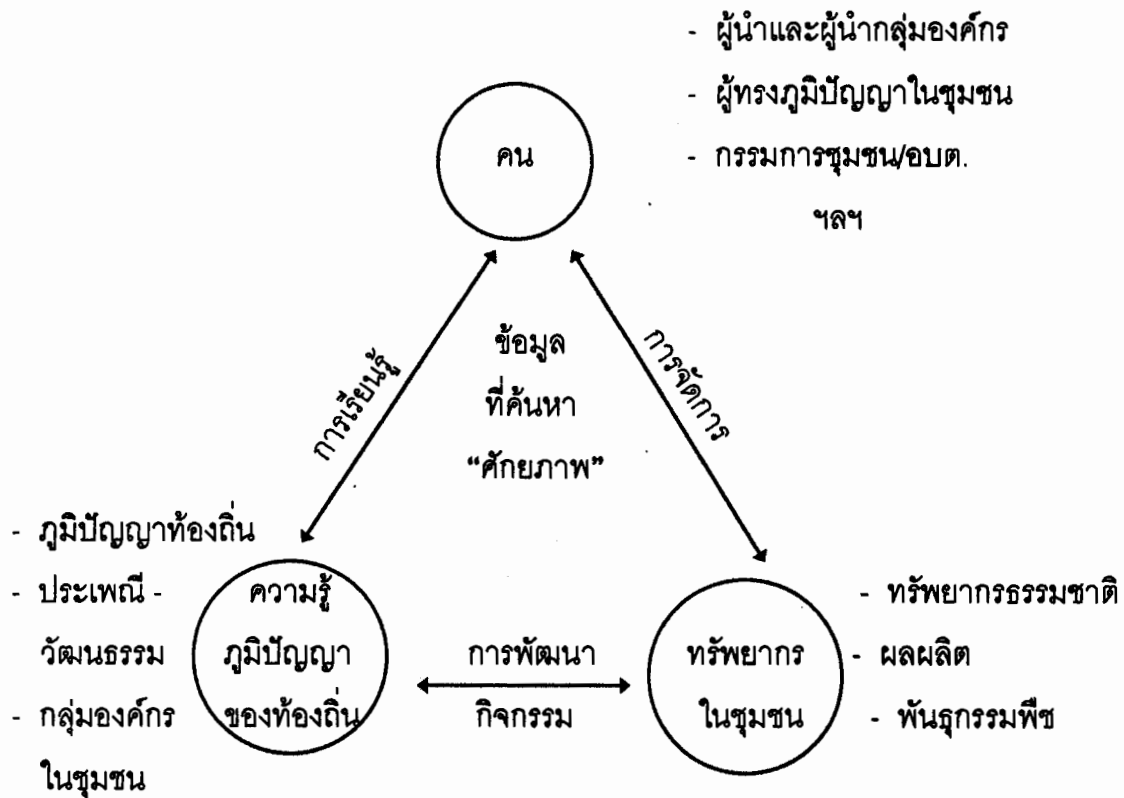
2.4 ตำบลเขาพระทอง	2.9 ตำบลเคิ่ง
2.5 ตำบลท่าเสม็ด	2.10 ตำบลขอนแก่น
3. อำเภอหัวไทร ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ดังนี้
3.1 ตำบลท่าชอม	3.6 ตำบลหน้าสะตน
3.2 ตำบลทรายขาว	3.7 ตำบลรามแก้ว
3.3 ตำบลบ้านราม	3.8 ตำบลเขาพังไกร
3.4 ตำบลบางนบ	3.9 ตำบลแหลม
3.5 ตำบลเกาะเพชร	
4. อำเภอเชียรใหญ่ ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ดังนี้
4.1 ตำบลท่าขนาน	4.5 ตำบลไสหมาก
4.2 ตำบลบ้านกลาง	4.6 ตำบลเขาพระบาท
4.3 ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว	4.7 ตำบลการะเกด
4.4 ตำบลเชียรใหญ่	4.8 ตำบลทองคำเจ๊ก
5. อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ดังนี้
5.1 ตำบลสวนหลวง	5.3 ตำบลเชียรเขา
5.2 ตำบลดอนตรอ	5.4 ตำบลทางพูน
6. อำเภอลานสกา ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ ดังนี้
6.1 ตำบลเขาแก้ว	6.4 ตำบลกำโลน
6.2 ตำบลลานสกา	6.5 ตำบลขุนทะเล
6.3 ตำบลท่าดี	
7. อำเภอจุฬาภรณ์ ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ดังนี้
7.1 ตำบลทุ่งโพธิ์	
8. อำเภอบางขัน ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ดังนี้
8.1 ตำบลวังหิน	8.2 ตำบลบางขัน
9. อำเภอพระพรหม ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ในพื้นที่ดังนี้
9.1 ตำบลท้ายสำเภา	9.2 ตำบลนาสาร

10. อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ที่มีพื้นที่บางส่วนใน
ลุ่มน้ำปากพนัง ดังนี้

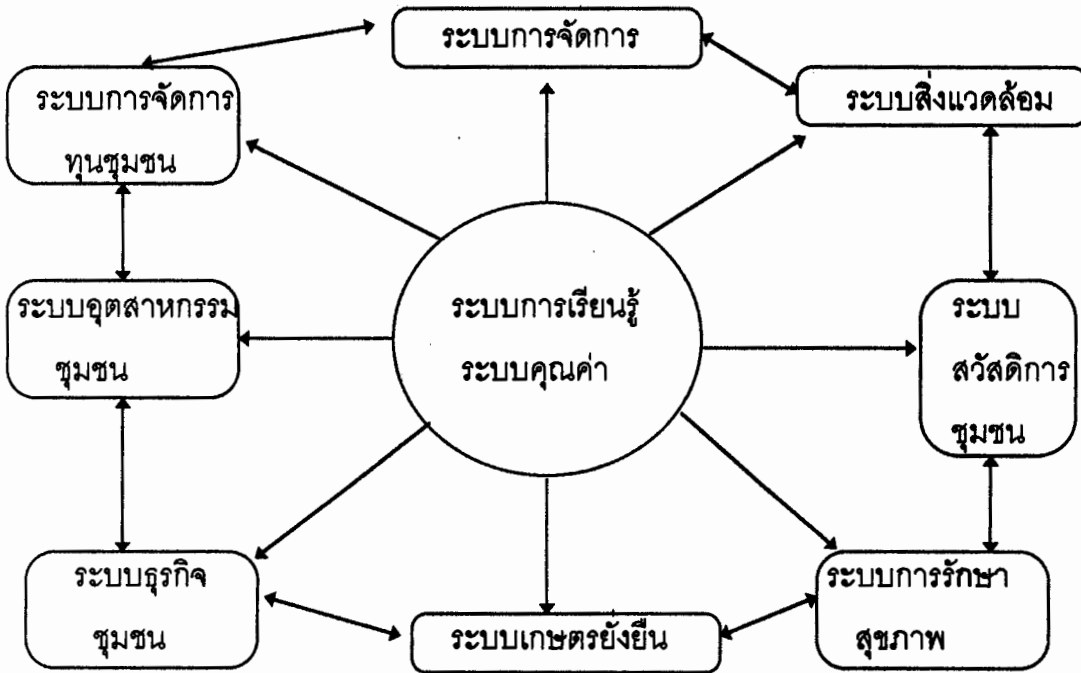
- 10.1 ตำบลบางจาก
- 10.2 ตำบลท่าซักซึก
- 10.3 ตำบลโพธิ์เสด็จ

แผนภูมิ สรุปกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้านและชุมชน

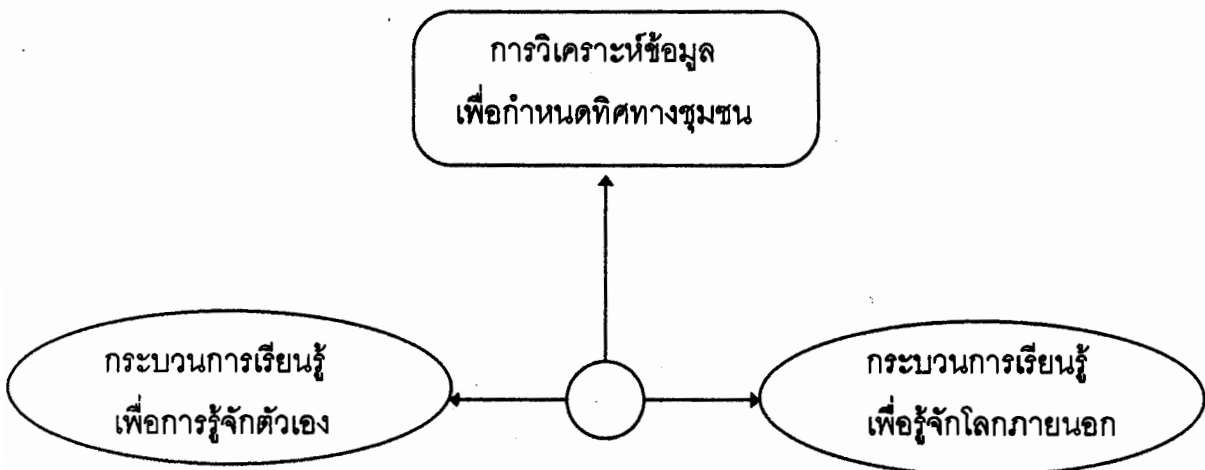
1. กระบวนการเรียนรู้เพื่อการรู้จักตัวเอง

2. กระบวนการเรียนรู้โลกภายนอกหรือรู้จักเพื่อน

3. การวิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดทิศทางชุมชน (แผน)

การเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการแบบนี้ไม่ทำให้ชุมชนที่ผ่านการเรียนรู้มีความสามารถหรือประสบความสำเร็จได้ไม่เท่ากัน แต่ในชุมชนมีปัจจัยข้อจำกัดมากมายที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้และที่สำคัญความต่อเนื่องของการเรียนรู้ ตลอดจนการปรับความคิดของผู้คนหรือองค์กรได้มากน้อยเพียงใด แต่เชื่อว่าการเรียนรู้สามารถเป็นพื้นฐานในการนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนได้ เพราะทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ระบบการจัดการและการแก้ปัญหาหลากหลายทางเลือก ในการนำไปสู่การพัฒนาเพียงแต่ว่าชุมชนและองค์กรในชุมชนจะมีทางเลือกแบบใดจากหลาย ๆ ทางเลือก ที่สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชุมชน

บทที่ 4

โครงสร้างในการบริการจัดการ แนวทางในการพัฒนา องค์กรและเครือข่าย และการปรับใช้วัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

องค์กรชาวบ้านหรือองค์กรชุมชนหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยบุคคลที่ทำหน้าที่เป็น คณะกรรมการ สมาชิก และกฎระเบียบที่วาดด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ระหว่าง คณะกรรมการขององค์กร เพื่อให้บุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสันติสุข และ องค์กรต่าง ๆ จะมีการกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการตามแนวคิด แนวปฏิบัติ และเชื่อมโยง ระหว่างองค์กรอื่น ๆ เพื่อเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการขององค์กร ตลอดจนการรู้จัก ปรับใช้วัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

โครงสร้างในการบริหารจัดการขององค์กรชาวบ้าน

ความพยายามของรัฐในการผลักดันนโยบายการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ชุมชน ต้องรับสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาอย่างรวดเร็ว ช่วงเวลาไม่กี่สิบปีจากนั้นมาความสัมพันธ์แบบเดิมของ ชุมชนได้ถูกทำลายลงไปมาก

ในช่วงยี่สิบกว่าปีมานี้ ชุมชนได้ปรับตัวครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่งเมื่อพบว่าความสัมพันธ์ ใหม่กับภายนอกทำให้ตนเสียเปรียบ การรวมกลุ่มเพื่อสร้างองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน จึงเกิดขึ้นเพื่อจัดการความสัมพันธ์ใหม่ การจัดการทรัพยากรใหม่ และการสร้างระบบ เศรษฐกิจใหม่ที่จะทำให้ชุมชนอยู่รอดและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนทั้งมวลในชุมชน

การรวมกลุ่มหรือสร้างองค์กรแบบนี้ไม่ใช่สิ่งใหม่ ชุมชนในอดีตมีการจัดการใน ลักษณะเช่นนี้มาก่อน ไม่ว่าจะจัดการน้ำขององค์กรที่มีการจัดการน้ำด้วยการทำเหมือง ทำนบกั้นน้ำ การลงขอ ออกปาก - กินวาน การลงแขก และการแชร์แรงงานในชุมชนชาวนา และชุมชนสวน

อย่างไรก็ตามระหว่างความเหมือนยังมีความแตกต่างอยู่บ้างระหว่างองค์กรชุมชน ในอดีตกับองค์กรชุมชนยุคใหม่ โดยเฉพาะโครงสร้างการบริหารจัดการองค์กร ซึ่งองค์กรแบบ ดั้งเดิมใช้ฐานทางสังคมวัฒนธรรมชุมชนเป็นตัวกำหนด ส่วนองค์กรชุมชนยุคใหม่มีโครงสร้าง

การบริหารจัดการซับซ้อนขึ้น มีสายบังคับบัญชา ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้และเลียนแบบมาจากองค์กรแบบราชการ หลายชุมชนค้นพบว่าโครงสร้างการบริหารจัดการแบบนี้ไม่สอดคล้องกับฐานทางสังคมวัฒนธรรม แต่จำเป็นต้องมีไว้เพื่อติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการและเป็นช่องทางที่จะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานเหล่านั้น

ข้อโต้แย้งการวิเคราะห์องค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน บนฐานคิดนี้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เพราะในช่วง 20 ปีมานี้ที่องค์กรชุมชนเกิดขึ้นและได้ถูกเปิดเผยต่อสาธารณะเป็นช่วงเดียวกันกับการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2524 - 2529) ซึ่งเน้นนโยบายการมีส่วนร่วม หน่วยงานราชการทั้งหลายจึงวางระบบงานส่งเสริมและพัฒนาให้ชุมชนทั่วประเทศจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรขึ้น

งานวิจัยนี้ไม่ได้ละเลยปัจจัยดังกล่าว แต่จุดสนใจที่นำมาวิเคราะห์ คือ ปรัชญาอุดมการณ์ ตลอดจนกระบวนการจัดการที่องค์กรชุมชนต่าง ๆ พัฒนาขึ้น อันเป็นผลจากการเรียนรู้แต่ละพื้นที่ กล่าวคือต้องการค้นหาสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ที่หน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนไม่ได้แนะนำ ส่งเสริม และเผยแพร่ในขณะนั้น และหลายกรณี สิ่งที่เกิดขึ้นนี้กลับถูกสกัดกั้น ไม่ยอมรับของหน่วยราชการในระยะเริ่มแรก ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดได้แก่ องค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นในรูปแบบหรือชื่อต่าง ๆ ที่หน่วยงานราชการต่าง ๆ ให้การส่งเสริม เพื่อให้เกษตรกรสะสมเงินคนละเล็กละน้อยร่วมกันไว้เป็นทุนในการผลิต เมื่อชุมชนดำเนินการกลับเรียนรู้มากกว่านั้น เพราะชุมชนไม่ได้มองกองทุนหรือองค์กรชุมชนแบบแยกส่วน ตรงกันข้ามกลับเชื่อมโยงองค์กรหรือกองทุนเข้ากับวิถีชีวิตคนและชุมชน องค์กรชาวบ้านจึงไม่ใช่สะสมทุนเพื่อการผลิตเท่านั้นหรือเพื่อกองทุนเพียงอย่างเดียว แต่ได้พัฒนาเป็นระบบการจัดการทุนชุมชน โดยเริ่มมีแนวคิดในการจัดระบบสวัสดิการชุมชน ซึ่งไม่อยู่ในระบบการส่งเสริมของหน่วยงานใด ๆ แต่เป็นผลจากการเรียนรู้บนพื้นฐานและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

การดำเนินงานที่มีคนเป็นองค์ประกอบเข้ามาเกี่ยวข้องมาก ๆ และที่สำคัญเป็นการทำงานเกี่ยวกับการเงิน จำเป็นต้องคำนึงถึงความโปร่งใสและ “ความสะอาด” คือ คณะกรรมการต้องจัดการให้ดำรงตนอยู่บนหลักของความสะอาดไม่คดโกง ประการที่สองต้องคำนึงถึง “ขนาด” ความพอดีในการกู้ยืมหรือการยืมไปดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อยู่บนความพอดีหรือเรียกว่าทำตามขนาดที่เหมาะสมอย่าเกินตัว ประการที่สามต้อง “สวยงาม” ในการ

ดำเนินงานคือ มีระเบียบในการดำเนินงานที่เหมาะสมและจัดโครงสร้างในการบริหารจัดการที่ดี

โครงสร้างในการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ฯ และกลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยมีโครงสร้างและองค์ประกอบภาพรวมที่ไม่แตกต่างกันขององค์กรชาวบ้านในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง สรุปได้ดังนี้

1. สมาชิก กลุ่มองค์กรชาวบ้านได้มีการกำหนดคุณสมบัติสำหรับผู้ที่ จะเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรสรุปได้ดังนี้

1.1 คุณสมบัติของสมาชิก มีการกำหนดไว้ 2 ลักษณะดังนี้

1.1.1 บุคคลทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ที่อาศัยอยู่ในภูมิลำเนาที่ตั้งองค์กรชาวบ้าน ซึ่งประเด็นนี้จะมีปลีกย่อยรายละเอียดแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับกิจกรรมในกลุ่มย่อย แต่หากเป็นกลุ่มออมทรัพย์จะเปิดกว้างรวมถึงการออมทรัพย์ให้บุตรในครอบครัวสมาชิกด้วย

1.1.2 กลุ่มอาชีพ ที่อยู่ในพื้นที่องค์กรที่มีการจัดการที่เน้นเฉพาะด้าน (กรณีเครือข่าย) นอกเหนือจากบุคคลเป้าหมายตามข้อ 1.1.1

การออกกระเป๋ยบดงกล่าวเพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มอาชีพที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จะได้พิจารณาความเหมาะสมว่าตัวเองควรอยู่ในเงื่อนไขของกิจกรรมใด เพื่อจะได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกตามความต้องการและตามความสนใจได้

1.2 ประเภทของสมาชิกและสิทธิของสมาชิก มีการกำหนดประเภทของสมาชิกและออกข้อบังคับเพื่อเปิดโอกาสให้กับบุคคล บุคลากรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อประโยชน์ในการพัฒนา และการได้รับสนับสนุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องด้วยโดยกำหนดแนวทางในการรับสมาชิกไว้ 3 ประเภท ดังนี้

1.2.1 สมาชิกประเภทสามัญ ได้แก่ บุคคลที่มีคุณสมบัติตามข้อ 1.1.1

1.2.2 สมาชิกประเภทวิสามัญ ได้แก่ บุคคลที่มีคุณสมบัติตามข้อ 1.1.2

1.2.3 สมาชิกกิตติมศักดิ์ ได้แก่ สมาชิกฝากเงินแล้วหรือร่วมกิจกรรมของกลุ่มแต่ไม่มีสิทธิในการขอกู้ สำหรับการได้รับผลประโยชน์จากกำไรจะได้สิทธิเท่ากับสมาชิกสามัญ (1.2.1) และสมาชิกวิสามัญ (1.2.2)

1.3 การสมัครเข้าเป็นสมาชิก องค์กรต่าง ๆ จะมีหลักเกณฑ์ในการรับเข้าเป็นสมาชิกโดยยึดหลักโอกาสและคุณธรรมมากกว่าที่จะเขียนข้อบังคับกีดกัน เพราะสภาพผู้คนในชุมชนทุกคนจะรู้จักกันหมด แต่อย่างไรก็ตามเพื่อการจัดการที่เป็นระบบและมีกิจการเรียนรู้ระบบการจัดการใหม่จึงต้องออกข้อบังคับ ดังนี้

1.3.1 สมัครเข้าเป็นสมาชิกด้วยตนเองหรือบุคคลในครอบครัวสมัครให้กับกรรมการขององค์กร/กลุ่ม พร้อมด้วยชำระค่าสมัครตามระเบียบ

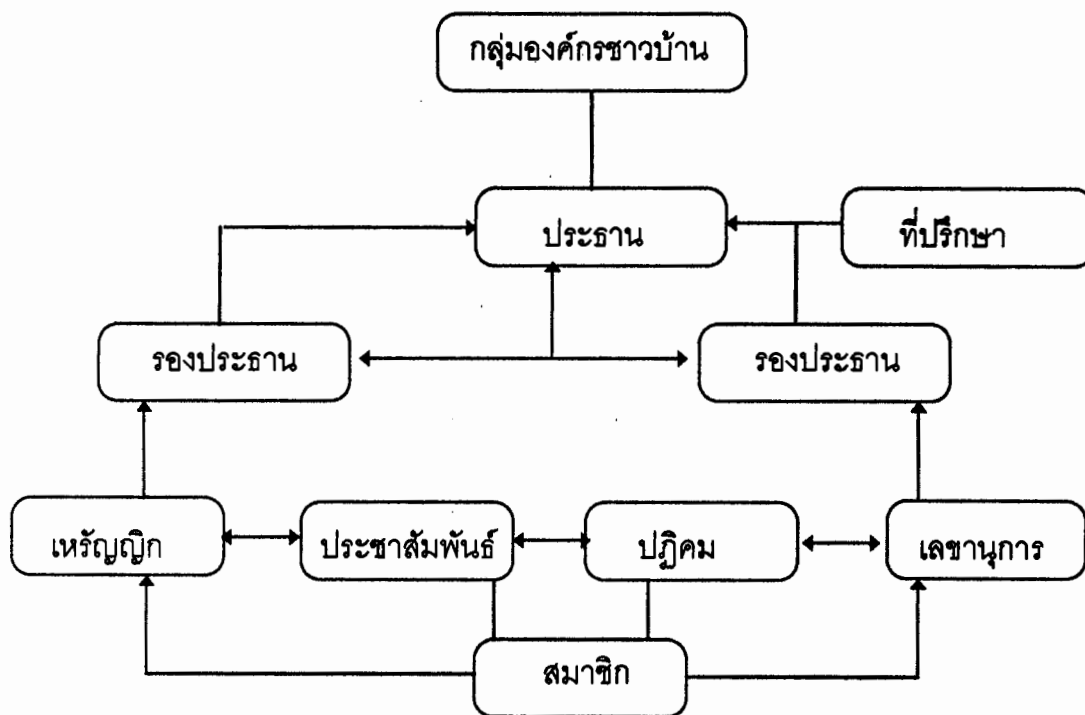
1.3.2 การสมัครเข้าเป็นสมาชิกต้องมีผู้รับรองและเมื่อสมัครเข้าเป็นสมาชิกแล้วหากลาออกหลังจากวันสมัครทางกลุ่มจะไม่คืนค่าสมัครไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น

2. คณะกรรมการดำเนินงาน กลุ่มองค์กรชาวบ้านและกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาในชุมชน จะมีคณะกรรมการดำเนินงานเพื่อร่วมกันปฏิบัติงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ อาจจะได้มาจากการพิจารณาของสมาชิก หรือเป็นการมอบหมายกันไว้แล้วเมื่อเริ่มก่อตั้งกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามจากการวิจัยพบว่าผู้ที่ได้รับมอบความไว้วางใจเป็นคณะกรรมการบริหารจะมีหลักความศรัทธาเป็นอันดับแรก เพราะเป็นที่ไว้วางใจของสมาชิกและที่สำคัญมีศักยภาพในการประสานงาน มีคณะบุคคลประกอบด้วยดังต่อไปนี้

- 1) ประธานกรรมการบริหาร ทำหน้าที่เป็นประธานองค์กรและประธานคณะทำงานของกลุ่มองค์กร
- 2) รองประธานกรรมการบริหาร ทำหน้าที่ช่วยเหลือประธานและเป็นประธานในช่วงที่ประธานกรรมการบริหารไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่
- 3) เภรัญญิก ทำหน้าที่จัดทำบัญชีการเงินของกลุ่มองค์กร เช่น รับฝากเงิน จ่ายเงิน ใ้กู้ สรุปบัญชี ที่พร้อมให้สมาชิกตรวจสอบได้ มองดูว่าหน้าที่หนัก แต่จริง ๆ มีสมาชิกช่วยเหลือแต่คนเป็นเหรัญญิกมีศักยภาพและได้รับศรัทธาพอ ๆ กับประธานองค์กรนั้นแหละ
- 4) ผู้ช่วยเหรัญญิก ทำหน้าที่เกี่ยวกับบัญชีร่วมกับเหรัญญิก
- 5) เลขานุการองค์กร ทำหน้าที่บันทึกการประชุมและจัดเอกสารตลอดจนจัดการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้าน

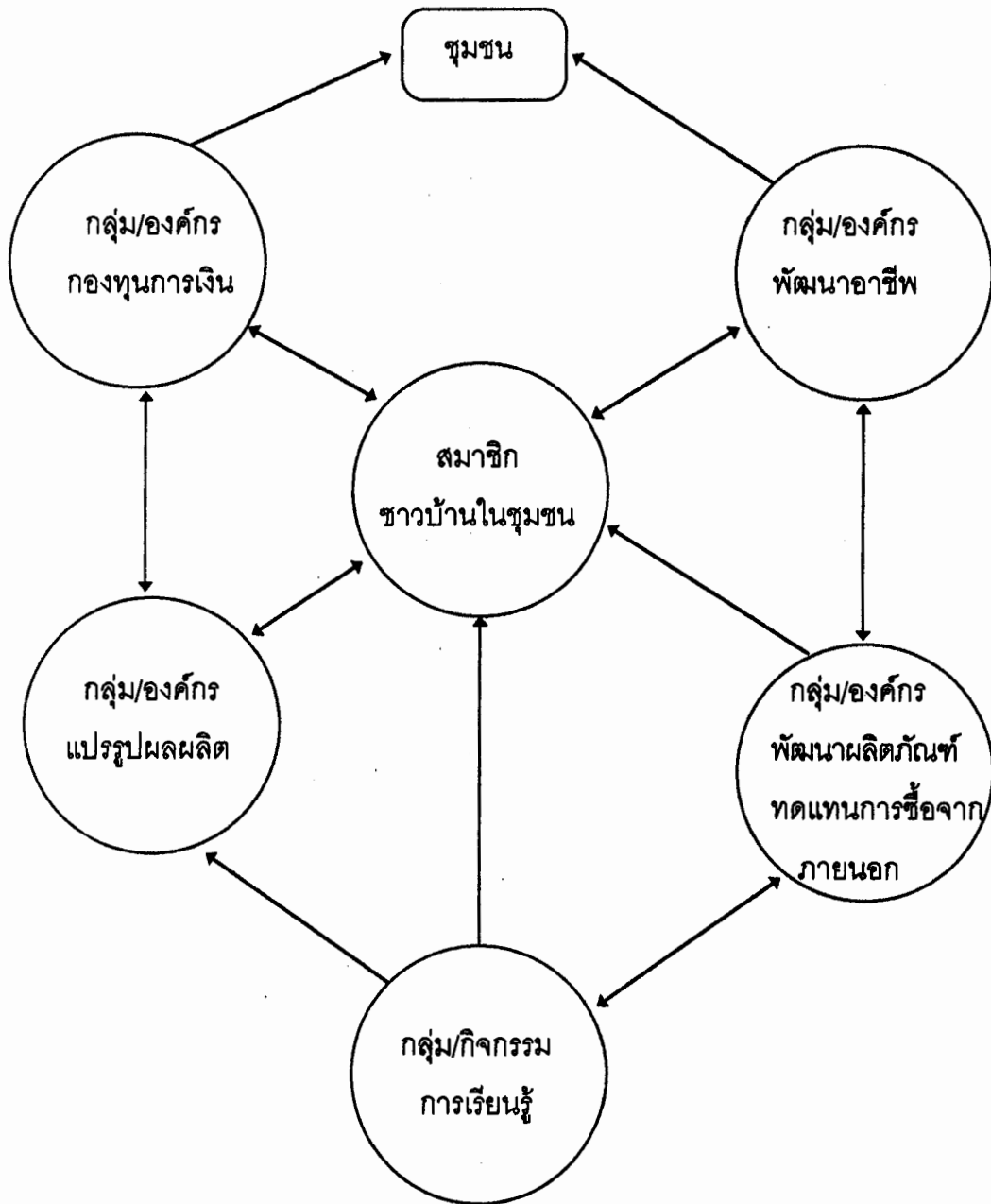
นอกจากหน้าที่ดังกล่าวบางองค์กรจะเพิ่มตำแหน่งประชาสัมพันธ์ และตำแหน่งปฏิคม (การต้อนรับ) ในกรณีที่องค์กรใหญ่ขึ้น

ในกรณีองค์กรชาวบ้านที่เป็นองค์กรจัดการเรื่องกองทุนหรือกลุ่มออมทรัพย์จะมีฝ่ายเพิ่มขึ้นอีก ได้แก่ ฝ่ายตรวจสอบซึ่งจะแยกจากฝ่ายบริหาร ฝ่ายพิจารณาเงินกู้ และฝ่ายส่งเสริม ตามกรอบที่หน่วยงานรัฐหรือองค์กรสนับสนุนกำหนดและชุมชนเห็นด้วยว่าต้องมี

รูปแบบโครงสร้างการบริหารจัดการขององค์กรชาวบ้าน

สรุป โครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรและองค์กรชาวบ้านในชุมชนที่ประกอบด้วยหลาย ๆ องค์กร แต่ทับซ้อนด้วยสมาชิกในชุมชน

โครงสร้างในการบริหารจัดการขององค์กร แสดงให้เห็นการกระจายตัวขององค์กร ชาวบ้านตามชุมชนต่าง ๆ ตามกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง เป็นโครงสร้างที่เปิดโอกาสให้ผู้ที่เป็นสมาชิกได้เข้ามีส่วนร่วมตามที่ตนเองถนัดและสนใจ ทำให้มองเห็นว่าการจัดโครงสร้างและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการที่ครอบคลุมกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนมาผูกร้อยกันโดยสมาชิกเป็นผู้เชื่อมโยงองค์กรในชุมชน เพราะสมาชิก 1 คนได้เข้าไปอยู่ในกลุ่มกิจกรรมหลาย ๆ กลุ่มในชุมชน โดยที่ชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีองค์กรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน

ข้อสังเกต

องค์กรชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในภาพรวม ยังไม่มีองค์กรใดที่ได้จัดระบบสวัสดิการให้กับสมาชิก (องค์กรกรณีศึกษา) ซึ่งหมายถึง ระบบการจัดการขององค์กรเป็นเพียงทำหน้าที่จัดการทรัพยากร ผลิตผล และการเงิน เพียงเพื่อบັນผลที่ได้กำไรจากการจัดการ แลกเปลี่ยนผลิตผล การแปรรูป แต่ยังไม่ได้จัด “สวัสดิการ” ให้กับสมาชิกโดยกันเงินบางส่วนมาเป็นกองทุน

จากผลของการเรียนรู้ตามโครงการ “ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนแม่บทชุมชน” ส่งผลให้กลุ่มองค์กรชาวบ้านที่ร่วมโครงการแผนแม่บทชุมชน ได้เรียนรู้และศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจัดการ “กองทุนชุมชน” ในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีกองทุนชุมชนในจังหวัดสงขลาเป็นต้นแบบ ทำให้แนวคิดเรื่องการจัดตั้งกองทุนชุมชน “สวัสดิการชุมชน” โดยเพิ่มและปรับข้อบังคับของกลุ่มเพื่อลดการปันผลและนำกำไรบางส่วนมาจัดเป็นกองทุนสวัสดิการ เพราะผลกระทบที่วิตกกังวลมากคือภาวะการหมุนเวียนเงินขององค์กรชาวบ้าน (กลุ่มออมทรัพย์) ในชุมชนหลายแห่งเริ่มสะดุด โดยเฉพาะการกู้ยืมเงินของสมาชิกมีอัตราลดน้อยลง (มีกองทุนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท) สมาชิกจึงไม่มั่นใจในการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านที่อาจส่งผลให้มีหนี้มากแต่ไม่มีรายได้มาส่งคืน เมื่อเป็นเช่นนี้กลุ่มองค์กรชาวบ้านต้องนำเงินที่เหลือไปฝากธนาคารพาณิชย์ที่ได้ดอกเบี้ยต่ำไม่พอปันผลให้สมาชิกจึงต้องหาวิธีการจัดการเงินในองค์กรแบบใหม่

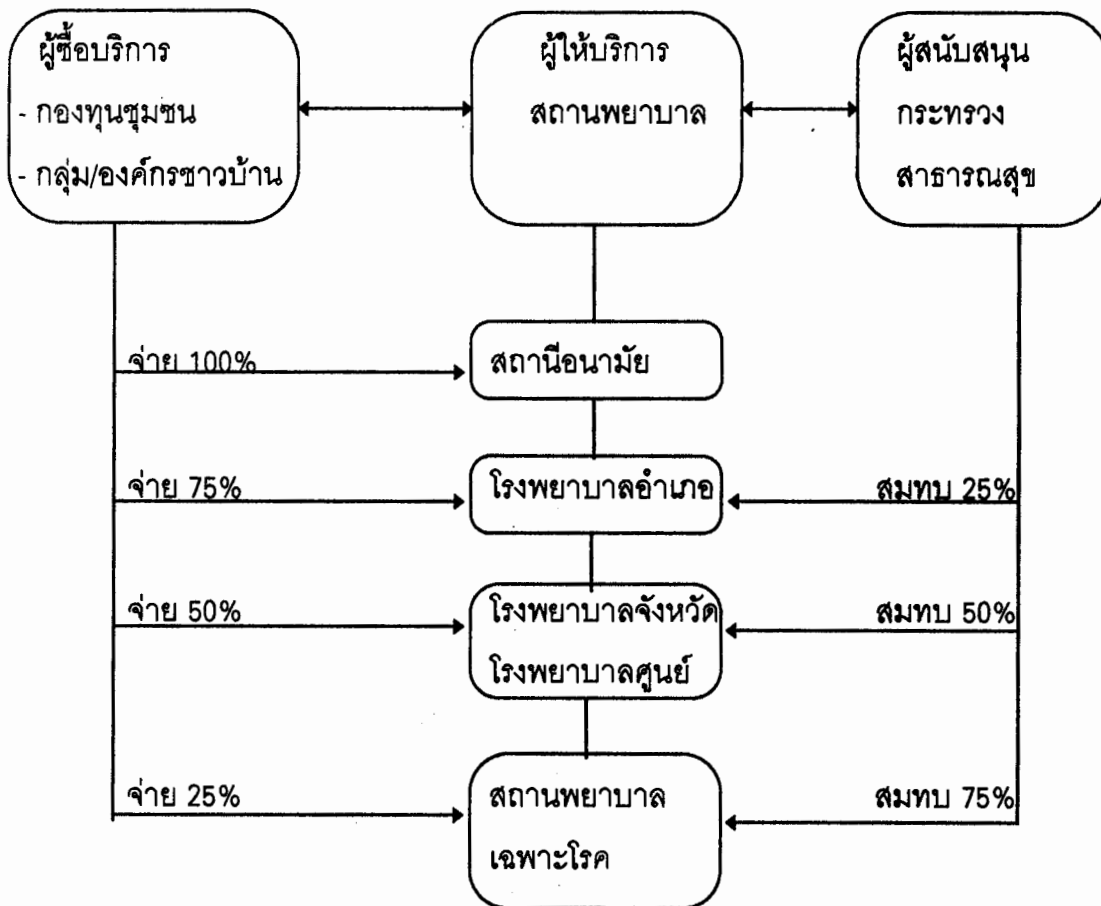
แนวคิดในการพัฒนา “กองทุนสวัสดิการชุมชน” ที่ได้ต้นแบบการเรียนรู้จากผู้นำองค์กรและเครือข่ายในจังหวัดสงขลา เช่น ครูขบ ยอดแก้ว นายอัมพร ด้วงปาน นายลภย์ หนูประดิษฐ์ และนายเคล้า แก้วเพชร และสมัครใจที่จะเรียนรู้ตลอดจนร่วมกันพัฒนารากฐานของกองทุนสวัสดิการชุมชนภายใต้องค์กรที่มีอยู่แล้ว

สำหรับการดำเนินงานในระยะแรกและผลจากการวิเคราะห์ - สังเคราะห์ข้อมูล ทำให้ได้องค์ความรู้ชุดหนึ่งของการบริหารจัดการกองทุน “สวัสดิการชุมชน” และจัดการกองทุนเพื่อสุขภาพ ที่ได้ขยายผลการเรียนรู้ให้สมาชิกได้รับทราบจนกลายเป็นแนวทางในการปฏิบัติ 2 ขั้นตอน เป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย ดังนี้

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1. ชุมชนจะดำเนินการเพื่อจัดตั้ง “กองทุนสวัสดิการ” ที่อยู่ภายใต้องค์กรชาวบ้าน ที่มีการจัดการเงินทุนในรูปของกลุ่มออมทรัพย์ฯ และองค์กรพัฒนาอาชีพต่าง ๆ โดยองค์กรเหล่านี้จะต้องจัดให้มีกองทุนสวัสดิการ เช่น จ่ายค่ารักษาพยาบาล จ่ายค่าฌาปนกิจศพ และประกันความเสียหายของผลผลิต (กลุ่มเกษตรกร/อาชีพ) แต่เป็นเงื่อนไขที่จ่ายได้ตามฐานะการเงินขององค์กรชาวบ้านแต่ละองค์กร

2. ผลจากการเรียนรู้ทำให้เกิดข้อเสนอเพื่อเสนอแนะเชิงนโยบายของรัฐ กรณีสมาชิกกลุ่มองค์กรได้มีการจัดพัฒนากองทุนสวัสดิการเพื่อการพัฒนาสุขภาพดังกล่าว หรือจัดระบบสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล เพื่อแบ่งเบาภาระให้กับชุมชนให้มีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้ (ดูแผนภูมิหน้า 80)

ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อรัฐตามแผนภาพข้างต้น เกิดขึ้นที่จังหวัดสงขลา ก่อนหน้านี้ แต่เมื่อปี 2544 ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังไปดูงานเนื่องจากการเรียนรู้แผนแม่บทชุมชน ทำให้เห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าวและมาร่วมกันคิดเพื่อให้ข้อเสนอตามหลักคิด 3 ประการ ได้รับการตอบสนองดังต่อไปนี้

1. หลักความร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐ ชุมชนตระหนักดีว่ารัฐได้ใช้ความพยายามอย่างมากในการดูแลรักษาผู้ป่วย นอกจากนั้นรัฐยังได้จัดสวัสดิการในรูปแบบการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือผู้ป่วยอีกมาก ในรูปแบบต่าง ๆ ของแต่ละวัย

2. หลักความต้องการพึ่งตนเอง เพื่อ “ศักดิ์ศรี” ของคนที่ไม่ร้อขอแต่จะเริ่มต้นจากการสะสมและพัฒนากองทุนของตนเองให้เกิดขึ้นก่อน แต่หากให้ชุมชนพึ่งตัวเองอย่างเดียว ก็ใช้เวลานานหรืออาจพบกับความล้มเหลวเพราะแต่ละกองทุนขึ้นอยู่กับฐานสมาชิก จึงใช้หลักคิดที่ 3

3. การสมทบค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ซึ่งเป็นข้อเสนอที่ได้เรียนรู้มาจากองค์กรชุมชนในจังหวัดสงขลา ที่เคยประสานงานกับองค์กรรัฐ และได้รับสมทบส่งผลต่อการพัฒนากองทุนและกองทุนสวัสดิการ สามารถช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล สงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส และคนชราได้มากมายในชุมชนและองค์กรของตนเอง

ตามข้อเสนอข้างต้นได้แบ่งกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 ฝ่าย คือ “ผู้ให้บริการ” ได้แก่ กองทุนชุมชนหรือกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านประเภทต่าง ๆ ที่จัดให้มีกองทุนสวัสดิการตามโครงสร้างของแต่ละชุมชน “ผู้ให้บริการ” ได้แก่ สถานพยาบาลระดับต่าง ๆ ของรัฐ และสุดท้าย “ผู้สนับสนุน” ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ เช่น กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น ส่วน “ผู้ใช้บริการ” ได้แก่ สมาชิกของกลุ่มองค์กรหรือกองทุนต่าง ๆ ที่เป็นผู้ให้บริการนั่นเอง ซึ่งไม่ได้แสดงในแผนเพราะเป็นผู้รับสวัสดิการที่กลุ่มองค์กรได้จัดให้สมาชิกทุกคน

แนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน

1. แนวทางในการพัฒนาองค์กรชาวบ้าน

การพัฒนาองค์กรชาวบ้านหรือองค์กรชุมชน เป็นผลจากการเรียนรู้ของบุคคลในองค์กร การจะพัฒนาองค์กรให้เจริญก้าวหน้าไปทางใดนั้น ย่อมเกิดจากการปรับความคิดของมวลสมาชิกทั้งหลายขององค์กร ตลอดจนคณะกรรมการผู้ทำหน้าที่กรรมการบริหารองค์กรนั้น ๆ

การเรียนรู้จึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะปรับเปลี่ยนความคิดคนให้คิดอย่างอิสระ โดยไม่ทำงานบริหารองค์กรเพียงเพื่อตอบสนองความต้องการของหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมหรือตอบสนองผู้นำชุมชนเพียงเพื่อต้องการผลงานเพื่อเข้าประกวด การพัฒนาองค์กรชาวบ้านจึงได้ข้อสรุปจากการสัมภาษณ์และเวทีการเรียนรู้ดังนี้

1.1 ต้องพัฒนาการเรียนรู้ให้กับสมาชิกขององค์กรชาวบ้านโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ การศึกษาดูงานที่ผ่านมาเหมือนกับการพาไปเที่ยว “ทัวร์ราชการ” เพราะโปรแกรมการดูงานจะกำหนดเวลาที่สั้นและการเดินทางยาว ทำให้การดูงานเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การบรรยาย สาธิต อภิปรายร่วมกัน และตอบคำถาม เป็นต้น ที่สำคัญเวลาในการศึกษาดูงานควรมีระยะเวลาของการทำกิจกรรมร่วมบ้าง เช่น การสาธิต การทดลองปฏิบัติ เป็นต้น

การเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้านควรจัดให้เรียนรู้ตามความต้องการและสอดคล้องกับกิจกรรมขององค์กร ที่สำคัญต้องสามารถปรับความคิดของผู้ที่ไปดูงานให้สามารถมองทะลุการพัฒนาที่จะนำองค์กรไปสู่การพัฒนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมวลสมาชิกในองค์กรด้วย

1.2 ต้องไม่สร้างเงื่อนไขเพื่อครอบงำองค์กรชาวบ้าน อันหมายถึงองค์กรหรือหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน หรือส่งเสริมต้องไม่ครอบงำหรือจำกัดความคิดในการจะปรับเปลี่ยนกิจกรรม วิธีปฏิบัติอื่นใดที่สมาชิกและกรรมการเห็นสมควรปรับปรุงองค์กร ที่สำคัญไม่ควรแสดงบทบาทในการกำกับหรือชี้นำที่ส่งผลต่อการจำกัดความคิดของสมาชิกในองค์กรชาวบ้าน

1.3 ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรได้พัฒนาตามศักยภาพขององค์กร ไม่รบกวนดูเสมือนผลักดันเร่งให้เกิดก่อนเวลาที่เหมาะสม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นขั้นเป็นตอนต้องก้าวกระโดด ส่งผลต่อการสะดุดและล้มเหลวในการที่จะต่อประสบการณ์เหล่านั้นอย่างต่อเนื่องได้

1.4 ต้องไม่จำกัดบุคคลในการเรียนรู้ เพราะบุคคลสามารถเรียนรู้และพัฒนาตัวเองได้ การให้โอกาสเรียนรู้ของบุคคลจำนวนมากทำให้มีบุคลากรขององค์กรได้เข้ามาสืบทอดกิจกรรมและจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อช่วยกันพัฒนาองค์กรได้ดี

แนวทางที่นำเสนอดังกล่าวมิได้หมายแต่เพียงข้อเสนอดังกล่าว แต่ด้วยข้อจำกัดของเวลาในการวิจัยจึงทำให้การจัดเวทีเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์น้อยลง แต่อย่างไรก็ตามความตั้งใจของผู้นำองค์กรในการให้ข้อมูลเพื่อการพัฒนาองค์กรของตนเองได้สรุปข้อมูลให้สมบูรณ์ในระดับหนึ่ง

2. การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

เครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้าน เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบหนึ่งที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนแบ่งปัน และพึ่งพาอาศัยกันและกันทางด้านความรู้หรือประสบการณ์ ทรัพยากรธรรมชาติและผลผลิต และเงินสะสมกลุ่มหรือองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน

ปัจจุบันการไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชน กลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านได้ก่อให้เกิดเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้หลายระดับ ขึ้นอยู่กับความสนใจและการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิก ซึ่งไม่ถูกจำกัดด้วยพื้นที่และขอบเขตของการปกครอง จึงอาจเรียกความสัมพันธ์

แบบนี้ชื่อหนึ่งว่า “ชุมชนใหม่” หรือ “ชุมชนเครือข่าย” ที่ผู้คนผูกพันกันด้วยจิตสำนึกและความรู้สึกร่วมกันจนกลายเป็นเครือญาติทางสังคมวัฒนธรรม

เครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้เริ่มพัฒนามาตั้งแต่ปี 2532 เป็นต้นมา เมื่อมูลนิธิหมู่บ้านได้เข้ามาทำงานพัฒนาจนสามารถประสานองค์กรชาวบ้านมาเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัดนครศรีธรรมราชเรียกว่า “เครือข่ายยมนา” คำว่า “ยมนา” มาจากการผสมผสานของตัวอักษรที่ย่อมาคือ “ย” หมายถึง เครือข่ายอย่างพารา “ม” หมายถึง “เครือข่ายไม้ผลและประมง “นา” หมายถึง เครือข่ายนา รวมอักษรและองค์กรเครือข่ายดังกล่าวเรียกว่า “เครือข่ายยมนา” ที่ส่งผลต่อการรวมกลุ่มผู้นำร่วมกันจัดตั้งบริษัทแปรรูปแป้งขนมจีนขึ้นและพัฒนาการผลิตมาจนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ องค์กรชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งมีองค์กรหลายองค์กรเคยเป็นเครือข่ายในอดีตของเครือข่าย “ยมนา” โดยที่สถานภาพปัจจุบันของยมนาไม่มีบทบาทของความเป็นเครือข่ายเหมือนในอดีต และองค์กรที่ผู้วิจัยศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ยังไม่สามารถก่อตั้งเป็นเครือข่ายได้เพราะระยะเวลาของการทำงานในพื้นที่เป็นเพียงแต่ได้ทำความเข้าใจและชี้แจงบทบาทของเครือข่ายที่จะส่งผลต่อการพัฒนาองค์กรและเครือข่าย และการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่จึงต้องเรียนรู้และใช้เวลาในการทำความเข้าใจและกำหนดทิศทาง บทบาทขององค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามาร่วมเป็นเครือข่าย ตลอดจนกิจกรรมของเครือข่าย โดยเฉพาะ “วิสาหกิจชุมชน” ทั้งนี้องค์กรต่าง ๆ ต้องส่งแผนและปรับแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เพื่อนำสู่การปฏิบัติและเชื่อมโยงเข้าสู่การเป็นเครือข่ายการเรียนรู้แผนแม่บทชุมชนและพัฒนาเครือข่ายแบบยั่งยืน

การปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดของสังคมไทยและถ้ามองจากรากฐานวัฒนธรรมไทย ครอบครัวก็ยังเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดทางด้านจิตวิญญาณของความเป็นสัตว์สังคม เนื่องจาก “ครอบครัว” ยังมีลักษณะที่เป็นปัจเจกชนสูง สมาชิกของครอบครัวได้รับอิทธิพลและการครอบงำของผู้นำ ซึ่งสามารถสร้างสำนึกหรือจิตวิญญาณของความเป็นปัจเจกชนในตนให้แก่สมาชิกได้

ดังนั้นการส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาครอบครัวทางวัตถุ ไม่ใช่จิตวิญญาณที่มีลักษณะเป็นสังคม จึงไม่ใช่วิธีที่จะนำไปสู่ความสงบสุขในการอยู่ร่วมกับสังคม

ขณะที่ “ชุมชน” เป็นหน่วยเล็กที่มีฐานความเป็นสังคมทั้งทางวัตถุและจิตวิญญาณ สูงกว่าครอบครัว การดำเนินกิจกรรมทางสังคมด้วยกันอันเป็นที่มาของการพัฒนาวิถีชีวิต กฎระเบียบ ประเพณี วัฒนธรรมร่วมกันของมนุษย์ โดยมีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ได้แก่ วัฒนธรรมเพื่อการผลิต วัฒนธรรมทางความเชื่อ และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ซึ่งพอประมวลสรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมเพื่อการผลิต

การผลิตเป็นวิถีของชุมชนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ หลายด้าน เช่น ปัจจัยทางสภาพภูมิศาสตร์ ปัจจัยทางทรัพยากรธรรมชาติ และปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม เป็นต้น ในอดีตการดำรงชีพของผู้คนในชุมชนจะอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและผลผลิตที่ชุมชนสร้างขึ้นที่เป็นอาชีพหลักของชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ที่อยู่บนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การที่ชุมชนได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตทำให้ชุมชนให้คุณค่ากับธรรมชาติ และมีความรู้สึกต่อธรรมชาติว่ามีบุญคุณต่อชีวิต จึงตอบสนองคุณด้วยการปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะของการเคารพบูชา เช่น เรียกแม่น้ำว่า “พระแม่คงคา” การปฏิบัติต่อแม่น้ำจึงให้คารวะด้วยการไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลหรือเหยี่ยวลงในแม่น้ำลำคลอง การเรียกข้าวว่า “แม่โพสพ” และจัดพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวด้วยการทำขวัญข้าว การแรกนา และเรียกดินว่า “พระแม่ธรณี” การปฏิบัติเพื่อไม่ทำลายดินมีพิธีกรรมสำหรับการใช้ดินเพื่อปลูกพืชในลักษณะต่าง ๆ เป็นต้น การรู้คุณที่มีการปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้การใช้ทรัพยากรในลักษณะการให้คุณค่า ทำให้ทรัพยากรถูกเลือกใช้ตามความจำเป็น

ในปัจจุบันถึงแม้ว่าวิถีปฏิบัติของชุมชนได้เปลี่ยนไปบ้าง ที่ส่งผลต่อการให้คุณค่าต่อสิ่งเหล่านี้จากคุณค่าเดิมมาเรียกว่า “ทรัพยากร” ทำให้การใช้ทรัพยากรเป็นลักษณะแบบการทำลาย เพราะต้องผลิตให้ได้มาก ๆ ทรัพยากรจึงถูกทำลายไปมาก เช่น ต้องการพื้นที่เพาะปลูกต้องตัดไม้ถางป่าเพื่อใช้พื้นที่ (ทำลายป่า) ต้องการผลผลิตเพิ่มต้องใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี (ดินเสื่อม) เป็นต้น

การเกิดองค์กรชาวบ้านขึ้นในพื้นที่ในบริเวณลุ่มน้ำปากพองและได้เรียนรู้จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและองค์กร ส่งผลให้ชุมชนได้ตระหนักและร่วมกันสืบค้นตลอดจนได้มีการจัดการใหม่ในรูปขององค์กรถึงแม้ว่าจะไม่นำคุณค่าเดิมกลับมาใช้ทั้งหมด แต่ได้ตระหนักและพุดคุยเพื่อการปรับปรุงการผลิตของชุมชน พอประมวลสรุปได้ดังนี้

1.1 การผลิตที่อาศัยวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่ลดการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี โดยชุมชนได้หันกลับมาเรียนรู้และรวมกลุ่มกันในการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ เป็นต้น ส่งผลต่อการลดต้นทุนในการผลิตที่สำคัญชุมชนพบว่าสามารถทำให้ผลผลิตของตัวเองได้มากขึ้น (พืชสวน) และให้ผลตลอดปี

การเรียนรู้ลักษณะนี้เป็นการนำ “ความสัมพันธ์ทางการผลิต” คือคนที่ประกอบอาชีพหรือกิจกรรมเดียวกันในชุมชนได้หันกลับมาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เพื่อการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมแบบยั่งยืนที่เรียกว่า “คนอยู่ได้ ธรรมชาติอยู่ได้”

1.2 การผลิตที่อาศัยการพึ่งพาแรงงานของครอบครัวในการผลิต ในภาคเกษตรการใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักและเมื่อกระแสของการให้บุตรหลานต้องศึกษาเล่าเรียนเพื่อจบแล้วจะไม่ต้องมาทำนา ทำสวน หรือรับจ้างแบบพ่อแม่ ๆ จึงทำงานหนักเพราะภาวะแรงงานในครอบครัวลดลงเนื่องจากต้องไปเรียน การจ้างแรงงานเข้ามาทดแทนจึงเป็นการเพิ่มทุนในการผลิต ที่สำคัญไม่มีแรงงานให้มารับจ้าง

การนำวัฒนธรรมการพึ่งพาเดิมมาใช้ใหม่ในรูปของ “การแชร์แรงงาน” โดยเฉพาะชาวสวนยางพารา ชาวสวนไม้ผล ในช่วงของการถางสวนหรือตกแต่งวัชพืชในสวนก็จะใช้วิธีการรวมกลุ่มกันเพื่อผลัดเปลี่ยนกันทำงานในสวนตามเกณฑ์ของแต่ละกลุ่ม เดิมเรียก “การขอมือ” “ลงพรรค” “แชร์แรงงาน” การรวมกลุ่มลักษณะเช่นนี้ในอาชีพนา ก็จะเป็นช่วยกันขนข้าวเปลือกที่รถเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วขึ้นจากนา การหว่านปุ๋ยนา ตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยแรงงาน

การนำคุณค่าเดิมกลับมาใช้และคุณค่ามากำหนดพฤติกรรมส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่ม และเกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นเกิดการเรียนรู้ในการพัฒนาอาชีพ ตลอดจนการจัดการผลผลิตแบบใหม่ที่ยั่งยืนได้ในศักยภาพของชุมชน

2. วัฒนธรรมทางความเชื่อ

วัฒนธรรมทางความเชื่อ คำว่า “เชื่อ” พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี 2525 ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เห็นด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ” ตามความหมายดังกล่าวไม่ว่าจะเชื่อด้วยความรู้สึกหรือการไตร่ตรองด้วยเหตุผลก็ตาม เมื่อเกิดความเชื่อแล้วก็มักมีการแสดงออกทั้งทางกาย คือการปฏิบัติทางกายและทางวาจา เช่น การตักเตือน แนะนำ หรือแจ้งให้ผู้อื่นทราบ และเกิดประเพณี พิธีกรรม ที่จัดขึ้นตามความเชื่อของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านดี ด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดกับลูกหลาน ด้วยการปลูกฝังความเชื่อที่ว่ามีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลความสุขและหากทำผิดจะถูกลงโทษได้รับความลำบาก เมื่อมีการบอกเล่าและนำกันกราบไหว้บูชา หรือปฏิบัติพิธีกรรม และสร้างแนวปฏิบัติเพื่อการสักการะบ่อย ๆ ทำให้ปลูกฝังความเชื่อให้ลึกลงไปในส่วนลึกของแต่ละคนได้จนไม่สามารถถอนตัวได้ เมื่อความเชื่อมีเต็มที่แล้วจะทำให้สิ่งที่ต้องการมากกว่าเดิม ความเชื่อจึงนับว่าเป็นพื้นฐานแห่งการศรัทธา นับถือ และเกิดศาสนา ตลอดจนการเกิดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนท้องถิ่น

วิถีชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนังก็เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการเกิดกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่มีพื้นฐานจากความเชื่อที่ทำให้เกิดความมั่นใจ ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคีและเกิดพลัง ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญาและเกิดแรงบันดาลใจ ที่สำคัญผู้นำขององค์กรและสมาชิกมีพื้นฐานทางความเชื่อความศรัทธาที่ส่งผลต่อการรวมกลุ่มขององค์กรพอประมวลสรุปได้ดังนี้

2.1 ความเชื่อตามระบบอาวุโส ผู้นำขององค์กรชาวบ้านในชุมชนมักจะเป็นผู้อาวุโส ผู้นำพิธีกรรม หรือหากอายุน้อยลงมากก็จะเป็นทายาทของผู้นำตามความเชื่อและเจ้าพิธี เพราะชุมชนได้พบได้เห็นและได้อยู่ร่วมกันมานานจนมีข้อสรุปและเชื่อมั่นว่าเป็นคนดี การใช้กระบวนการทางสังคมตรวจสอบที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อจึงทำให้ผู้นำเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนให้เป็นผู้นำองค์กรชาวบ้าน และทำหน้าที่นำพาองค์กรชาวบ้านที่ทำกิจกรรมในลักษณะต่าง ๆ อยู่นี้ได้ในชุมชนที่มีสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ

การที่จะให้ผู้คนนำเงินมากองไว้แล้วให้คณะบุคคลเพียง 5 - 8 คนในระดับชุมชนที่มีสมาชิกรวมกันเป็นร้อย ๆ ฐานความเชื่อและความศรัทธาที่เกิดจากการนำเหตุผลมาไตร่ตรอง และตัดสินใจมาร่วมเป็นองค์กรจึงไม่ใช่เรื่องง่าย เพียงเอาหลักการระเบียบวิธีปฏิบัติตามหลักสากลไม่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือให้คนมารวมกันได้

2.2 ความเชื่อตามกฎแห่งกรรม ผู้คนในชุมชนมีความเชื่อว่าการที่ทุกคนมารวม อยู่กันในชุมชน ทั้งที่เป็นญาติตามสายเลือดและเป็นเพื่อนบ้านนั้น ทุกคนถือว่าเป็นผู้ร่วม ชะตากรรมและถูกชะตาบันดาลให้มาร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมจึงเป็น เรื่องของการพึ่งพาและช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาแต่ปางก่อน

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมจึงเป็นเรื่องอภัยทานหากเกิดผิดพลาดในการบริหารจัดการ หรือความสำเร็จในการทำกิจกรรม ถือเป็นเรื่องของเจ้ากรรมนายเวร แต่ไม่ได้หมายถึง การละเลยเรื่องการออกกฎระเบียบมาใช้กับกลุ่มองค์กร ที่ต้องมีการจัดการตามหลักสากล

3. วัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน

วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากน้ำซึ่งประกอบด้วยชุมชนชนบทและ ชุมชนเมือง โดยเฉพาะ “วิถีชีวิตของผู้คนในชนบท” หากเรามองย้อนกลับไปสู่อดีต จะพบ ว่าผู้คนในชนบทจะมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นต้น มีการรวมกลุ่มกันเป็นหย่อมบ้านของชุมชนต่าง ๆ ทั้งที่เป็น หย่อมบ้านไทยพุทธ หย่อมบ้านมุสลิม หรือหย่อมบ้านย่อยชุมชนชาวนา ชุมชนชาวสวน การประกอบอาชีพของแต่ละชุมชนจะให้แรงงานของสมาชิกในครอบครัว เด็ก ๆ จะช่วยเหลือ กันและขึ้นอยู่กับธรรมชาติ มีการทำกิจกรรมร่วมกันของครอบครัวและกลุ่มหย่อมบ้าน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การช่วยลากเรือหาปลาเข้าฝั่ง การช่วยถางสวนร่องยางพารา เป็นต้น จึงก่อให้เกิดสายสัมพันธ์ที่แนบแน่น มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน โดยมีผู้นำ พระและวัดเป็นศูนย์รวม มีผู้นำศาสนาและมัสยิดเป็นศูนย์กลางหรือศูนย์รวมจิตใจของคนใน หมู่บ้าน

แต่ในปัจจุบันวิถีชีวิตในชนบทเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อม ของคนในหมู่บ้าน ที่นิยมออกไปทำงานในชุมชนเมืองทั้งยังส่งเสริมให้ลูกหลานเรียนสูงขึ้น คนชนบทเริ่มซึมซับความเจริญทางเทคโนโลยีมาเป็นวิถีการดำเนินชีวิต โดยเปลี่ยนความคิด ให้มีเทคโนโลยีนำหน้าเชื่อว่าเป็นคนทันสมัย

“วิถีชีวิตของชุมชนเมือง” การดำเนินชีวิตย่อมแตกต่างจากคนในชนบท ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ประชากรขยายตัวมากเท่าใดความแออัดในชุมชนเมืองมีมากขึ้น มลพิษเกิดมากขึ้น ที่สำคัญชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองต้องแย่งชิงแข่งขันกันมากขึ้น เพื่อรายได้และผลประโยชน์ที่จะนำมาใช้ในชีวิตรประจำวัน ความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัวห่างเหินมากขึ้น ต่างก็มีเวลาให้กันและกันน้อยลง มีกิจกรรมตลอดวันที่ต้องเติมไปด้วยความรีบเร่ง โดยเฉพาะธุรกิจการค้า การบริการ การตลาด ที่ต้องอาศัยความเร็วทั้งสิ้น การหาเวลาเพื่อการพูดคุยกันไม่มี สังคมชุมชนเมืองจึงขาดความเอื้ออาทรกันและกัน

จากการเปรียบเทียบจะเห็นความแตกต่างของชุมชนเมืองและชุมชนในชนบท แต่อย่างไรก็ตาม “การอยู่ร่วมกันในสังคม” จะต้องพึ่งพาวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน เช่น ความผูกพันทางสายโลหิต ความผูกพันความเป็นหมู่พวก ความผูกพันกลุ่มอาชีพและการพึ่งพาเป็นพื้นฐานของความร่วมมือและเกิดการรวมตัวกันเป็นองค์กร ที่เกิดจากการเรียนรู้ของคนในชุมชน เมื่อเกิดวิกฤตหรือสถานการณ์ที่ทำให้ชุมชนต้องหันกลับมาพูดคุยและร่วมกันแก้ปัญหา

ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังชุมชนหลายชุมชนได้มีการ “รวมกลุ่ม” กันเป็นองค์กรชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชุมชน และยังเพิ่มองค์กรเพื่อการจัดการผลผลิต การจัดหา ตลอดจนการจัดการด้านการตลาด เมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ และวิกฤตข้าแล้วข้าเล่ากับผลผลิตของตนเอง เช่น ราคาผลผลิตยางพาราดกต่ำ ราคาไม้ผลของชาวสวนตกต่ำ และราคาข้าวตกต่ำ เป็นต้น จากการศึกษาวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน พอสรุปได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ทางสายโลหิต เป็นความผูกพัน ความห่วงใยในชีวิตกันและกัน โดยเฉพาะความเป็นอยู่ของลูก ๆ แม้จะแต่งงานออกเรือนไปแล้วหรือแยกไปอยู่ต่างหาก พ่อแม่ก็ยังคงคอยถามทุกข์สุขไปมาหาสู่และให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลในยามจำเป็น

ความสัมพันธ์ทางสายโลหิตและเครือญาติจึงเป็นจุดเด่นของการรวมองค์กรเพื่อทำกิจกรรม เพราะกลุ่มที่เกิดขึ้นมีสมาชิกมาจากสายญาติ ในชุมชนหนึ่งและชุมชนใกล้เคียงมีตระกูลหลัก ๆ 2 - 3 ตระกูล แต่ละตระกูลก็มีการแต่งงานระหว่างตระกูลเรียกว่าโยงใยกันทั้งชุมชน การรวมเป็นองค์กรของชุมชนจึงรวมกันอยู่ได้เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าว

2. ความสัมพันธ์ของกลุ่มอาชีพ เป็นความสัมพันธ์ที่รองลงมาจากเครือญาติ โดยเฉพาะในชุมชนจะมีอาชีพลักษณะเดียวกัน เช่น ชุมชนชาวนา ชุมชนชาวสวน ชุมชนประมง เป็นต้น ชุมชนดังกล่าวนอกจากมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตและเครือญาติแล้วยังมีความสัมพันธ์ทางด้านการประกอบอาชีพที่ต้องพึ่งพาแรงงาน พึ่งพาการเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพ การตลาด ส่งผลต่อการรวมตัวเป็นองค์กรบนความสัมพันธ์ของกลุ่มอาชีพ

วัฒนธรรมชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกัน วัฒนธรรมทางความเชื่อ และวัฒนธรรมทางการผลิต ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งประมวลได้จากเวทีการเรียนรู้ การรวมเป็นองค์กรของชาวบ้าน จึงเป็นการรวมตัวกันเป็นองค์กรที่เกิดจากการนำความสัมพันธ์กลับคืนมา และมาจัดการใหม่ที่เป็นองค์กรเพื่อการพึ่งพากันทางการผลิต การแปรรูป และการจัดการด้านการตลาดของชุมชน โดยผ่านองค์กรของตนซึ่งเชื่อว่าจะเป็นเอกภาพและมีศักยภาพในการจัดการกับวิถีการผลิตในชุมชนแบบยั่งยืน

บทที่ 5

บทย่อ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทย่อ

การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง” ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย และวิธีวิจัยและการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง” ครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อการวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพขององค์กรและกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนาขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างในการบริหารจัดการและแนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่ายองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง
3. เพื่อศึกษาการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เช่น วัฒนธรรมเพื่อการผลิต วัฒนธรรมทางความเชื่อ และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นต้น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยจะเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และใช้แหล่งข้อมูลจากเอกสารประกอบเท่าที่จำเป็น ดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูลภาคสนาม เป็นแหล่งข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากแหล่งที่มีการจัดตั้งองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้แก่ อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอชะอวด อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอหัวไทร อำเภอลานสกา อำเภอพระพรหม อำเภอปากพนัง และบางส่วนของอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2 แหล่งข้อมูลเอกสาร เป็นแหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้ประกอบการศึกษา โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์ตามประเด็นศึกษา จากแหล่งเอกสารต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน และทั้งที่เป็นเอกสารจากในและนอกพื้นที่ศึกษา

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยจะศึกษาขององค์กรชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นและทำกิจกรรมอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ตามขอบเขตเนื้อหาดังต่อไปนี้

2.1 สถานภาพขององค์กรชาวบ้านและการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อพัฒนาการขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ผู้วิจัยจะศึกษากระบวนการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ ขององค์กรชาวบ้าน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีผู้นำองค์กรชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ประเมินศักยภาพของท้องถิ่นและองค์กรชาวบ้าน ในการพัฒนาองค์กรชาวบ้านที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของชุมชน

2.2 โครงสร้าง รูปแบบที่เหมาะสมในการบริหารจัดการและแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนการพัฒนาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ผู้วิจัยจะศึกษารูปแบบการบริหารจัดการในแต่ละองค์กรที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างขององค์กร การจัดรูปแบบการบริหารจัดการ การจัดการผลประโยชน์ขององค์กรให้กับสมาชิกและชุมชน และแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนการพัฒนาที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้าน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเน้นการพัฒนาดังกล่าวที่อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางด้านสังคมวัฒนธรรมชุมชน

2.3 การปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ผู้วิจัยจะศึกษาการปรับใช้วัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เช่น วัฒนธรรมเพื่อการผลิต วัฒนธรรมทางความเชื่อ และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน เป็นต้น

วิธีวิจัยและการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการใช้วิธีศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Research) และใช้ข้อมูลเอกสารประกอบด้วยความจำเป็นหากข้อมูลนั้นเกี่ยวกับการวิเคราะห์ตีความตามประเด็นศึกษา โดยผู้วิจัยจะดำเนินการเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและแหล่งพื้นที่ศึกษา โดยการสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ในการกำหนดกรอบความคิดและแนวทางในการวิจัย ตลอดจนสำรวจและศึกษากลุ่มองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาดังกล่าวด้วย

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ในพื้นที่ศึกษาเป็นหลักซึ่งผู้วิจัยจะดำเนินการโดยใช้วิธีการต่าง ๆ ดังนี้

2.1 สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาในการก่อตั้ง สถานภาพ ปัญหา พัฒนาการ และการปรับตัวขององค์กรชาวบ้าน ตลอดจนโครงสร้าง รูปแบบในการบริหารจัดการองค์กร โดยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

2.2 การจัดสัมภาษณ์กรรมการกลุ่มและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปรูปแบบการบริหารจัดการของแต่ละกลุ่มองค์กรที่มีความรู้ในด้านการบริหารจัดการองค์กรชาวบ้าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้นำบันทึกเทปจากการสัมภาษณ์มาประมวลจำแนกประเภทของกลุ่มองค์กรชาวบ้าน รูปแบบการบริหารจัดการ จัดการผลประโยชน์แก่สมาชิกและชุมชน และอื่น ๆ ตามขอบเขตด้านเนื้อหา ที่จะนำเป็นข้อมูลประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำเอาข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งหมดมาจำแนกหมวดหมู่ตามขอบเขตด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ และวิเคราะห์ตีความโดยปรับใช้แนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยา มนุษยวิทยาวัฒนธรรมและจิตวิทยา

4. ขั้นเสนอผลการวิจัย โดยการเสนอผลการวิจัยแบบวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และมีภาพประกอบ

สรุปผล

การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพอง” ปรากฏผลสรุปได้ดังนี้

1. สถานภาพขององค์กรชาวบ้านและกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนาองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพอง สรุปได้ดังนี้

1.1 สถานภาพขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง มีสถานภาพของการเกิดและการส่งเสริมพัฒนาขององค์กรต่าง ๆ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1. กลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นเพื่อการจัดการทุน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น 2. กลุ่มหรือองค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อการจัดการทรัพยากรและผลผลิต เช่น กลุ่มเกษตรกรทำนา กลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุ๊ด กลุ่มเย็บจากสาคุ กลุ่มเกษตรกรทำสวน เป็นต้น 3. กลุ่มหรือองค์กรที่เกิดขึ้นลักษณะผสมผสานเพื่อการจัดการทุน ทรัพยากรและผลผลิต เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านรามแก้วสามัคคี กลุ่มเกษตรกรทำนาควนชลิค เป็นต้น

1.2 กระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนาขององค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง มีการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ 3 ระบบ คือ 1) ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน 2) ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม 3) ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

1.2.1 วิธีการเรียนรู้มีดังนี้

1.2.1.1 การเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้าน มีวิธีการจัดการเรียนรู้ที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) การเรียนรู้ของคณะกรรมการ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีโอกาสเรียนรู้มากเพราะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติ ให้มีวิธีการจัดการที่ถูกต้อง 2) การเรียนรู้ของสมาชิก ที่เป็นคนส่วนใหญ่ขององค์กร ที่เป็นการเรียนรู้ในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรนั้น ๆ

1.2.1.2 การเรียนรู้ของคณะกรรมการแผนแม่บทชุมชน เป็นระบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ 1) ระบบการเก็บข้อมูล ข้อเท็จจริงชุมชน 2) ระบบวิเคราะห์ข้อมูลทั้งข้อมูลชุมชนเองและภายนอกชุมชน 3) ระบบวิเคราะห์แผนแม่บทชุมชนบนพื้นฐานข้อมูลตัวเลขและข้อเท็จจริงชุมชน 4) ระบบประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน 5) ระบบปฏิบัติการหรือการกำหนดแผนที่ได้ไปสู่การปฏิบัติ

1.2.1.3 การเรียนรู้ “เวทีหรือเวทีชาวบ้าน” เป็นรูปแบบการเรียนรู้ อีกแบบหนึ่งที่เกิดจากการจัดการของชุมชน ได้แก่ 1) เวทีชาวบ้านแบบมีส่วนร่วม 2) เวทีชาวบ้านที่เน้นการเรียนรู้ 3) เวทีชาวบ้านแบบประชาสังคม

1.2.2 เครื่องมือการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้านและชุมชน มีดังนี้

1.2.2.1 บันทึก ปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้ของชุมชนเริ่มต้นจากกิจกรรมง่าย ๆ ที่ไม่ซับซ้อน เช่น การออมทรัพย์ การแปรรูปผลผลิต และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นต้น

1.2.2.2 แบบสำรวจและแบบสอบถาม เป็นเครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่ชุมชนนำมาใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ของตนเอง เป็นเครื่องมือที่ผู้นำองค์กรและชาวบ้านทั่วไปคุ้นเคย

1.2.2.3 การศึกษาดูงาน เป็นเครื่องมือที่ชุมชนได้เรียนรู้โลกภายนอกเป็นการเรียนรู้เพื่อนบ้านเพื่อนำแนวคิดและสิ่งที่ได้มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับตนเอง

1.2.2.4 การฝึกอบรม เป็นเครื่องมือเรียนรู้ที่ให้ข้อมูลเชิงลึกหรือเทคนิคเฉพาะด้านในเรื่องใดเรื่องหนึ่งทั้งในด้านการผลิต แปรรูป และบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น

2. โครงสร้างในการบริหารจัดการ แนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่าย และการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สรุปได้ดังนี้

2.1 โครงสร้างในการบริหารจัดการขององค์กรชาวบ้าน เป็นการจัดโครงสร้างเพื่อการบริหารจัดการองค์กรชาวบ้านซึ่งประกอบด้วยบุคคลดังนี้

2.1.1 สมาชิก มีกำหนดคุณสมบัติไว้ 2 ลักษณะ คือ 1 บุคคลที่ไม่จำกัดเพศและวัย มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชน 2. กลุ่มอาชีพที่อยู่ในพื้นที่ตั้งองค์กร มีการกำหนดประเภทของสมาชิกและสิทธิของสมาชิกไว้ 3 ประเภท ได้แก่ สมาชิกประเภทสามัญ สมาชิกประเภทวิสามัญ และสมาชิกประเภทกิตติมศักดิ์ และมีการกำหนดการสมัครเข้าเป็นสมาชิก คือ 1. ต้องสมัครด้วยตนเองหรือบุคคลในครอบครัวสมัครให้ 2. การสมัครเข้าเป็นสมาชิกต้องมีผู้รับรองและหากลาออกจะไม่คืนเงินค่าสมัคร

2.1.2 คณะกรรมการดำเนินงาน ประกอบด้วยบุคคลให้ดำรงตำแหน่งดังต่อไปนี้ 1) ประธานกรรมการบริหาร ทำหน้าที่เป็นประธานองค์กรหรือหัวหน้าองค์กร 2) รองประธานกรรมการ ทำหน้าที่สนับสนุนช่วยเหลือและทำการแทนกรณีประธานไม่อยู่หรือมอบหมาย 3) เภรัญญิก ทำหน้าที่บัญชีและการเงิน เช่น รับฝาก จ่ายเงินกู้ สรุปบัญชีประจำเดือน อาจมีตำแหน่งผู้ช่วยเภรัญญิกในบางองค์กร 4) เลขานุการองค์กร ทำหน้าที่บันทึกการประชุม จัดเอกสารของกลุ่มองค์กร และออกหนังสือเชิญประชุม

2.2 แนวทางในการพัฒนาองค์กรและเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน สรุปได้ดังนี้

2.2.1 แนวทางในการพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต มีดังนี้

2.2.1.1 ต้องพัฒนาการเรียนรู้ให้กับสมาชิกและกรรมการขององค์กร

2.2.1.2 ต้องไม่สร้างเงื่อนไขเพื่อครอบงำองค์กรชาวบ้าน

2.2.1.3 ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรได้พัฒนาตามศักยภาพ
ขององค์กรเอง

2.2.1.4 ต้องไม่จำกัดบุคคลในการเรียนรู้

2.2.2 การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ผลการวิจัยยังไม่สามารถประเมินการจัดการของเครือข่ายขององค์กรได้ แต่มีแนวโน้มที่จะซ่อนอยู่ภายใต้ของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่มีองค์กรในชุมชน (ตำบล) ต่าง ๆ ของพื้นที่ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนแม่บทชุมชน

2.3 การปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดังนี้

2.3.1 วัฒนธรรมเพื่อการผลิต ได้แก่ การผลิตที่อาศัยวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติที่ลดการใช้สารเคมี และการผลิตที่อาศัยการพึ่งพาแรงงานของครอบครัว

2.3.2 วัฒนธรรมทางความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อตามระบบอาวูโละ และความเชื่อตามกฎแห่งกรรม

2.3.3 วัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสายโลหิตและความสัมพันธ์ทางกลุ่มอาชีพ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง” ผู้วิจัยจำแนกประเด็นการเขียนสรุปรายงานวิจัยเป็น 2 ส่วน คือ 1. สถานภาพขององค์กรชาวบ้านและกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการพัฒนาองค์กรชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง 2. โครงสร้างในการบริหารจัดการ แนวทางในการพัฒนาองค์กรเครือข่าย และการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งผลการศึกษาวิจัยทั้ง 2 ส่วนนี้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังนี้

1. การเกิดขององค์กรชาวบ้านในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เป็นองค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นตามแนวคิดของหน่วยงานราชการ ที่ต้องการส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ และการสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้าน โดยที่องค์กรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรหรือหน่วยงานรัฐที่เข้ามาส่งเสริมในรูปของวัสดุ เงินทุนหมุนเวียน และพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์

หากดูเงินหมุนเวียนในวันการก่อตั้งจนกระทั่งปัจจุบัน ยอดเงินหมุนเวียนจะลดลงหรือคงที่ โดยเฉพาะองค์กรที่ทำหน้าที่แปรรูปผลผลิต องค์กรที่ทำหน้าที่การจัดการทรัพยากร แม้แต่องค์กรที่ทำหน้าที่เป็นองค์กรการเงิน (ออมทรัพย์) ที่เริ่มต้นด้วยเงินของหน่วยงานที่ส่งเสริมเงินจะคงที่หรือลดลง เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะการเกิดกลุ่มไม่ได้เกิดจากความเข้าใจถึงปรัชญาของการรวมกลุ่มที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง และการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิก แต่กลับเข้าใจว่ารวมกลุ่มเพื่อรองรับประมาณ หรือเพื่อหาทุนทำธุรกิจ และเมื่อทำแล้วจะสำเร็จแค่ไหนก็ไม่ใช่เงินตนเอง ที่สำคัญมีความเข้าใจว่าเงินของรัฐเขาทำเสียหายมามากมา สูญเสียที่เราบ้างก็ช่างมันเถอะจึงควรทำความเข้าใจและปรับความคิดของชุมชนใหม่

2. องค์กรชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มักเป็นองค์กรเดี่ยว ไม่มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับองค์กรของชุมชนอื่น ลักษณะเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการมี “เจ้าของ” องค์กร จึงทำให้องค์กรแต่ละ “เจ้า” จึงไม่สามารถรวมเป็นเครือข่ายกันได้ อีกประการหนึ่งน่าจะมาจากผู้นำองค์กรมีความเข้าใจว่า เมื่อรวมกันแล้วผลประโยชน์ของแต่ละองค์กรจะมีปัญหา ทำให้องค์กรจึงต้องอยู่ในลักษณะ “สันโดษ” กลุ่มองค์กรที่เดินถูกทางและโชคดีมีที่เลี้ยงที่มีทุนสนับสนุนดี องค์กรนั้นก็โตขึ้น แต่บางองค์กรขาดประสบการณ์โชคร้ายได้ที่เลี้ยงไม่ดี องค์กรนั้นไม่โตหรือโตช้า ยกเว้นองค์กรนั้นได้มีโอกาสเรียนรู้และปรับความคิดการจัดการใหม่

การเกิดองค์กรใหม่ในชุมชนจะมาจากการแยกตัวของสมาชิกที่เข้าใจปรัชญา และเห็นว่าองค์กรเดิม “เจ้าเดิม” ไม่เปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรม จึงแยกตัวมาตั้งเป็นองค์กรใหม่และร่วมกันพัฒนาที่อาศัยปรัชญา “การพึ่งพาตนเอง” ลักษณะแบบนี้ก็มีและจะมีเพิ่มมากขึ้นด้วย

3. ปัญหาที่องค์กรชาวบ้านพบมากคือ การลาออกของสมาชิก การกู้ไม่คืน องค์กรเหล่านี้ขาดประสบการณ์ในการเรียนรู้เรื่องการจัดการ ทำให้ไม่สามารถปรับกลยุทธ์ในการบริหารจัดการเพื่อดึงดูดสมาชิกให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขขององค์กรได้

ถ้าเทียบประสบการณ์องค์กรชาวบ้านในจังหวัดสงขลา ที่แก้ปัญหาดังกล่าวได้ด้วย การจัดกองทุนสวัสดิการให้กับสมาชิก เมื่อสมาชิกได้รับสวัสดิการหลาย ๆ อย่างจากองค์กรของตนเอง ย่อมทำให้ทุกคนต้องช่วยกันระคับระคองและพัฒนาให้องค์กรของตนเองเติบโตขึ้นเพื่อการรับสวัสดิการที่เป็นประโยชน์ของสมาชิกแบบยั่งยืน

4. การนำวัฒนธรรมของชุมชนมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน เช่น วัฒนธรรมเพื่อการผลิต วัฒนธรรมทางความเชื่อ และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นต้น วัฒนธรรมดังกล่าวยังเป็นพื้นฐานของการนำมาใช้อยู่ในสังคม

สังคมไทยอยู่มาได้จนถึงปัจจุบันเพราะเรายังมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมดังกล่าวอยู่ เพียงแต่หลงลืมตามกระแสไปชั่วขณะหนึ่งของแต่ละสังคมแต่ละยุค อย่างไรก็ตามความสำคัญอยู่ที่นโยบายของรัฐที่ทำให้ชุมชนไม่ต้องวิ่งตามกระแส หากรัฐมีนโยบายที่สร้างความเชื่อมั่นในการพัฒนาและมีความต่อเนื่อง การแกว่งตามกระแสของชุมชนอาจส่งผลต่อการสูญเสียทางวัฒนธรรม และส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนตลอดจนคุณภาพชีวิตของประชาชน

ข้อเสนอแนะ

1. รัฐต้องให้การสนับสนุนการรวมกลุ่มเป็นองค์กรอย่างอิสระ และจัดตั้งหน่วยงานที่ส่งเสริมองค์กรในลักษณะต่าง ๆ ที่เป็น “เอกภาพ” ในการส่งเสริมการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้าน เพราะที่ผ่านมากการเข้ามาส่งเสริมให้เกิดเป็นองค์กรต่าง ๆ หน่วยงานของรัฐจะทำหน้าที่ซ้ำซ้อนกัน หากจัดให้เป็นเอกภาพและทำบทบาทหน้าที่ขององค์กรชาวบ้านสนับสนุนแล้ว ความมั่นคงขององค์กรจะเกิดขึ้น

2. รัฐต้องให้องค์กรชาวบ้าน จัดการทรัพยากรและผลผลิตของตนเอง ที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการสนับสนุนทุนและความรู้ให้กับองค์กรที่พึ่งตนเองได้ เป็นการพัฒนาให้ได้เพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพราะชุมชนไม่มีทุนแต่มีทรัพยากรมีผลผลิต มีปัญญา ที่สำคัญต้องแก้กฎหมายที่ขัดต่อการพัฒนาขององค์กรชาวบ้าน

3. ต้องสนับสนุนให้องค์กรชาวบ้านได้เรียนรู้ตามความต้องการ เพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับองค์กรในการพัฒนากิจกรรมที่องค์กรทำอยู่ ได้พัฒนาเต็มขีดความสามารถขององค์กรเอง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. นโยบายสังคมและสวัสดิการสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- กรองแก้ว อยู่สุข. พฤติกรรมขององค์กร. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยว, สำนักงาน. แนวทางการดำเนินงานที่นำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จ. สงขลา : โรงพิมพ์มิตรไทย, 2538.
- เกรียงศักดิ์ ปัทมเรขา. แนวคิดพื้นฐานการพัฒนาชนบท. สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2533.
- กองวิจัยและวางแผน. นโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติและแนวทางในการรักษาส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2529.
- ชบวน พลตรี. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู, 2530.
- จตุรพร เทื่อช่วยชู. ศึกษาพัฒนาการของ "กลุ่มรักชุมชน" ตำบลคูขุด อำเภอสิงหนิง จังหวัดสงขลา. ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2541. อัดสำเนา.
- จำนงค์ ไพโรจน์, พล.ต. การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อโครงการสันติมิตรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2533. ถ่ายเอกสาร.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2527.
- ชาญ ธีรพิทยกุล. กระบวนการกลุ่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2522.
- ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน. ยุทธศาสตร์ชุมชนธิปไตย : สร้างชุมชนแบบองค์รวมและเครือข่าย. เอกสารประกอบ : นนทบุรี, 2542.
- ฐิรุฒิ เสนาคำ. จากปัจเจกสู่สาธารณะ : กระบวนการเสริมสร้างเสริมชุมชนให้เข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2524.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. "ระบบราชการกับการมีส่วนร่วมของชุมชน : พิจารณาในแง่มหภาค," ใน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. บรรณาธิการ โดย ทวีทองหงษ์วิวัฒน์. หน้า 28 - 42. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, 2527.

- ไชย พรหมศรี. ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่อเนื่องของสมาชิกศูนย์เยาวชน ตำบล อำเภอมาบตาพุด จังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. ปัตตานี : มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์, 2533. ถ่ายเอกสาร.
- ดิเรก ฤกษ์ห่วย. การพัฒนาชุมชนบท. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2522.
- ทวี ทิมขำ. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2528.
- ทัศนา แซมณี และเยาวภา เตชะคุปต์. กลุ่มสัมพันธ์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บูรพาศิลป์การพิมพ์, 2540.
- ธีรวัฒน์ นิจนตร. การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา กรมศาสนา, 2538.
- นริยา ตั้งอยู่ดี. การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรขนาดใหญ่ จำกัด จังหวัดสงขลา. ปริญญาโท ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2541. ถ่ายเอกสาร.
- นียบพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- แนว ไสดีพันธ์. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2539. ถ่ายเอกสาร.
- ปัญญา เลิศไกร. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2528.
- ผ่องพันธ์ มณีรัตน์. มานุษยวิทยากับการศึกษาดิชาดบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- พัทธา สายหนู. กลไกของสังคม พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2536.
- พรรณิ ธรรมโชติ. ปัจจัยป่งที่การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการผลิต. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2532. ถ่ายเอกสาร.
- ไพบุลย์ ช่างเรียน และสมปราชญ์ จอมเทศ. วิทยาการจัดการและพฤติกรรมบริหารองค์กร. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2521.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2532.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, 2532.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : อนุเคราะห์ไทย, 2526.

วนิดา เสนีย์เศรษฐ์ และชอบ อินทร์ประเสริฐกุล. มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, 2530.

วินิจ เกตุขำ และคมเพชร จัตรศุภกุล. กระบวนการกลุ่ม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522.

วิจิต นันทสุวรรณ. ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูนี้ของเกษตรกร. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. สิทธิชุมชน : การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน : ประชาชน ข้าราชการ และผู้นำรัฐบาล. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2530.

ศุภฤกษ์ โรจนธรรม. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตามโครงการสาธิตรณสุข : ศึกษาเฉพาะหมู่บ้านสาธิตรณสุขมูลฐานดีเด่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2532. ถ่ายเอกสาร.

สมคิด รัตนวงศ์. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกรรมการกลุ่มเกษตรกรในภาคใต้. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2542. ถ่ายเอกสาร.

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้าน, 2533.

เสรี พงษ์พิศ. แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์ กองทุนหมู่บ้านสวัสดิการชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญาไทย, 2544.

ส่งเสริมการเกษตรภาคใต้, สำนักงาน. สถานการณ์การเกษตรภาคใต้ ปี 2539. สงขลา : สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้, 2539.

สำเร็จ บุญคำ. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำนาศรีสว้าง ตำบลศรีสว้าง อำเภอไพศาลี จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย.

สถิตย์ นิยมญาติ. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524.

สุวกิจ ศรีปัดดา. การแบ่งความรับผิดชอบและการจัดสรรสิ่งจูงใจในการทำงานกลุ่ม.

ปริญญาานิพนธ์ กศ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
อัครสำเนา.

สุเทพ ไสไทยสงค์. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการพัฒนาของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อ

การผลิต. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร. อัครสำเนา.

เสน่ห์ จามริก และคณะ. นโยบายในการพัฒนาชุมชนในชนบทไทย 2523. กรุงเทพฯ :

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2524.

อดิน รพีพัฒน์. "การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและ

วัฒนธรรมไทย," ใน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. บรรณาธิการโดย
ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. หน้า 100 - 114. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข
มหาวิทยาลัยมหิดล. 2527.

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง. การพัฒนามนุษย์ กลุ่ม และชุมชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์, 2525.

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและ

ข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แปลน พรินต์, 2540.

อุทัย บุญประเสริฐ. กลุ่มสัมพันธ์ และการบริหารทีมงานที่มีประสิทธิภาพ. กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

อุทัย นิรัญโต. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532.

_____ หลักสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522.

อมร สุวรรณรัตน์. ศึกษาปัจจัยการรวมกลุ่มและการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำนา

ตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม.
สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2541. ถ่ายเอกสาร.

บุคลากรกรม

บุคลากรกรม

- กัลยา ภิรมย์รักษ์. บ้านเลขที่ 169 หมู่ที่ 1 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- เกษม ยอดแก้ว. บ้านเลขที่ 24 หมู่ที่ 4 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จ่าย ชุมทอง. บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลแหลม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จิตติมา อินทนพัฒน์. บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 1 ตำบลขนานนาค อำเภอปากพนัง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จำนงค์ พูลนวล. บ้านเลขที่ 89/1 หมู่ที่ 1 ตำบลเขาแก้ว อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- จรรยา นาควานิช. บ้านเลขที่ 159 หมู่ที่ 2 ตำบลเขาแก้ว อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- จรรยา ศรีประมวณ. บ้านเลขที่ 115 หมู่ที่ 6 ตำบลท่าดี อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- จรัส ฤทธิ์ทอง. บ้านเลขที่ 170/1 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- จำลอง ทับทอง. บ้านเลขที่ 138 หมู่ที่ 3 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- ถาวร ช่อผูก. บ้านเลขที่ 245 หมู่ที่ 2 ตำบลบางพระ อำเภอปากพนัง จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- ทองศักดิ์ พิทักษ์เสาวภาพ. บ้านเลขที่ 23/2 หมู่ที่ 1 ตำบลเขาพังไกร อำเภอหัวไทร
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- เที่ยง ศรีสุข. บ้านเลขที่ 201 หมู่ที่ 3 ตำบลควนชบิก อำเภอหัวไทร จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- ธนาวุฒิ ทิพย์บำรุง. บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 2 ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- นิตย์ พูลเสน. บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 11 ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- นิเวศ วนคุณากร. บ้านเลขที่ 86 ถนนวาริสวัสดิ์ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช.

- บุญเขียน บัวทอง. บ้านเลขที่ 36 หมู่ที่ 8 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช.
บุญรินทร์ ธงวัช. บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 2 ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- ประจัญ กาญจนะถาวร. บ้านเลขที่ 28/1 หมู่ที่ 9 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- ประจวบ เพชรพรหม. บ้านเลขที่ 77 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าดี อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- ประยูร ชีทอง. บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าพญา อำเภอปากพนัง จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- ประสิทธิ์ คงเกล้า. บ้านเลขที่ 25/1 หมู่ที่ 5 ตำบลคลองกระบือ อำเภอปากพนัง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ปราษฎ์ จิตติศักดิ์. บ้านเลขที่ 28/3 หมู่ที่ 1 ตำบลนาหมอนบุญ อำเภอจุฬาภรณ์
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ผล แป้นแก้ว. บ้านเลขที่ 307 หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภอจุฬาภรณ์ จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- พิเชษฐ สุขช่วย. บ้านเลขที่ 64 ถนนสุขอนันต์ ตำบลปากพนังฝั่งตะวันตก อำเภอปากพนัง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- เพ็ญศรี ชุมคำ. บ้านเลขที่ 224 หมู่ที่ 11 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- พิน สุขเกื้อ. บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 6 ตำบลป่าระกำ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- พิมพา โอฟารพฤกษ์. บ้านเลขที่ 234 หมู่ที่ 1 ตำบลเขาแก้ว อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- ยิ้ม สุขช่วย. บ้านเลขที่ 127 หมู่ที่ 4 ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- วิเชียรรัตน์ मिชฌิกะ. บ้านเลขที่ 127/1 ตำบลลานสกา อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- วิรัตน์ ดำเนินผล. บ้านเลขที่ 162/3 หมู่ที่ 5 ตำบลช้างซ้าย อำเภอพระพรหม จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

เสงี่ยม ชินเดช. บ้านเลขที่ 111/1 หมู่ที่ 5 ตำบลท่าดี อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

โสภณ พรหมทอง. บ้านเลขที่ 112 หมู่ที่ 6 ตำบลทรายขาว อำเภอหัวไทร จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

โสภา เลือกถือ. บ้านเลขที่ 77 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าดี อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช.

สมจิตร พรหมฤทธิ์. บ้านเลขที่ 91 หมู่ที่ 2 ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

สมจิตร รัชชทอง. บ้านเลขที่ 54/1 หมู่ที่ 6 ตำบลแหลม อำเภอหัวไทร จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

สมบูรณ์ คงสุด. บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 2 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช.

สมพงษ์ สมประดิษฐ์. บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 10 ตำบลช้างซ้าย อำเภอพระพรหม จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

สมศรี สุขสวัสดิ์. บ้านเลขที่ 79/1 หมู่ที่ 1 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

สำเร็จ อากากรณ์. บ้านเลขที่ 171/1 หมู่ที่ 5 ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

แสวง จ้อยนุ้ย. บ้านเลขที่ 178/1 หมู่ที่ 3 ตำบลขนอนหาด อำเภอชะอวด จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

สอด ทองสงฆ์. บ้านเลขที่ 164 หมู่ที่ 1 ตำบลเขาพังไกร อำเภอหัวไทร จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

หนูนัก กำจัดภัย. บ้านเลขที่ 33/1 หมู่ที่ 6 ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

หวน ชูณะ. บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าดี อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช.

อรุณ ยอดมาดล. บ้านเลขที่ 79/2 หมู่ที่ 3 ตำบลท่าดี อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

อุบล ประดิษฐ์. บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 1 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช.

อารีย์ ชุนทน. บ้านเลขที่ 286 หมู่ที่ 10 ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายดุสิต รัชท์ทอง
เกิดวันที่	10 เดือนมีนาคม พุทธศักราช 2499
สถานที่เกิด	ตำบลแหลม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 5 ซอย 2 ถนนเก้าแสน ตำบลปอแยง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา 90000
สถานที่ทำงาน	สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ
ประวัติการศึกษา	
2525	ค.บ. (วิชาเอกเทคโนโลยีทางการศึกษา) วิทยาลัยครูสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา
2539	ศศ.ม. (วิชาเอกไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ภาควิชาได้ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา
ผลงานการวิจัย	
2539	การอนุรักษ์และพัฒนาหนังสือตามทฤษฎีของนายหนังสือ
2543	การเล่นของเด็กบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
2545	วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ศึกษากรณีองค์กรชาวบ้านบริเวณ ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช